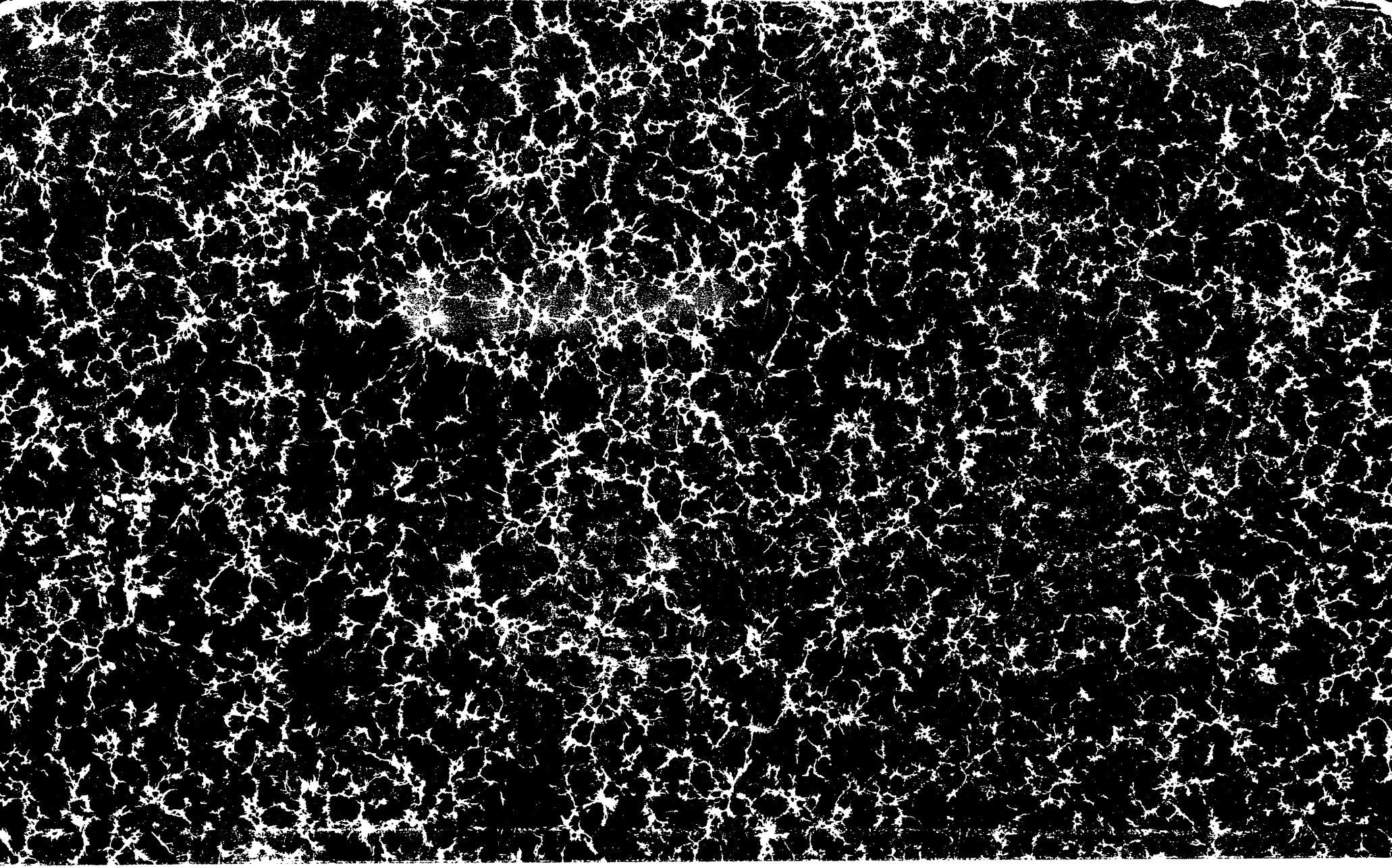

The University of Chicago
Libraries

EXCHANGE DISSERTATIONS

INDIË EN DE BEDEVAART NAAR MEKKA

DOOR

J. EISENBERGER

M. DUBBELDEMAN
LEIDEN
1928

Indië en de bedevaa

devaart naar Mekka

M. DUBBELDEMAN — LEIDEN — 1928

Indië en de bedevaart naar Mekka

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS JHR. MR. W. J. M. VAN EYSINGA, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE VEREENIGDE FACULTEITEN DER RECHTSGELEERDHEID EN DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 30 NOVEMBER 1928 DES NAMIDDAGS TE 4 UREN

DOOR

JOHAN EISENBERGER

GEBOREN TE 's-GRAVENHAGE

□

LEIDEN — BOEKHANDEL M. DUBBELDEMAN — 1928

BP187
.3
.E3

905303

Behoort bij:

Indië en de bedevaart naar Mekka

door

J. EISENBERGER

In verband met de afschriften der resoluties, die ik zoo laat ontving, dat ik ze slechts achter Bijlage IV een plaats kon geven, acht ik eenige aanvullingen gewenscht; ik wil tevens van de gelegenheid gebruik maken om eenige storende fouten te verbeteren.

Voorbericht, regel 8: „resolutie . . . . . opgenomen" worde gelezen: „resoluties, in Bijlagen I en V opgenomen."

blz. 5, regel 17: „(niet dat van 1818)" worde gelezen: „(en dat van 1818, echter niet dat van 1827)".

blz. 19, regel 7: „strekken;" worde gelezen: „strekken (zie ook Bijlage Va en onder Ten tweede)."

blz. 19, regel 11 e.v.: mijn bewering, dat de hier besproken resolutie geldt voor Java en Madoera, is gegrond op de slotclausule der resoluties van 1825 en 1831, opgenomen in het op blz. 18 genoemd werkje van Prof. Spat; daar de slotclausule der resoluties van 1827, 1839 en 1841, opgenomen in Bijlage V, de woorden „en Madura" niet bevatten, zijn die woorden in de afdrukken van Prof. Spat en in mijn afschrift van de resolutie van 1825 misschien op rekening van de afschrijvers te stellen, zoodat de bedoelde resolutie toch slechts voor Java zou gegolden hebben.

blz. 20, regels 11 en 12: „Ook deze . . . . Java;" worde gelezen: „Deze resolutie gold voor Java (en Madoera?) en Palembang (zie Bijlage Vb)".

Iqz. 53, noot 2: „blz. 175" worde gelezen: „blz. 173".

blz. 62, regel 4: „(sedert 1909;" worde gelezen: „(sedert 1923;"

blz. 103, noot 2: „Dr. P. H." worde gelezen: „[3]) Dr. P. H.".

blz. 174, regel 7: „Stbl. 1895" worde gelezen: „Stbl. 1859".

blz. 186, noot 3: „Zie boven, blz. 19" worde aangevuld met: „en beneden, blz. 209-210".

blz. 188, onder IV: „(art. 1)" worde gelezen: „(art. 1) [5])"

— onder V: „1839 no. 1" worde gelezen: „1839 no. 1 [6])"

— noot 3 worde gelezen: „Zie beneden, blz. 209-210".

— onder noot 4 plaatse men nog de noten 5 en 6, luidende: „[5]) Zie beneden, blz. 211" en „[6]) Zie beneden, blz. 212".

blz. 190, regel 6 „no. 15," worde gelezen: „no. 15,[1])". Aan den voet der bladzijde plaatse men een noot, luidende: „[1]) Zie beneden, blz. 213".

blz. 206: „Jonge, Jhr. mr. J. R. J. de" worde gelezen: „Jonge, Jhr. mr. J. K. J. de."

blz. 214: „Consulaire passen, 62" worde gelezen: „Consulaire passen, 56, 62."

Aan mijn moeder

VOORBERICHT.

Bij de samenstelling van dit proefschrift mocht ik waardevolle aanwijzingen ontvangen van de heeren D. van der Meulen Nederlandsch consul te Djiddah en dr. P. H. van der Hoog, geneesheer in dienst van de Regeering van den Hidjaz, waarvoor ik hen hartelijk dank zeg. Ook de Indische Regeering dank ik voor het verleenen van een afschrift der geheime resolutie, in Bijlage I a tot en met c opgenomen. De directeur van het Intermediair Internationaal Instituut te 's-Gravenhage was zoo welwillend, mij in enkele zaken, hoofdstuk IV betreffend, van inlichtingen te dienen.

HOOFDSTUK I.

Aanleiding tot overheidsbemoeiing met de bedevaart.

De bedevaart naar Mekka of haddj is volgens de Mohammedaansche wet één der vijf zuilen van den Islam. Op iederen moslim, die meerderjarig, vrij en in het bezit zijner verstandelijke vermogens is, rust de plicht, ten minste éénmaal in zijn leven de bedevaart te doen. Evenwel doen de fikhboeken (werken over de plichtenleer) verscheidene uitzonderingen aan de hand om die geloovigen, wien die plicht te zwaar ware, daarvan vrij te stellen; zoozeer zelfs, dat in de eerste helft van de achtste eeuw onzer jaartelling Dhahhāk ibn Mozahim zich gedrongen voelde den lauwen broeders toe te roepen: „Denkt gij, dat iemand uwer, die te Mekka duizend dirhams te halen had, daarheen zou gaan of niet? Bij Allah, hij zou gaan, al moest hij kruipen!" [1]) Om maar eenige van die vrijstellingsgevallen te noemen: de weg naar Mekka moet veilig zijn, de bedevaartganger moet de middelen hebben om tot zijn terugkeer toe zoowel in eigen onderhoud als in dat van zijn achterblijvend gezin te voorzien, hij moet een goede gezondheid hebben, enz.

Zoodra de moslim in staat is de bedevaart te doen, geldt het volgens de Sjâficitische leer, die in Nederlandsch-Indië de heerschende is, als aanbevelenswaardig, dit ter-

1) Zie Cod. lugd. 397 f. 56 r°.

stond te doen; het is echter naar die leer geoorloofd, de bedevaart voorloopig uit te stellen. Mocht van dit uitstel de dood afstel maken, dan moeten de erfgenamen uit de nalatenschap de kosten betalen van een badal-haddji, die dan de bedevaart verricht in plaats van den overledene. Vrouwen, die ter bedevaart gaan, moeten vergezeld zijn van haar echtgenoot of van iemand, die in zoodanige familiebetrekking tot haar staat dat een huwelijk met haar (volgens de instellingen van den Islam) verboden is.

Als de Javanen, de Maleiers en andere Indonesiërs gebruik hadden willen maken van de vrijstellingsgevallen, welke de fikhboeken opsommen, dan zouden er, althans tot vóór een vijftig jaren, nauwelijks haddji's in Indië geweest zijn; in dit opzicht kan echter van hen gezegd worden: hoe verder van Mekka, hoe beter moslim. Maar ook in den tegenwoordigen tijd ontbreekt het niet aan ernstige vermaners, die er op wijzen, dat de bedevaart geen volstrekte plicht is voor de belijders van den Islam in Nederlandsch-Indië, en zelfs wordt er, zooals de heer Salim in 1921 in den Volksraad mededeelde, [1]) van moslimsche zijde een propaganda tegen de bedevaart gevoerd, althans tegen die motieven, die thans vaak te lichtvaardig tot het verrichten der bedevaart doen besluiten. Door er op te wijzen, dat de voorwaarden, welke vervuld moeten zijn om de bedevaart tot een concreten godsdienstplicht te maken, de Nederlandsch-Indische moslims zoo goed als altijd ontheffen van dien plicht, willen zulke propagandisten voorkomen, dat de gewone dēsaman de bedevaart doet, indien voor hem het eigenlijk motief slechts het zoeken van genot [2]) is of het verwerven van algeheele vergeving van

1) Hand. Volksraad 1921, eerste gewone zitting, blz. 766, 807 en 867.

2) C. Snouck Hurgronje, Mekka, II (1888), blz. 302, 339.

zonden door het kussen van den zwarten steen in de Kacba te Mekka, een bijgeloof, hetwelk de haddji-wervers verspreiden. [1]) Het vervullen van een plicht, dien een ernstige godsdienst als de Mohammedaansche oplegt, behoort volgens deze predikers niet tot mom voor dergelijke doeleinden te dienen.

Is de bedevaart thans nog geen concrete plicht voor de meeste Oostindische moslims in de omstandigheden waaronder zij verkeeren, zooveel te minder was zij het in de eerste eeuwen, sinds de Islam vasten voet kreeg in Indië. Zooals ik reeds opmerkte, weerhield dit hen echter niet, het wetsgebod te vervullen.

In de tijden, dat er nog geen maatschappijen bestonden, die, door middel van stoom- of motorschepen, een geregelde vaart op Arabië onderhielden, was het „naik haddj" een levensgevaarlijke onderneming, die moed en wilskracht eischte. De tocht werd ondernomen met kleine zeilvaartuigen, voor de kustvaart bestemd; daarmee voer men dan van de eene haven naar de andere; bij eenigszins grootere trajecten ontstond altijd gebrek aan drinkwater, dikwijls aan voedsel; menigmaal was een storm oorzaak, dat het scheepje met man en muis verging; ook kwam het voor, dat de schipper zich de bezittingen der pelgrims toeëigende en hen berooid ergens aan wal zette, zonder dat de achtergeblevenen ooit meer van hen hoorden. [2]) Geen dier gevaren en moeilijkheden echter was groot genoeg om de Nederlandsch-Indische pelgrims van het doen van de bedevaart af te houden; alleen vloeide er noodzakelijk uit voort, dat alleen de zeer vromen en energieken onder hen den tocht ondernamen, waartoe zij in het gunstigste geval eenige

---

1) Zie blz. 2, noot 1.

2) C. Snouck Hurgronje, Verspreide Geschriften, dl. IV, 1 (1924), blz. 364—365.

jaren behoefden. Velen bleven dan ook jaren lang in de heilige stad om godsdienstige studiën, die zij thuis begonnen waren, te voltooien; anderen bleven er eenigen tijd toeven ter wille van het heil, dat men verbonden achtte aan alles, wat men in Mekka deed. Zij, die alle moeilijkheden te boven kwamen en behouden weerkeerden, genoten een soort van heilig aanzien en, mede door het feit, dat de langdurige gevaren, waaraan zij blootgesteld waren geweest, en het vele, dat de reis hun te aanschouwen had gegeven, hun blik verruimd hadden, namen zij gewoonlijk een vooraanstaande positie in hun omgeving in. Bij ondernemingen, die op touw gezet werden, vroeg men hun raad; bij vele traden zij als leiders op. In de tijden, toen de Oostindische Compagnie Indië exploiteerde, waren het vaak haddji's die de onruststokers waren. [1]) Onder die omstandigheden kan men begrijpen, dat de Compagnie in die „paepen", zooals zij in de annalen der Compagnie wel genoemd worden, [2]) vijanden zag; de onverdraagzaamheid, die vele Nederlanders uit die dagen jegens andersdenkenden op godsdienstig gebied koesterden, werd er door vergroot.

Van haar eerste optreden af staat de Compagnie vijandig tegenover de belijders van den Mohammedaanschen godsdienst, hetgeen de door haar gemaakte verordeningen, [3]) hier in hoofdstuk II behandeld, zullen illustreeren. Wel moet ik hier terstond aan toevoegen, dat die vijandigheid op het papier grooter was dan in de practijk: zelfs het verbod om binnen de palen der Compagnie's jurisdictie een anderen godsdienst dan de „Gereformeerde Christelycke religie" te belijden, opgenomen zoowel in de Bataviasche

1) Zie N. I. Plakaatboek door mr. J. A. van der Chijs, dl. IV, blz. 77 en 80; F. de Haans's Priangan, dl. IV, 1912, § 2523.

2) Zie b.v. F. de Haan's Priangan, dl. III, 1912, § 24.

3) Opgenomen in het N. I. Plakaatboek.

Statuten van 1642, geldend voor Batavia en naaste omgeving, als in die van 1766, [1]) is doode letter gebleven en verhinderde niet, dat er vrij geregeld lieden waren, die ter bedevaart gingen, zij het dan ook na vooraf vergunning daartoe aan de Compagnie gevraagd en verkregen te hebben. [2])

Nog voordat de Compagnie aan haar einde gekomen was, brak zich een meer bezadigde beschouwing van belijders van andere godsdiensten baan. In wettelijke bepalingen vastgelegd werd zij echter pas in 1818, na het herstel, in het regeeringsreglement van de commissie-generaal; artikel 97 zegt: de oefening van alle godsdiensten geniet in Nederlandsch-Indië de bescherming der Hooge Regeering, mits die oefening voor de openbare rust niet gevaarlijk zij; de regeeringsreglementen van 1827, 1830 en 1836 zeggen onderscheidenlijk in de artikelen 97, 95 en 82 vrijwel hetzelfde; juist doordat de laatste twee (niet dat van 1818) [3]) het toevoegsel: „mits die oefening voor de openbare rust niet gevaarlijk zij" gemeen hebben, komt het mij voor, dat de genoemde bepalingen zich niet verzetten tegen het maken van verordeningen, die den haddj zouden verbieden of belemmeren, in het geval, dat de Regeering ook in dien tijd nog een voor de rust gevaarlijk element in den haddji mocht zien; artikel 119 van het regeeringsreglement van 1854 echter verzekerde ook den Mohammedaan individueele godsdienstvrijheid zonder eenige beperking. Toch duurde het nog langen tijd, voordat de bepalingen, voor haddji's en candidaat-haddji's geldend, geheel van dit be-

1) Zie Plakaatboek I, blz. 474, en IX, blz. 29.

2) Zie b.v. F. de Haan's Priangan, III, 1912, § 24; zie verder hoofdstuk II, blz. 13 en 16.

3) Artikel 97 van het regeeringsreglement, door Du Bus vastgesteld in 1827, heeft geen toevoegsel, dat de godsdienstvrijheid eenigszins beperkt; het is echter niet door den koning bekrachtigd.

ginsel doordrongen waren en slechts de belangen van den haddji behartigden, zooals zij dat voor elken Nederlandschen onderdaan in Indië doen, onverschillig de godsdienst dien hij belijdt.

De publieke opinie bleef vrijwel gedurende de geheele negentiende eeuw in den haddji een staatsgevaarlijk individu zien, hetgeen courantenberichten uit dien tijd en de begrootingsdebatten (sinds 1866) in de Tweede Kamer bewijzen. Die staatsgevaarlijkheid is wel eens de mom geweest, waarachter onverdraagzaamheid een schuilplaats zocht; indien de voorvechters van zending en missie een verbod tot het doen van de bedevaart poogden uit te lokken, door den haddji voor te stellen als onruststoker, was de verborgen bedoeling aan het doordringen van den Islam paal en perk te stellen.

Gelukkig wordt thans strikte neutraliteit jegens den Islam op het gebied van godsdienst gehandhaafd, zooals het de bedoeling is van artikel 173 van de Indische Staatsregeling. Wat de bedevaart betreft, daarvoor gelden wel vele wettelijke bepalingen, maar deze hebben alle het welzijn van den haddji op het oog, verdedigen zijn gezondheid en zijn have. De eerste verordeningen, die van 1825 en 1831, geldend tot 1852, hadden ten doel de bedevaart te belemmeren; de wetgever, die de ordonnantie van 1859 (Stbl. no. 42) tot stand bracht, vond den haddji nog een gevaarlijk onderdaan, voor wien bijzondere regels moesten gelden. Toen de stoomvaart en de meerdere welvaart der inlanders nagenoeg ieder, die ter bedevaart wilde gaan, daartoe in staat stelden, nam hun aantal zoo schielijk toe, dat dit nivelleerend op hun positie in de inlandsche maatschappij begon te werken. Het waren nu niet alleen de vromen en energieken, die tot vervulling van hun godsdienstplicht of tot voltooiing van hun studie naar Mekka togen;

alle klassen en standen der inlandsche maatschappij, in beide seksen, leverden hun aandeel in den jaarlijkschen pelgrimsstroom; jongelieden, die thuis niet wilden oppassen, werden door hun vader naar Mekka gestuurd in de hoop dat er in een nieuwe omgeving iets goeds uit hen zou groeien; reislustigen kozen Mekka als doel; daar vonden zij landslieden, waren zij in een omgeving, waar zij ieders gelijke waren; zij konden er een Abessinische slavin koopen of een Egyptische trouwen; in de gastvrije Arabische families, die van feestvieren houden, waren zij met hun geld een welkome gast. Anderen werden aangetrokken door het waas van heiligheid, dat alles, wat Mekka betreft, omgeeft; kwamen zij bij hun terugkeer dan al niet in een meer bevoorrechte positie, zij waren toch in elk geval „haddji". Oude lieden trokken er heen om hun laatste levensdagen door te brengen daar, waar geen overheid hen meer storen zou in hun rust; [1]) gelijk nog niet lang geleden een bekend regent (de Pangēran van Soemedang).

Al bleven velen in dien steeds toenemenden stroom van Mekkagangers een (denkbeeldig) gevaar zien, de Regeering ging inzien, dat de haddji's geen afzonderlijke groep meer vormden, dat de bedevaart niet meer een gevaar voor orde en rust opleverde, al moge zij een economisch nadeel wezen. Van dezen geest zijn de thans geldende bepalingen dan ook doortrokken; het eenige doel, dat zij hebben, is bescherming van de Indiërs, die naar den vreemde gaan, en beveiliging van den gezondheidstoestand in Indië zelf tegen hun terugkeer. Reeds lang bestaat de opvatting, dat de huidige bepalingen op het stuk der bedevaart te ver zouden gaan, dat zij den haddj als het ware zouden aanmoedigen. Een andere opvatting, die mij meer aanlokt, ziet in de duizenden, die jaarlijks uit Nederlandsch-Indië naar Mekka

1) Zie hiervoor Mekka, II (1888), blz. 295—393.

jaren behoefden. Velen bleven dan ook jaren lang in de heilige stad om godsdienstige studiën, die zij thuis begonnen waren, te voltooien; anderen bleven er eenigen tijd toeven ter wille van het heil, dat men verbonden achtte aan alles, wat men in Mekka deed. Zij, die alle moeilijkheden te boven kwamen en behouden weerkeerden, genoten een soort van heilig aanzien en, mede door het feit, dat de langdurige gevaren, waaraan zij blootgesteld waren geweest, en het vele, dat de reis hun te aanschouwen had gegeven, hun blik verruimd hadden, namen zij gewoonlijk een vooraanstaande positie in hun omgeving in. Bij ondernemingen, die op touw gezet werden, vroeg men hun raad; bij vele traden zij als leiders op. In de tijden, toen de Oostindische Compagnie Indië exploiteerde, waren het vaak haddji's die de onruststokers waren. [1]) Onder die omstandigheden kan men begrijpen, dat de Compagnie in die „paepen", zooals zij in de annalen der Compagnie wel genoemd worden, [2]) vijanden zag; de onverdraagzaamheid, die vele Nederlanders uit die dagen jegens andersdenkenden op godsdienstig gebied koesterden, werd er door vergroot.

Van haar eerste optreden af staat de Compagnie vijandig tegenover de belijders van den Mohammedaanschen godsdienst, hetgeen de door haar gemaakte verordeningen, [3]) hier in hoofdstuk II behandeld, zullen illustreeren. Wel moet ik hier terstond aan toevoegen, dat die vijandigheid op het papier grooter was dan in de practijk: zelfs het verbod om binnen de palen der Compagnie's jurisdictie een anderen godsdienst dan de „Gereformeerde Christelycke religie" te belijden, opgenomen zoowel in de Bataviasche

---

1) Zie N. I. Plakaatboek door mr. J. A. van der Chijs, dl. IV, blz. 77 en 80; F. de Haans's Priangan, dl. IV, 1912, § 2523.

2) Zie b.v. F. de Haan's Priangan, dl. III, 1912, § 24.

3) Opgenomen in het N. I. Plakaatboek.

Statuten van 1642, geldend voor Batavia en naaste omgeving, als in die van 1766, [1]) is doode letter gebleven en verhinderde niet, dat er vrij geregeld lieden waren, die ter bedevaart gingen, zij het dan ook na vooraf vergunning daartoe aan de Compagnie gevraagd en verkregen te hebben. [2])

Nog voordat de Compagnie aan haar einde gekomen was, brak zich een meer bezadigde beschouwing van belijders van andere godsdiensten baan. In wettelijke bepalingen vastgelegd werd zij echter pas in 1818, na het herstel, in het regeeringsreglement van de commissie-generaal; artikel 97 zegt: de oefening van alle godsdiensten geniet in Nederlandsch-Indië de bescherming der Hooge Regeering, mits die oefening voor de openbare rust niet gevaarlijk zij; de regeeringsreglementen van 1827, 1830 en 1836 zeggen onderscheidenlijk in de artikelen 97, 95 en 82 vrijwel hetzelfde; juist doordat de laatste twee (niet dat van 1818) [3]) het toevoegsel: „mits die oefening voor de openbare rust niet gevaarlijk zij" gemeen hebben, komt het mij voor, dat de genoemde bepalingen zich niet verzetten tegen het maken van verordeningen, die den haddj zouden verbieden of belemmeren, in het geval, dat de Regeering ook in dien tijd nog een voor de rust gevaarlijk element in den haddji mocht zien; artikel 119 van het regeeringsreglement van 1854 echter verzekerde ook den Mohammedaan individueele godsdienstvrijheid zonder eenige beperking. Toch duurde het nog langen tijd, voordat de bepalingen, voor haddji's en candidaat-haddji's geldend, geheel van dit be-

1) Zie Plakaatboek I, blz. 474, en IX, blz. 29.

2) Zie b.v. F. de Haan's Priangan, III, 1912, § 24; zie verder hoofdstuk II, blz. 13 en 16.

3) Artikel 97 van het regeeringsreglement, door Du Bus vastgesteld in 1827, heeft geen toevoegsel, dat de godsdienstvrijheid eenigszins beperkt; het is echter niet door den koning bekrachtigd.

ginsel doordrongen waren en slechts de belangen van den haddji behartigden, zooals zij dat voor elken Nederlandschen onderdaan in Indië doen, onverschillig de godsdienst dien hij belijdt.

De publieke opinie bleef vrijwel gedurende de geheele negentiende eeuw in den haddji een staatsgevaarlijk individu zien, hetgeen courantenberichten uit dien tijd en de begrootingsdebatten (sinds 1866) in de Tweede Kamer bewijzen. Die staatsgevaarlijkheid is wel eens de mom geweest, waarachter onverdraagzaamheid een schuilplaats zocht; indien de voorvechters van zending en missie een verbod tot het doen van de bedevaart poogden uit te lokken, door den haddji voor te stellen als onruststoker, was de verborgen bedoeling aan het doordringen van den Islam paal en perk te stellen.

Gelukkig wordt thans strikte neutraliteit jegens den Islam op het gebied van godsdienst gehandhaafd, zooals het de bedoeling is van artikel 173 van de Indische Staatsregeling. Wat de bedevaart betreft, daarvoor gelden wel vele wettelijke bepalingen, maar deze hebben alle het welzijn van den haddji op het oog, verdedigen zijn gezondheid en zijn have. De eerste verordeningen, die van 1825 en 1831, geldend tot 1852, hadden ten doel de bedevaart te belemmeren; de wetgever, die de ordonnantie van 1859 (Stbl. no. 42) tot stand bracht, vond den haddji nog een gevaarlijk onderdaan, voor wien bijzondere regels moesten gelden. Toen de stoomvaart en de meerdere welvaart der inlanders nagenoeg ieder, die ter bedevaart wilde gaan, daartoe in staat stelden, nam hun aantal zoo schielijk toe, dat dit nivelleerend op hun positie in de inlandsche maatschappij begon te werken. Het waren nu niet alleen de vromen en energieken, die tot vervulling van hun godsdienstplicht of tot voltooiing van hun studie naar Mekka togen;

alle klassen en standen der inlandsche maatschappij, in beide seksen, leverden hun aandeel in den jaarlijkschen pelgrimsstroom; jongelieden, die thuis niet wilden oppassen, werden door hun vader naar Mekka gestuurd in de hoop dat er in een nieuwe omgeving iets goeds uit hen zou groeien; reislustigen kozen Mekka als doel; daar vonden zij landslieden, waren zij in een omgeving, waar zij ieders gelijke waren; zij konden er een Abessinische slavin koopen of een Egyptische trouwen; in de gastvrije Arabische families, die van feestvieren houden, waren zij met hun geld een welkome gast. Anderen werden aangetrokken door het waas van heiligheid, dat alles, wat Mekka betreft, omgeeft; kwamen zij bij hun terugkeer dan al niet in een meer bevoorrechte positie, zij waren toch in elk geval „haddji". Oude lieden trokken er heen om hun laatste levensdagen door te brengen daar, waar geen overheid hen meer storen zou in hun rust; [1]) gelijk nog niet lang geleden een bekend regent (de Pangēran van Soemedang).

Al bleven velen in dien steeds toenemenden stroom van Mekkagangers een (denkbeeldig) gevaar zien, de Regeering ging inzien, dat de haddji's geen afzonderlijke groep meer vormden, dat de bedevaart niet meer een gevaar voor orde en rust opleverde, al moge zij een economisch nadeel wezen. Van dezen geest zijn de thans geldende bepalingen dan ook doortrokken; het eenige doel, dat zij hebben, is bescherming van de Indiërs, die naar den vreemde gaan, en beveiliging van den gezondheidstoestand in Indië zelf tegen hun terugkeer. Reeds lang bestaat de opvatting, dat de huidige bepalingen op het stuk der bedevaart te ver zouden gaan, dat zij den haddj als het ware zouden aanmoedigen. Een andere opvatting, die mij meer aanlokt, ziet in de duizenden, die jaarlijks uit Nederlandsch-Indië naar Mekka

1) Zie hiervoor Mekka, II (1888), blz. 295—393.

gaan, slechts reizende Nederlandsche onderdanen, wier gezondheid, leven en have ernstig bedreigd worden en dus beschermd moeten worden. Het komt mij voor, dat de Indische Regeering door zich aan de bedevaartgangers niet te laten gelegen liggen slechts den ondergang van vele Nederlandsche onderdanen, van welke orde en rust niets te vreezen hebben, in de hand zou werken, terwijl de thans geldende, den haddji beschermende, bepalingen m.i. geen rol spelen in de overwegingen, die menschen, welke orde en rust wel in gevaar willen brengen na hun terugkeer in Nederlandsch-Indië, tot het ondernemen van de bedevaart zullen doen besluiten.

De vromen, die nu nog naar Mekka gaan om er te studeeren, vormen maar een klein gedeelte van den jaarlijks vertrekkenden stroom; zij gaan er deel uitmaken van de zoogenaamde Djawa-kolonie (Djawa = Indonesiër), die het godsdienstige leven in Indië beheerscht. Deze groep heeft een geheel andere beteekenis dan die der haddji's; zij kan een gevaar voor orde en rust in Nederlandsch-Indië opleveren; waarschijnlijk is het niet, maar de kans bestaat, dat zij in de richting van panislamisme gaat werken. Maar daar heeft de Regeering alle aandacht op gevestigd, hetgeen blijkt uit een antwoord op een vraag van den heer Djajadiningrat in den Volksraad bij de behandeling van de begrooting voor 1924; de heer Djajadiningrat had duidelijk gemaakt, dat de Nederlandsche consul te Djiddah niet in Mekka mag komen, omdat hij Christen is, zoodat het hem onmogelijk is in contact te blijven met de stroomingen in de Djawa-kolonie; de Regeering antwoordde, dat er reeds stappen gedaan waren om een vice-consul, een ontwikkelden Mohammedaanschen inlander, in Mekka zelf te installeeren. [1])

1) Hand. Volksraad 1923, eerste gewone zitting, blz. 109—110, blz. 341, blz. 414 en blz. 422.

Daar het mijn bedoeling niet is de Djawa-kolonie te Mekka te behandelen, ga ik over tot het beschouwen van de houding, welke de overheid tegenover den Nederlandsch-Indischen haddji in den loop der tijden aangenomen heeft.

Vooraf dien ik alleen nog op te merken, dat ik „overheid" in de ruimste beteekenis van het woord opvat; niet alleen de Nederlandsch-Indische Regeering, maar ook de overheid in den Hidjaz — de Turksche ambtenaren en de grootsjerief van Mekka vóór den oorlog, de koning van de Hidjaz na den oorlog —, de Nederlandsche consul te Djiddah, de sanitaire overheid in of nabij Arabië; zelfs de stoomvaarttrust wil ik er onder verstaan. Lagere overheden in Nederlandsch-Indië dan de centrale hebben zich met de bedevaart niet ingelaten, althans niet in rechtstreeksch gebied; of zelfbesturende landschappen iets over de bedevaart gedecreteerd hebben, valt niet na te gaan, doch het is onwaarschijnlijk; de vier vorstenrijken op Java hebben in elk geval over haddj en haddji's geen bepalingen gemaakt.

HOOFDSTUK II.

De Oostindische Compagnie en de bedevaart.

De Compagnie heeft niet alleen handel gedreven tusschen Kaap de Goede Hoop en Kaap Hoorn, maar heeft ook moeite gedaan om de inlanders te bekeeren tot „de Gere„formeerde Christelycke religie, gelyck die in de publycke „kerken van de Vereenigde Nederlanden geleest wort," en verbood hun hun eigen godsdienst „'t sy in 't heymelyck „ofte in 't openbaer" trouw te blijven, zooals blijkt uit de boven reeds genoemde Bataviasche Statuten van 1642. [1]) Zij stelde zware straffen op overtreding van dit verbod; de overtreder toch zou gestraft worden met verbeurdverklaring van zijn goederen en zou daarbij in de keten geklonken, uit het land gebannen of aan lijf of leven gestraft worden, al naar den ernst van het geval.

Indien de Indische Regeering [2]) zich in de practijk aan dit artikel van de Bataviasche Statuten gehouden had, zou het er voor de belijders van den Mohammedaanschen godsdienst slecht uitgezien hebben. Dat dit niet het geval was, blijkt wel uit het feit, dat de „eerweerdige kerckenraedt" het noodig vond zich bij de Compagnie te beklagen, dat de inlanders, die trouw bleven aan den godsdienst hunner vaderen, ergernis gaven aan hun broeders „die noch raeu

1) Plakaatboek dl. I, blz. 474.

2) Onder Indische Regeering versta ik hier en verder in dit hoofdstuk de regeerders in Indië zelf, dus zonder het opperbewind in Nederland.

„uyt 't Moorse (= Voorindische) voor 't meerendeel eerst „syn gecomen", en hen in verleiding brachten den Christelijken godsdienst ontrouw te worden. Het gevolg van deze klacht [1]) was, dat de Compagnie het in 1642 gegeven verbod in 1651 hernieuwde [2]) en bepaalde, dat de Mohammedaansche priester „ofte degene, die de minste dienst in 't exer„ceeren van de valsche leere was praesterende, sonder „eenige simulatie" in de ketting zou worden geklonken.

Volgens de (nimmer in werking getreden) Nieuwe Statuten van 1766 was de Compagnie nog niets verdraagzamer geworden jegens de belijders van andere godsdiensten dan den haren.

De Indische Regeering gaf deze — voor zeer beperkt territorium geldende — bepalingen, omdat zij herhaaldelijk zoowel door den Kerkeraad te Batavia als door de autoriteiten in het vaderland gewezen werd op haar Christenplicht om overal, waar zij handel dreef, tegelijkertijd het Evangelie te brengen. De autoriteiten in het vaderland waren slechts gebrekkig op de hoogte van Indische toestanden, wilden de inboorlingen tot elken prijs tot de Gereformeerde religie bekeerd zien; een sprekend bewijs hiervan levert de synode van Goes (in het jaar 1620), die de verlenging van het octrooi slechts wilde zien goedgekeurd, indien de Compagnie op zich nam de zending te bevorderen; [3]) dat de Heeren XVII er evenzoo over dachten, blijkt uit menige instructie; in de „Instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië" van 26 April 1650 leest men: [4])

„Dat de justitie ende politie vooral mede gesecondeert

---

1) Plakaatboek dl. II, blz. 169.

2) Plakaatboek dl. II, blz. 170.

3) Reitsma, Acta der provinciale synoden, dl. V (1890), blz. 159—161.

4) In Plakaatboek dl. II, blz. 152; verder mr. P. Mijer, Verzameling van instructiën voor de regeering van Nederlandsch-Indië (1848).

„moet werden met de Christelycke gereformeerde religie,
„waervan de fondamenten inde vaderlandse regeringh nu
„geleyt synde, deselve inde Oost-Indien onder UE. gou-
„verno mede gevolght moeten worden, sonder buyten de-
„selve eenige publycke exercitien van andere ende sonder-
„linge van het pausdom te gedoogen."

De Regeering in Indië liet zich echter door andere motieven leiden dan alleen Christenplichten; de hoogste Compagniesdienaren, die vaak onder invloed van de vaderlandsche openbare meening naar Indië kwamen met het stellig voornemen de uitbreiding van den vaderlandschen godsdienst zoo krachtig mogelijk te steunen, behoefden slechts korten tijd om in te zien, dat de uitvoering van dat voornemen vaak niet strookte met het handelsbelang van de Compagnie of met wijs beleid. Tot ongeveer 1680 wordt nog zooveel mogelijk voldaan aan de eischen van den Bataviaschen Kerkeraad; na 1680 legt de Indische Regeering de klachten van dien Raad vrijwel ter zijde; als de Kerkeraad in 1686 blijft aandringen op vervulling van zijn wenschen, geeft Camphuys (1684—1690) HunEerwaarden den raad om „soodanigen minsamen yver tot inwinning en bekeering van „de herten der Heydenen en Moren aan te wenden, dat den „verderen aanwas dier tempels daaruyt van zelfs vervallen „en met geen rigeur in dese dangereuse tyden sal behoeven „ondernomen te worden." [1])

De ware grondslag van de handelingen der Indische Regeering was handelsbelang; haar streven was alles te vermijden, wat nadeelig kon zijn voor den goeden gang van zaken; de uitvoering van de voorschriften, die de bevordering van de zending en het tegengaan van andere godsdiensten dan den vaderlandschen betroffen, werd alras nage-

1) F. de Haan's Priangan, dl. IV (1912), § 2520.

laten, toen bleek, dat zij het handelsbelang niet diende. Wat mijn onderwerp, den haddj, betreft, het eenig rechtstreeksch gevolg van de bovengenoemde opdracht in de instructies der gouverneurs-generaal [1]) was de vergunning om naar Mekka te gaan, die de bedevaartgangers moesten verzoeken en die in den regel gegeven werd; [2]) wanneer zij echter van de bedevaart terugkeerden, werd de houding, die de Indische Regeering jegens hen aannam, bepaald door hetgeen het belang der Compagnie eischte; zoo besloot zij den 15en Maart 1689 drie Boegineezen, die over Ceilon van Mekka waren gekomen, niet aan land toe te laten „alsoo „haere komste aan lant onder de hier remorerende super- „stitieuse Mahumetaanse natiën van seer quaden gevolge „wesen soude" en hen te verbannen naar de Kaap; [3]) handelde zij in dit geval geheel volgens den wensch van den Kerkeraad te Batavia en de openbare meening in het vaderland, dan was dit alleen, omdat zij bevreesd was, dat de haddji's, die toen een rariteit waren, de eenvoudige lieden tegen haar opzetten en een toestand van onrust scheppen zouden (deze en nog eenige dergelijke gevallen zijn te vinden in § 2523 van F. de Haan's Priangan, deel IV). In denzelfden geest is het verbod tegen het overvoeren met Compagniesschepen van „bedevaers off pelgrims, die het graff „van Mahometh tot Mecca besogt hebben"; dit verbod werd uitgevaardigd, „aangesien sodanige swervers alhier maar „schadelyk syn om haeren aanhang onder de Mohomedae- „nen."[4]) Dertig jaar later was de Indische Regeering blijk-

1) Zie ook Plakaatboek dl. I, blz. 8, 21, 23 en 39; dl. II blz. 152; verder mr. P. Mijer in zijn boven geciteerd werk.

2) Zie b.v. F. de Haan's Priangan, dl. III (1912), § 24; Plakaatboek, dl. XI, blz. 89; dl. XIII, blz. 448, 561: dl. XIV, blz. 154.

3) F. de Haan's Priangan, dl. IV (1912), § 2523.

4) Besluit van 4 Augustus 1716, Priangan IV (1912), § 2524; Plakaatboek, dl. IV, blz. 80.

baar niet meer zoo bevreesd, dat haddji's onrust zouden verwekken; uit een resolutie van 28 Juli 1746 [1]) blijkt, dat „menigmaal" haddji's terugkeerden met schepen der Compagnie, dat dus de Compagnie zulks niet meer verbood.

Vier jaar nadat de Compagnie in het hooger besproken artikel der Statuten van 1642 van haar onverdraagzaamheid getuigenis had afgelegd, nam zij in het vredesverdrag met Amangkoerat van Mataram van 24 September 1646 op zich om „jngevalle Zyn May t eenige persoonen, tzy priessters „offte wadt qualiteyt die moghten zyn, nae verre landen „willde versenden," die met haar schepen te vervoeren. [2]) Het belang van de Compagnie eischte deze afspraak; eenige jaren vroeger namelijk hadden de Engelschen op zich genomen, een Mataramsch gezantschap naar Mekka over te voeren om daardoor Soenan Ageng aan zich te verplichten; de Compagnie kon dat nog juist op tijd beletten en wilde nu in 1646 iets dergelijks voor de toekomst verhoeden. [3])

Ook in 1716 volgde de Indische Regeering het Compagnie's belang en niet den wil van de kerk, toen zij op den 21sten April van dat jaar aan tien haddji's „van verscheyde „natien" toestond te Batavia aan wal te komen; indien zij anders zou handelen, was zij bevreesd „ongenoegen te „geven, niet alleen aan de hier gesetene Mahomedaanse „officieren en gemeene, maar insonderheyt aan de omgelege „vorsten van die secte off gesindheyt, dewelke aan dierge„lycke knapen doorgaans een meer als betaemelyk attache„ment betoonen."

Den 27sten Februari 1778 weigerde de Indische Regeering te voldoen aan het verzoek van den adipati van Tjian-

1) Plakaatboek, dl. V, blz. 342.

2) Zie Heeres' Corpus Diplomaticum Neerlando—Indicum (1907) dl. I, blz. 484 en 485.

3) Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië door Jhr. mr. J. K. J. de Jonge, dl. V, blz. CXXII e.v.

djoer en den toemenggoeng Van Buitenzorg om in dat jaar ieder een priester naar Mekka te mogen zenden; zij vond dit een nieuwigheid, die zij niet moest toestaan; dat de bedevaart zelf haar in dit geval onverschillig was, blijkt uit het feit, dat wel besloten werd aan „twee zodanige per-„sonen, ten dienste van alle de bovenlandsche en onder „deeze hoofdplaats gehorende Preanger regentschappen, „bij gelegentheid vrij transport naar Souratte te verleenen, „om van daar verder naar Mecca te konnen vertrekken." [1])

Uit de resolutie van 26 October 1790 blijkt, dat de Regeering in Indië toen kosteloos een bedevaartganger met een bediende op een Compagniesschip naar Malabar zond. [2])

Toen de Compagnie had opgehouden te bestaan en de uitvoer van contanten herhaaldelijk, het laatst op 2 October 1795, verboden was geworden, werd dit verbod meermalen opgeheven ten behoeve van bedevaartgangers, die vergunning vroegen de bedevaart te mogen doen, bij voorbeeld volgens een resolutie van 16 Januari 1801, [2]) bij besluit van 16 Maart 1802, [3]) bij besluit van 28 December 1802, [4]) bij besluit van 15 Maart 1805, [5]) bij besluit van 23 Augustus 1805. [6])

Ik vlei mij door de hooger opgesomde voorbeelden voldoende aangetoond te hebben, dat de Indische Regeering wel eenige onverdraagzaamheid-ademende bepalingen gemaakt heeft onder den drang van den Bataviaschen Kerkeraad en de openbare meening in Nederland, maar dat deze bepalingen slechts golden voor den naasten omtrek van Batavia zelf en papier zijn gebleven, doode letter; dat de houding van de regeerders in Indië jegens de bedevaart

1) Plakaatboek, dl. X, blz. 140.
2) Priangan, dl. IV, § 2527.
3) Plakaatboek, dl. XIII, blz. 448.
4) Plakaatboek, dl. XIII, blz. 561.
5) Plakaatboek, dl. XIV, blz. 154.
6) Plakaatboek, dl. XIV, blz. 194.

geen godsdienstpolitiek was, maar handelspolitiek en dat die houding bepaald werd door het belang van de Compagnie en dus den eenen keer zus, den anderen zoo was. Raffles is althans dezelfde meening toegedaan, waar hij zegt, dat het streven van de Compagnie om de verbinding met Mekka te verbreken niet berust op het bestrijden van het doordringen van den Islam of op den wensch het Christendom ingang te doen vinden, maar dat „their sole objects appear to have been the safety of their own power and the tranquillity of the country," [1]) daar zij toch slechts onder die omstandigheden voordeeligen handel kon drijven.

Uit het omtrent godsdienst bepaalde in de instructies der gouverneurs-generaal (zie boven) is voortgekomen de eisch, dat oosterlingen, die uit Indië naar Mekka wilden gaan, een vergunning van de Indische Regeering behoefden; de Indische Regeering heeft m.i. die instructies op dit stuk in dier voege uitgewerkt, dat zij niet poogde de bedevaart als uiting van een anderen godsdienst dan den Gereformeerden te belemmeren, maar haar te reguleeren ter wille van het monopoliestelsel, het streven van de Compagnie om de geheele scheepvaart te beheerschen.

---

1) History of Java (Raffles), dl. II (1817), blz. 3.

HOOFDSTUK III.

De Indische Regeering en de bedevaart.

Artikel 97 van het regeeringsreglement der commissie-generaal van 1818 luidde: „De oefening van alle godsdien-„sten geniet in Nederlandsch-Indië de bescherming der „Hooge Regeering, mits die oefening voor de openbare rust „niet gevaarlijk zij." Het slot van dit artikel gaf der Regeering dus vrijheid maatregelen te nemen tegen de uitoefening van verschillende godsdiensten, indien zij meende, dat die uitoefening de openbare rust in gevaar bracht. In de regeeringsreglementen van 1830 en van 1836 bleef deze redactie gehandhaafd; het regeeringsreglement van Du Bus van 1827 had den ingezetenen van Nederlandsch-Indië volstrekte godsdienstvrijheid verzekerd, echter had de koning het niet bevestigd.

In 1825 meende de resident van Batavia in het groot aantal inlanders, die zich dat jaar ten kantore van de politie vervoegden, ten einde een paspoort voor de reis naar Mekka te bekomen, een gevaar voor de openbare rust en voor de belangen der bevolking te zien. [1]) Niet alleen zag men in die dagen in de haddji's fanatieke Mohammedanen, die door hun zeldzaamheid in hoog aanzien stonden bij de bevolking en deze zonder veel moeite tot verzet tegen de ongeloovigen konden opzweepen, maar ook zag men een

1) Zie de resolutie van 18 October 1825 in Bijlage I.

gevaar in het feit, dat zij als parasieten op de bevolking leefden; het plaatselijk gebruik toch stelde de haddji's vrij van de verplichte dorps- en gouvernementsdiensten [1]) en de bijgeloovige bevolking voorzag gaarne in de behoeften van deze verdienstelijke mannen om den wille van den zegen, die zij daaraan verbonden achtte. De haddji-kleeding maakte de dragers er van vaak welgestelde lieden, te meer, daar deze zich doorgaans niet schaamden, door woekerpractijken hun bezit te doen toenemen. [2]) Om deze redenen achtte de resident van Batavia zich verplicht, de Hooge Regeering van het groot aantal personen, die passen verzochten om naar Mekka te gaan, op de hoogte te stellen.

De Gouverneur-Generaal (Van der Capellen, 1816—1826) constateerde, dat er van de voormalige regeering geen bepalingen op het stuk der bedevaarten naar Mekka bestonden, dat het ook niet schijnt, dat in vroegere tijden het getal Javanen, welke zich naar Mekka begaven, aanzienlijk genoeg was om de aandacht van het gouvernement tot zich te trekken; nu echter uit het bericht van den resident van Batavia bleek, dat dit aantal belangrijk toenam, vond hij het noodig deze toeneming te temperen door eenige beperkende bepalingen; zoo werd de resolutie van 18 October 1825 no. 9 geboren. Daar deze en de hieronder te bespreken resoluties van 26 Maart 1831, no. 24, en van 3 Mei 1852, no. 9, nooit anders gepubliceerd zijn dan, voor wat de twee eerste betreft, in het niet in den handel zijnde werk: „De Islam en zijn beteekenis voor Nederlandsch-Indië," 1917, [3])

---

1) Let wel, dat deze bevoorrechte positie niet door het gouvernement in het leven geroepen was, zooals wel eens gemeend is; zie Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1881/82, blz. 166 en 202; Fokkens' Eindresumé I, 1901, blz. 31, 50, 62, 84, 93, 94, 101, 111, 127, 144 enz.; II, 1901, blz. 36, 106; Stbl. 1914 no. 101, 717 en 731.

2) Dit laatste komt nog wel voor, zie De Courant-Het Nieuws van den Dag van 13 Februari 1928.

3) Prof. dr. Ph. S. van Ronkel was zoo vriendelijk mij dit werkje in bruikleen af te staan.

door Prof. C. Spat, heb ik ze opgenomen in Bijlage I (a, b en c). Ik dank den tekst aan de welwillendheid der Algemeene Secretarie te Buitenzorg.

In deze resolutie werd bepaald, dat zij, die zich naar Arabië wenschten te begeven, gehouden waren zich te voorzien van een pas, waarvoor zij *f* 110.— moesten betalen, welk geld ten voordeele der moskeeën zou strekken; de residenten, die periodieke staten moesten aanleggen van de door hen verleende passen, zouden daarop tevens de ontvangst dier gelden noteeren. Het slot van het derde lid der resolutie toont aan, dat zij alleen voor Java en Madoera gold; in de Buitengewesten waren de haddji's nog niet zoo talrijk, dat de Regeering hun haar aandacht schonk. Volgens dit derde lid moest de algemeene secretaris bij een geheime missive aan de residenten op Java kenbaar maken, dat zij het gaan naar Mekka zoo min mogelijk moesten aanmoedigen en dat de regenten op een doelmatige wijze hun invloed op de Javasche bevolking hadden te gebruiken om de al te groote zucht tot het doen van gemelde reizen tegen te gaan. Welke die doelmatige wijze was, is niet recht duidelijk.

Bij de geheime resolutie van 31 Augustus 1827, no. 24, is bepaald, dat kinderen beneden de twaalf jaar vrijgesteld waren van de betaling van hun pas. [1]) Weldra bleek, dat de naar Mekka vertrekkenden zich aan de betaling van den pas onttrokken door slechts reispassen voor Riau, Singapore, Poelau Pinang of andere plaatsen te nemen en vandaar heimelijk naar Mekka te varen. [2]) De hoofdbaljuw van Batavia stelde daarop voor, terugkeerende haddji's, die verzuimd hadden bij hun vertrek een reispas voor Mekka te koopen, te straffen met een boete van *f* 1000.—, subsidiair

1) Zie de resolutie van 1852 in Bijlage Ic, onder II.
2) Zie de resolutie van 26 Maart 1831.

gevangenisstraf van 10 maanden. Echter bestond er gegronde vrees, dat weinigen tot betaling van een zoo hooge boete in staat zouden zijn en dus de meeste overtreders in de gevangenis zouden komen; in de beweegreden der resolutie van 26 Maart 1831, no. 24, vindt de Gouverneur-Generaal (Van den Bosch, 1830—1832) dat wel een te zware straf voor hen, die de bedevaart deden, dus een godsdienstplicht vervulden; genoemde resolutie verplichtte dan ook degenen, die zonder pas naar Mekka gingen, bij hun terugkeer slechts tot betaling van het dubbele van de kosten van een reispas, dus *f* 220.—. Ook deze resolutie gold alleen voor Java; zij was toch slechts een aanvulling van die van 1825. Het schijnt, dat deze resolutie geen eind maakte aan de ontduikingen van de bepalingen van 1825.

Geen van beide resoluties is opgenomen in het staatsblad van Nederlandsch-Indië, noch op eenige andere wijze openbaar gemaakt; zij zijn beschouwd geworden als geheime besluiten. Dergelijke besluiten hadden echter sinds 1 Mei 1848 m.i. geen verbindbaarheid volgens artikel 1 der algemeene bepalingen van wetgeving; volgens artikel 26 dier bepalingen kon ook niemand op grond van dergelijke resoluties tot straf vervolgd of daartoe veroordeeld worden. Toen nu een zekere haddji Abdul Salam den 9en Augustus 1851 door den landraad te Soerabaja veroordeeld was tot betaling van de boete, in de resolutie van 1831 opgenomen, vernietigde het hooggerechtshof dit vonnis dan ook op grond van de artikelen 1 en 26 der algemeene bepalingen van wetgeving (bij arrest van 10 Februari 1852). [1])

Na deze uitspraak vervielen natuurlijk recognitie voor den reispas en boete bij niet-betaling van de recognitie; het was een geluk voor de schatkist, dat de sedert 1825 en 1831

1) Het regt in Nederlandsch-Indië, 1852, blz. 242.

betaalde recognities en boeten niet als onverschuldigd betaald teruggevorderd werden door de belanghebbenden. Bij resolutie van 3 Mei 1852, no. 9 werden de resoluties van 1825 en 1831 ingetrokken (Duymaer van Twist, 1851—1856); niet op grond van de uitspraak van het hooggerechtshof, maar, naar het heette, op grond van de moeilijkheden aan de heffing verbonden en de menigvuldige ontduiking van de bepalingen. Het gouvernement begreep, dat het, wilde het consequent zijn, deze resolutie niet moest afkondigen; het zou toch te dwaas zijn om een besluit in het staatsblad op te nemen met het doel, besluiten, die daarin nooit een plaats vonden, dus niet verbindbaar waren, in te trekken. Verder droeg de resolutie van 1852 den hoofden van gewestelijk bestuur op Java, den resident van Palembang en den gouverneur van Sumatra's Westkust op om met voorzichtigheid de handelingen der haddji's in het algemeen te doen nagaan en daarvan verslag te doen bij de aanbieding van de opgaven der naar Mekka vertrokkenen of vandaar teruggekeerden, opdat maatregelen van voorzorg mochten kunnen genomen worden tijdig en zoodra die mochten blijken noodig te zijn.

In de jaren, volgende op 1852, deed zich een, in het oog der Regeering, onrustbarende stijging van het aantal bedevaartgangers voor; was dit aantal in 1852 slechts 413 geweest, in 1858 was het niet minder dan 3862. Volgens den heer Spat [1]) kwam die toeneming vermoedelijk het meest, doordat juist in die periode van moslimsche centra uit een wel georganiseerde propaganda voor de bedevaart werd gevoerd. Voegt men hieraan toe, dat er steeds meer Arabieren in Indië kwamen, die het vervoer der pelgrims exploiteerden, zoodat men zich over het vinden van reisge-

1) Blz. 51 van zijn boven genoemd werk.

legenheid geen zorgen meer behoefde te maken, dat de teruggekeerde bedevaartgangers hun vrienden en verwanten, vooral op verzoek van de pelgrimssjechs in Mekka, opwekten eveneens den haddj te doen, dat de in Mekka gevestigden hun verwanten in Indië tot het getrouw nakomen van hun plichten op dit stuk opwekten, [1]) dan kan men zich goed voorstellen, dat de belangstelling in de bedevaart gestadig moest toenemen onder de Mohammedaansche bevolking.

Natuurlijk heeft de opheffing in 1852 van de belemmeringen, die het gouvernement den aanstaanden haddji's in den weg legde, het hare bijgedragen tot de stijging van hun aantal, maar die stijging geheel daar aan toe te schrijven zou zijn de oogen sluiten voor de werkelijkheid. Toch waren er, die aandrongen op het weder invoeren van de belemmerende bepalingen, niet het minst de toenmalige resident der Preanger regentschappen. [2]) De Regeering echter gaf hun in 1853 te kennen, dat zij er geen oogenblik aan dacht, die bepalingen weder in te voeren; in de eerste plaats had de practijk bewezen, dat een dergelijke regeling op een mislukking uitliep; in de tweede plaats zou zulks de strekking hebben „om den Mohammedaan te belemmeren in de ver„vulling van een zijner heiligste godsdienstplichten, een „strekking, onbestaanbaar met het beginsel om den inlan„der zooveel mogelijk te besturen overeenkomstig zijn „eigen instellingen"; beter: een strekking, in strijd met het beginsel van godsdienstvrijheid, neergelegd in artikel 82 van het regeeringsreglement van 1836 en in artikel 119 van dat van 1854. Mocht het blijken, dat het met de bedevaart de verkeerde richting op ging, dan zou de Regeering voor-

1) Zie Mekka, II, 1888, blz. 350 e.v.
2) Zie Regeeringsverslag over 1853, in Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1855/56, II, blz. 106.

zorgsmaatregelen nemen, echter bestaande in andere dan in een heffing, zooals die vroeger bestond. Dit was echter nog niet gebleken en kon pas blijken wanneer het besluit van 3 Mei 1852 in volle werking was.

Inmiddels doken er geruchten op, dat er onder de inlandsche bevolking lieden waren, die zich den titel van haddji aanmatigden zonder ooit in Mekka geweest te zijn. Het is begrijpelijk, dat het zijn van haddji met de voorrechten, door het plaatselijk gebruik daaraan verbonden, voor velen begeerenswaardig was, terwijl hun de moeite, naar Mekka te gaan, te groot was.

De hoofden van gewestelijk bestuur op Java, de resident van Palembang en de gouverneur van Sumatra's Westkust, die de Regeering in 1854 om advies ter zake gevraagd had, achtten, althans voor het oogenblik, maatregelen tot bestrijding der aanmatiging van den haddji-titel onnoodig. Ten aanzien van de toeneming van de bedevaartgangers adviseerden deze autoriteiten eveneens tot onthouding van regeling.

Op grond van deze rapporten adviseerde de Raad van Nederlandsch-Indië in 1854: [1]) „aan de hoofden van gewes„telijk bestuur te doen weten, dat hunne opgaven niet heb„ben aangetoond, dat de bedevaart naar Mekka in even„redigheid tot de sterkte der bevolking toegenomen is in „een mate, welke gevaarlijk kan worden geacht voor de „openbare rust, en dat hunne opgaven ook niet hebben „aangewezen, dat voorbeelden bestaan van aanmatiging „van den titel van haddji in die mate, dat deswege maatre„gelen zouden worden vereischt van de zijde van het „Europeesch bestuur, hetwelk zich daarom wenscht te ont„houden van elken maatregel in de zaak van deze bede-

1) Zie Regeeringsverslag over 1854, in Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1856/57, II, blz. 135.

„vaarten, welke, evenals andere zaken van den Moham-
„medaanschen godsdienst, overgelaten is aan het toezicht
„van de inlandsche regenten en hoofden; doch dat aan hen,
„hoofden van gewesteijk bestuur, aanbevolen wordt, deze
„inlandsche regenten en hoofden de waarde van die onpar-
„tijdigheid van de zijde van het bestuur te doen beseffen
„bij elke voorkomende geschikte gelegenheid, opdat die
„hoofden daarin, behoorlijk geleid en voorgelicht, aanspo-
„ring mogen vinden om, in overeenstemming met de Mo-
„hammedaansche geestelijkheid, te bewerken, dat het be-
„stuur op dien weg van onpartijdigheid kunne blijven
„voortgaan, en zulks bovenal door te waken, dat uit de
„vervulling van den godsdienstplicht der bedevaart naar
„Mekka geen ongelegenheden voortvloeien, welke schade-
„lijk zijn aan de algemeene belangen."

In dezen geest kregen de hoofden van gewestelijk bestuur aanschrijving bij besluit van 15 Maart 1855 lit. H; bovendien werden zij, volgens den wensch van het Opperbestuur, aangespoord een wakend oog te houden op de handelingen der teruggekeerde pelgrims; eindelijk bleef artikel 2 van het besluit van 3 Mei 1852 gehandhaafd. [1])

Voorwaar een stelsel, waarover de Mohammedanen zich niet behoefden te beklagen. De Regeering zou zich niet met de bedevaart bemoeien, op voorwaarde, dat de regenten en die Mohammedanen, die eenig „geestelijk gezag" onder hun geloofsgenooten hadden, zouden voorkomen, dat de bedevaart de oorzaak van ongeregeldheden worden zou. [2])

Deze toestand evenwel zou niet van langen duur zijn. In 1856 berichtte de resident van Riau, dat toen de reis

1) Zie Regeeringsverslag over 1855, in Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1857/58, II, blz. 444.
2) Ter wille van dit stelsel heb ik het advies letterlijk overgenomen.

van velen, die zich als Mekkaganger opgaven, niet verder ging dan tot Singapore; in 1857 waren der Regeering eenige bijzonderheden over zekeren in Pekalongan gevestigden haddji Mohamad Rifangi, die als goeroe een school voor het onderwijs in de Mohammedaansche leer had opgericht, ter oore gekomen, die haar noopten, tot zijn interneering te besluiten.[1])

Uit een onderzoek, dat het gouvernement ingesteld had, bleek verder, dat van de 12985 personen, aan wie van 1853 tot en met 1858 een reispas naar Mekka was verstrekt, slechts 5594 waren teruggekeerd. De Regeering zocht de oorzaak hiervan in het feit, dat velen vertrokken zonder voldoende middelen, zoodat zij onderweg van honger of gebrek omkwamen of in Arabië moesten achterblijven; veelal lieten zij hun verwanten zonder middelen achter, zoodat deze tot armoede vervielen.[2])

De maatregelen, die de Regeering — Gouverneur-Generaal Pahud (1856—1861) — in verband met dezen toestand noodig achtte, zijn neergelegd in de befaamde ordonnantie van 6 Juli 1859 (Stbl. no. 42). Deze ordonnantie bepaalt:

1o. ieder, die de bedevaart naar Mekka wenscht te doen, b l i j f t g e h o u d e n[3]) zich bij het bestuur van het gewest, sinds 1881 (Stbl. no. 158) ook bij de hoofden van plaatselijk bestuur, van een reispas te voorzien. Het model voor dezen pas is vastgesteld bij besluit van 20 Januari 1860 (Stbl. no. 7), vervangen door een ander in 1894 (Stbl. no. 134). Niet eerder dan in 1877 werd

1) Zie Regeeringsverslag over 1857 in Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1859/60, II, blz. 437; over interneering van haddji's ook: De exorbitante rechten van den Gouverneur-Generaal in de practijk, P. H. C. Jongmans, diss. Leiden 1921, blz. 95 e. v.

2) Zie beweegredenen van de ordonnantie, afgekondigd bij Stbl. 1859 no. 42.

3) Van 1852 tot 1859 berustte deze gehoudenis dus op ongeschreven recht.

bepaald, dat deze reispas viel in de algemeene omschrijving van de artikelen 5 en 55 der zegelordonnantie (Stbl. 1817 no. 50) en dus op zegel van *f* 0.50 moest worden gesteld (Bijbl. no. 3194);

2o. de reispas wordt alleen dàn verstrekt, wanneer de aanvrager in het bezit is van een verklaring, waarbij de betrokken regent, of bij ontstentenis van dezen, zoodanig hoofd als den regent vervangt, verzekert, dat de aanvrager voldoende middelen heeft voor de heen- en terugreis en behoorlijk heeft voorzien in het onderhoud zijner achterblijvende betrekkingen, gedurende zijn afwezigheid. Volgens Bijbl. no. 955 (1860) moet het Europeesch bestuur de regenten vrijlaten de voorwaarden te bepalen, waaronder zij die verklaring zullen afgeven. Eenigszins in strijd hiermede is het feit, dat de missive van den Nederlandschen consul te Djiddah, opgenomen in Bijbl. no. 2664 (1873), wel den hoofden van gewestelijk bestuur en niet den regenten werd toegezonden; in die missive verzoekt de consul o.a. zorg te dragen, dat de bedevaartgangers bij vertrek ten minste 200 daalders hebben als reispenning. Beter is Bijbl. no. 2305 (1870), waarbij de hoofden van gewestelijk bestuur worden aangeschreven aan de regenten te willen opdragen den ter bedevaart vertrekkenden personen bekend te maken, dat er onder de haddji's te Singapore, aan wier zorgen zij zich aldaar veelal toevertrouwen, eenige zijn, door wie zij in schulden raken of beroofd worden en verder, dat zij te Singapore steeds bescherming kunnen krijgen van de autoriteiten aldaar, de politie en het Nederlandsch consulaat.

In 1894 werd bepaald, dat pelgrims, die zich voorzien hadden van een retourbiljet voor de reis naar Arabië, slechts *f* 100.— behoefden te vertoonen, daar

dit bedrag voldoende geacht werd voor het verblijf in het heilige land van den Islam (Bijbl. no. 4924);

3o. de bedevaartganger moet zijn pas ter viseering aanbieden aan de Nederlandsche consuls of consulaire agenten der plaatsen, die hij op zijn reis naar Mekka aandoet. De Mekka-pas, vastgesteld in 1860, drukt dit slecht uit; hij zegt „onder gehoudenis om op plaatsen, „waar een Nederlandsch consul of consulair agent ge„vestigd is, dezen pas aan denzelven ter visa aan te „bieden." Sinds 1875 behoefde de pas alleen maar te Djiddah ter bewaring aangeboden te worden aan den sedert 1872 aldaar gevestigden Nederlandschen consul, die hem daarvoor in de plaats een verblijfpas voor den duur der bedevaart gaf; bij zijn terugkeer moest hij dien inwisselen tegen den reispas, dien hij den consul in bewaring gaf en die door dezen alsdan van zijn visum was voorzien (Stbl. 1875 no. 161). In verband met deze wijziging werden de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven te zorgen, dat zij geen passen meer uitgaven, waarop nog de aanbieding in andere plaatsen dan Djiddah vereischt werd (Bijbl. no. 3582);

4o. bij hun terugkeer moeten de haddji's hun pas doen afteekenen door het hoofd van bestuur der plaats hunner eerste aankomst in Indië; de pas strekt dan verder voor de reis naar de plaats hunner bestemming, waar het hoofd van gewestelijk bestuur den pas afteekent en van den terugkeer aanteekening houdt op registers, waarop het nummer en het doorloopend nummer van den pas, naam van den eigenaar van den pas, zijn geboorteplaats, zijn laatste woonplaats, de woonplaats zijner familie en het al dan niet aan hem uitgereikt zijn van het hieronder te bespreken certificaat vermeld zijn;

5o. de teruggekeerde bedevaartganger moet zich bij den regent aanmelden, die hem, in tegenwoordigheid van een „priester" en desgeraden geacht ook van een achtenswaardigen haddji, een examen, het zoogenaamde haddji-examen, zou afnemen om zich te overtuigen of de teruggekeerde werkelijk de heilige plaatsen heeft bezocht; indien de teruggekeerde slaagt, dan krijgt hij daarvan een bewijs en wordt daarvan kennis gegeven aan het hoofd van gewestelijk bestuur; slaagt hij niet, dan mag hij niet de haddji-kleeding dragen; onder welke voorwaarden de regent deze certificaten uitreikt, blijft aan hem overgelaten, zooals nog eens extra toegelicht werd in Bijbl. no. 955 (1860); laat de regent iemand als haddji toe en het gewestelijk bestuurshoofd meent, dat de teruggekeerde nooit in Mekka geweest is, dan heeft hij zich toch bij de uitspraak van den regent neer te leggen; zoo was de beslissing van den Gouverneur-Generaal (Sloet, 1861—1866) in 1862 (Bijbl. no. 1200). Iemand, die de bedevaart volbracht zonder Mekkapas, wordt toch tot het haddji-examen toegelaten (Bijbl. no. 5501, 1900).

Het haddji-examen heeft veel aanmerkingen uitgelokt. Vooral Prof. Snouck Hurgronje heeft in later tijd betoogd, dat het haddji-examen geen reden van bestaan heeft, dat iemand, die zich voor haddji uitgeeft zonder Mekka ooit gezien te hebben, al heel spoedig ontmaskerd zal worden, dat een dergelijk bedrog onbestaanbaar is in de inlandsche maatschappij. [1]) Verder is veel aan te merken op de redactie van het betreffende artikel. Er staat in artikel 5: de regent zal zich door ondervraging overtuigen, „of de teruggekeerde werkelijk de

1) C. Snouck Hurgronje, Verspreide Geschriften, dl. IV, 2 (1924), blz. 187.

„heilige plaatsen heeft bezocht"; er moest bij staan: „op de voor de bedevaart vereischte wijze"; het is wel niet waarschijnlijk dat iemand Mekka, Mina, Arafat en Moesdalifah zou bezoeken, indien dit niet was om de bedevaart te doen, maar indien iemand b.v. den wokoef op Arafat miste, zou hij nochtans volgens dit artikel haddji zijn. Verder zegt artikel 5, dat zij, die bij het haddji-examen blijken Mekka niet te hebben bezocht, geen certificaat bekomen en de voor haddji's bestemde kleeding niet mogen dragen, op straffe eener boete van *f* 25.— tot *f* 100.— voor elke overtreding; dus zij, die zich niet voor dit onderzoek aanmelden, hetgeen niet strafbaar is gesteld, wien dus nooit het certificaat geweigerd is, zijn bij het dragen van die kleeding niet strafbaar. Het dragen der haddji-kleeding toch is geoorloofd aan een ieder, die van de bedevaart terugkeert; pas wanneer bij het onderzoek blijkt, dat iemand er niet geweest is en de regent hem het certificaat weigert, dan is de haddji-kleeding hem verboden. Dat de teruggekeerde bedevaartgangers dadelijk de haddi kleeding mogen dragen, ook vóór het onderzoek van den regent is uitdrukkelijk beslist in 1900 (Bijbl. no. 5501). Slechts wanneer de haddji-kleeding het karakter van een vermomming aanneemt, is de drager er van strafbaar volgens artikel 2 no. 6 van het Politiestrafreglement van 1872 (Stbl. no. 111).

Tegen pseudo-haddji's is verder gericht artikel 17, derde lid, van de instructie voor de regenten op Java en Madoera (Stbl. 1859 no. 102), waarbij den regent opgedragen wordt te waken, dat niemand zich een geestelijken titel aanmatige of dien voere, zonder daartoe gerechtigd te zijn;

60. zij, die verzuimen bij hun vertrek naar Mekka een reis-

pas aan te vragen, die dezen niet ter viseering aanbieden, waar de ordonnantie van 1859 dit eischt of, volgens die van 1875, niet ter bewaring geven en weer afhalen aan het consulaat te Djiddah of die de aanmeldingen bij het bestuur der plaats hunner eerste aankomst en bij het gewestelijk bestuur van de plaats hunner bestemming verzuimen, worden gestraft met een boete van *f* 25.— tot *f* 100.— voor elke overtreding.

In de jaren, volgende op de inwerkingtreding van de ordonnantie van 1859 (13 Augustus 1859), bleef de bedevaart de aandacht der Regeering op zich gevestigd houden. Sedert 1841 moesten de plaatselijke autoriteiten op Java jaarlijks inzenden een opgave der passen verleend aan inlanders, die zich ter bedevaart naar Mekka begaven, alsmede van het getal haddji's, die gedurende dat zelfde tijdvak op Java waren teruggekomen (Bijbl. no. 956 en 898). Bij Bijbl. no. 1291 (1862) werd dit aldus gepreciseerd, dat de jaarlijksche opgaven moesten vermelden: het aantal personen die in het afgeloopen jaar ter bedevaart vertrokken, of en hoeveel inlanders van aanzien daar onder waren, hoeveel personen van de bedevaart terugkeerden met bijvoeging in welk jaar ieder der teruggekeerden vertrok. (In die jaren kwam het nog veelvuldig voor, dat aanzienlijken met groot gevolg ter bedevaart togen; uit de bedevaartverslagen der laatste twintig jaren blijkt, dat aanzienlijken thans een uitzondering zijn, dat de groote massa bedevaartgangers eenvoudige, ongeletterde lieden zijn.)

Zooals boven reeds kort vermeld, kwam in 1870 ter kennis der Regeering, dat er onder de te Singapore gevestigde haddji's vele waren, die zoogenaamd de belangen van hun naar Mekka reizende broeders tijdens hun oponthoud te Singapore behartigden, maar in werkelijkheid hun cliën-

ten in schulden brachten of van hun goederen beroofden of zich, bij hun eventueel overlijden, hun goederen toeeigenden. Om den autoriteiten te Singapore het optreden tegen dergelijke booswichten te vergemakkelijken, werden de autoriteiten, die voor de uitreiking der passen waren aangewezen, aangeschreven op de passen te vermelden de waarden, die de houders der passen meevoerden. Bij Bijbl no. 2627 werd den hoofden van gewestelijk bestuur verzocht, den aanvragers van passen mede te deelen, dat er te Djiddah een Nederlandsche consul was, tot wien zij zich moesten wenden ter viseering van hun pas en verder bij alle voorkomende moeilijkheden. Om de taak van den consul te vergemakkelijken moest aan elken pelgrim een afzonderlijke reispas verstrekt worden, niet meer één gemeenschappelijke aan twee of meer personen; terwijl nog eens de nadruk gelegd werd op den eisch, de meegevoerde waarden op de passen te vermelden. Dit laatste maakte het mogelijk, jaarlijks in de koloniale verslagen gegevens te verstrekken over de sommen, die de bedevaartgangers meenamen naar Mekka; men moet die cijfers echter aanvaarden met zeker voorbehoud. Dikwijls toch behoorde het geld, dat een aanstaand haddji bij het afhalen van zijn pas toonde, niet aan hem, maar had hij het slechts geleend om het als reispenning te kunnen toonen, daar hij zonder dat geen pas kon krijgen. In de tweede plaats moet men niet denken dat het geld, dat de bedevaartgangers meenamen, alleen voor hun eigen onkosten strekte; de aanzienlijke onder hen namen groote sommen mee om gebouwen te koopen, ten einde als verblijf te dienen voor hun in Mekka studeerende landgenooten; familieleden van in Mekka studeerenden gaven vertrekkenden bedevaartgangers geld mee, dat tot onderhoud van hun verwanten in Mekka moest strekken; er waren er die geld meekregen om in Mekka

iemand den haddj te laten verrichten ten behoeve van een gestorvene, die tijdens zijn leven in de gelegenheid geweest was de bedevaart te doen, maar dit uitstelde, totdat de dood kwam, zoodat de haddj alsnog verricht moest worden door een plaatsvervanger op kosten van de nalatenschap.

Hier volgt een, aan de koloniale verslagen ontleende, opgave van de meegevoerde bedragen over de jaren 1872 tot en met 1878:

Jaar der bedevaart	Aantal O.I. pelgrims	Aantal, op wier passen meegevoerde waarde vermeld	Totaal der meegevoerde waarde	Gemiddeld per hoofd
1872	5360	3127	*f* 1.392.113.—	*f* 445.—
1873	3833	2639	„ 1.317.093.—	„ 499.—
1874	4801	3673	„ 2.392.003.—	„ 651.—
1875	5655	4331	„ 2.100.944.—	„ 485.—
1876	5106	3642	„ 1.768.429.—	„ 485.—
1877	68093	5294	„ 2.524.896.—	„ 476.—
1878	5632	4467	„ 2.176.520.—	„ 487.—

Deze publicaties hebben de zoogenaamde drainage-theorie in het leven geroepen. Herhaaldelijk toch waren er, die de Regeering vroegen, of er geen maatregelen genomen konden worden om te voorkomen, dat er jaarlijks zooveel geld uit Indië naar Arabië stroomde. [1]) Sommigen trachtten dezen geldstroom goed te praten door hem te vergelijken met het geld, dat door de westersche ondernemingen uit Indië naar Europa stroomt. Hoe men de zaak ook voorstelt, de bedevaart is een belangrijk economisch verlies voor Indië; hoe hierin m.i. verbetering is te brengen, heb ik reeds met een enkel woord in het eerste hoofdstuk aangegeven.

Terecht heeft de Regeering zich niet door die vragers

1) Zie hiervoor J. E. de Meyier: De drainage-theorie, Ind. Gids 1909, II, blz. 1360. Nieuwe Rott. Crt. 20 Aug. 1909; 25 Nov. 1915 Avondblad C, resumé hiervan in Ind. Gids 1916, I, blz. 76.

laten beïnvloeden; dergelijke maatregelen zouden gelijkstaan met het belemmeren van de bedevaart, zouden in strijd zijn met artikel 119 van het regeeringsreglement. Ook dienen wij niet te vergeten, dat een aanzienlijk gedeelte der medegenomen geldsommen in handen der Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen kwam, sinds die het geheele pelgrimsvervoer uit en naar den Indischen Archipel beheerschten. Sinds de reis naar Mekka door velen meer voor genot dan tot vervulling van een godsdienstplicht gedaan wordt, komt het geld, dat daarmee Indië verlaat, overeen met het geld, dat zoovele Nederlanders elk jaar in het buitenland verteren; alleen heeft het laatste voor, dat er als equivalent vele buitenlanders hun geld in Nederland verteren. Wil men dus iets doen om aan dien geldstroom naar Mekka paal en perk te stellen, dan kan dat niet anders dan door de inlandsche bevolking door degelijk onderwijs een ruimer perspectief te openen, door hen op een dergelijke trap van ontwikkeling te brengen, dat zij, die eens iets meer van de wereld willen zien dan hun eigen omgeving, niet slechts Mekka tot doel van hun reis behoeven te nemen, maar zich overal heen kunnen begeven en zich overal kunnen bewegen. Middelen, die ten doel hebben de bedevaart te belemmeren, zouden niet alleen diegenen treffen, die de bedevaart enkel en alleen doen ter vervulling van hun godsdienstplicht, hetgeen dus in strijd zou zijn met het regeeringsreglement, maar zou voor de naar andere dan godsdienstige doeleinden jagenden onder de bedevaartgangers een lapmiddel zijn, dat tevens erg onbillijk zou zijn. Men moet m.i. het kwaad in zijn wortel, in de menschen zelf, aangrijpen, zooals hierboven reeds gezegd.

Nadat bij Stbl. 1875 no. 21 en no. 160 de wet op de consulaatrechten van 18 April 1871 (Ned. Stbl. no. 65) en het

koninklijk besluit van 21 Juli 1874 (Ned. Stbl. no. 111), regelend de inwerkingtreding dier wet, ook in Indië afgekondigd waren, kregen de hoofden van gewestelijk bestuur den last om voortaan, bij elke uitreiking van passen voor Mekka, aan belanghebbenden mede te deelen, dat zij aan het consulaat te Djiddah *f* 2.50 zouden hebben te betalen voor het doen viseeren van hun pas (volgens artikel 4-e van Stbl. 1875 no. 21; voor onvermogenden wordt de pas gratis geviseerd). In 1880 gelastten de Turksche autoriteiten in den Hidjaz, dat overzeesche pelgrims, die geen voldoende middelen hadden om een langer verblijf in den Hidjaz te bekostigen, dat land moesten verlaten; verder bepaalden zij, dat na 1 April 1881 geen vreemde pelgrims meer zouden toegelaten worden, als zij niet voorzien waren van een behoorlijken pas of konden aantoonen over voldoende middelen te beschikken om de terugreis te bekostigen. Dit leidde in de eerste plaats tot Stbl. 1881 no. 158, waarbij de passenaanvraag vergemakkelijkt werd door daartoe ook bij de plaatselijke bestuurshoofden de gelegenheid te openen; in de zelfbestuursgebieden werd bekendgemaakt, dat men bij het Europeesch bestuur gratis passen naar Mekka kan krijgen, die te Djiddah bij den consul ter viseering moeten aangeboden worden. Verder overwoog de Regeering de pelgrims te dwingen vóór hun vertrek naar Mekka een som gelds ter verzekering van de kosten der terugreis te deponeeren of den consul te Djiddah te gelasten slechts dan de passen te viseeren, indien de aanbieders konden aantoonen de terugreis te kunnen bekostigen. Tot een besluit kwam de Regeering niet, daar de noodzakelijkheid niet meer bestond, toen weldra bleek, dat de Turksche autoriteiten in den Hidjaz niet de hand hielden aan hun besluiten. Toch neemt dit niet weg, dat haddji's vaak al hun geld in den Hidjaz opmaakten, en, wanneer zij geen krediet konden

krijgen tegen een zeer hooge rente, voornamelijk bij hun gidsen te Mekka, de sjechs, genoodzaakt waren in den Hidjaz achter te blijven, aan ellende en ontbering ten prooi, of wel een zoogenaamd werkcontract aan te gaan; een zekere Sēijjid Omar Alsagaff [1]) verschafte aan arme haddji's overtocht naar Singapore, als zij zich bij tienen collectief wilden verbinden aldaar door tusschenkomst van hun verwanten, binnen veertien dagen na aankomst, de passage, verhoogd met 75 à 100 % rente, te betalen; werd de passage van hen, die zich bij één collectief contract verbonden hadden, niet geheel betaald, dan moesten zij op de plantages, die Sēijjid Omar in de buurt van Singapore, op het eiland Cocob en in Djohore bezat, werken tegen 4 dollar per maand, waarvan 2 dollar ingehouden werd tot afbetaling van hoofdsom en overeengekomen rente; de zaak was aldus geregeld, dat de betrokken pelgrims hoe langer hoe dieper in de schuld geraakten en hun toestand een eeuwigdurende slavernij werd. [2]) In dit verband verdient de regeling der stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" van 1897 vermelding, waarbij zij op elke 100 betalende passagiers gratis overtocht verschaften aan 2 behoeftige pelgrims; hoe philanthropisch deze regeling ook was, toch verdient zij m.i. geen aanbeveling, daar zij het lichtvaardig ter bedevaart gaan in de hand werkt.

In dien tijd waren er velen, die alleen in het gedwongen-retourbiljettensysteem het middel zagen om te voorkomen, dat onze bedevaartgangers wegens gebrek aan reisgeld in het heilige land van den Islam moesten achterblijven.

---

1) Naar Prof. Van Wensinck mij mededeelde, zal dit waarschijnlijk moeten zijn al-Sakkāf, d.w.z. de dakmaker (dus onze eigennaam De Dekker); Prof. Van Vollenhoven geeft in zijn Het adatrecht van Nederlandsch-Indië (dl. II, 1924, blz. 111) den naam as-Saggāf.

2) Voor dit werkcontract zie de Bedevaartverslagen, vooral dat over 1914/15; verder C. Snouck Hurgronje, Verspreide Geschriften, dl. II (1923), blz. 281.

Ik zal dit systeem echter niet hier, maar in het hoofdstuk, dat over vervoer handelt, bespreken; alleen merk ik hier op, dat de Regeering het nemen van retourbiljetten bevorderde, niet alleen in het belang der Nederlandsche stoomvaart, maar ook in het belang van de haddji's, die zij hierdoor wilde beschermen tegen hun eigen koopzucht, waardoor zij vaak geheel berooid in Djiddah terugkwamen van den haddj; toen de samenwerkende stoomvaartmaatschappijen „Nederland", „Rotterdamsche Lloyd" en „Oceaan" den retourbiljettendwang invoerden, verzette de Regeering er zich niet tegen; in de pelgrimsordonnantie 1922 nam de Regeering dezen dwang over, echter gaf zij eveneens bepalingen ter beteugeling van het kwaad,waartoe een dergelijk systeem leiden kan.

Bij de bespreking van de oude ordonnantie in Stbl. 1859 no. 42, heb ik aangetoond, dat de redactie van artikel 5 dier ordonnantie te wenschen overliet; Prof. Snouck Hurgronje legde er den nadruk op, dat in de inlandsche maatschappij het bestaan van een pseudo-haddji onmogelijk is. [1]) Toch duurde het tot 1902, onder Rooseboom, voordat de ordonnantie opgeheven werd (Stbl. no. 318).

De voornaamste verandering was het verdwijnen van het haddji-examen, waartoe de Regeering was overgegaan uit overweging, dat ook niet-Mekkagangers in staat zijn de vragen bij het haddji-examen te beantwoorden, dat de door den consul te Djiddah geviseerde pas voldoende waarborgt, dat de houder er van te Mekka geweest is; buiten het genoemde bezwaar van Prof. Snouck Hurgronje, overwoog zij verder, dat, nu het steeds groeiend aantal haddji's nivellee-

1) Dr. J. Elbert zegt in Die Sunda-Expedition (1911) I, blz. 142, dat de bewoners van Binongko het verstaan van een reis naar Singapore als haddji terug te keeren; we zullen deze bewering niet au sérieux nemen; dr. Elbert schijnt onder haddj te verstaan een „bezoek aan het graf van den Profeet te Mekka".

rend op hun aanzien werkte, het dragen van de haddji-kleeding door niet-gerechtigden geen kwade gevolgen meer zou hebben, tenzij die diende tot opzettelijke vermomming. Wat den reispenning betreft,deze werd vooralsnog gehandhaafd (Stbl. 1902 no. 317), daar de Regeering zich hiertoe verplicht achtte krachtens het vijfde lid van de eerste bijlage (A) der bepalingen bij de internationale sanitaire conventie te Parijs in 1894 vastgesteld; in verband met de beperking „si les circonstances locales le permettent" schafte Stbl. 1905 no. 288 het vertoonen van den reispenning af (zie voor het bedrag van den reispenning blz. 26).

Buiten het haddji-examen en het vertoonen van den reispenning (wat dit laatste betreft, althans na 1905) bleef het passenstelsel, zij het dan ook met enkele wijzigingen, gehandhaafd tot heden.

Ik zal bij de bespreking van dit stelsel de elkaar opvolgende ordonnanties op dit stuk (Stbl. 1902 no. 318, 1909 no. 396, 1926 no. 70 en 1927 no. 508) tegelijkertijd artikelsgewijs behandelen. De bespreking van de respectieve artikelen1),zal het uitvoerigst zijn, daar ik hierbij de elkaar opvolgende modellen der Mekka-passen dien te behandelen. De laatste redactie, die van Stbl. 1927 no. 508, zal ik bij de bespreking van elk artikel letterlijk mededeelen.

Aan deze bespreking ga nog één opmerking vooraf. Den eersten Juli 1893 trad een nieuwe wet op het Nederlanderschap [1]) in werking; deze wet ontnam (of onthield) het Nederlandschap aan de inboorlingen en vreemde oosterlingen van Nederlandsch-Indië en verklaarde in artikel 12 een ieder, die niet Nederlander was, voor vreemdeling. Het is duidelijk, dat deze wet den consul te Djiddah herhaaldelijk moeilijkheden bezorgde; het ging toch niet aan de inlan-

---

1) Zie Ned. Stbl. 1892, no. 268.

ders, die de eenige reden van bestaan voor het Nederlandsch consulaat te Djiddah waren, als vreemdelingen te beschouwen; de wet van 1892 bracht dan ook geen wijzigingen in de werkzaamheden van het consulaat; zij werden bij voortduring als Nederlandsche onderdanen aangemerkt, hoewel dit, behalve in het toenmalig artikel 9 der consulaire wet van 1871, slechts in een ietwat ingewikkeld betoog steun kon vinden. In 1903 werd de zaak voorloopig geregeld in Bijbl. no. 5909; het duurde tot 1910, eer dat de wet op het Nederlandsch onderdaanschap tot stand kwam; deze wet gaf de bevolking van Nederlandsch-Indië uitdrukkelijk het Nederlandsch onderdaanschap.

ARTIKEL 1 (1927)

Nederlandsche onderdanen, die zich ter bedevaart naar Mekka wenschen te begeven, zijn gehouden zich te voorzien van een reispas van een door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vastgesteld model:

a. op Java en Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden, bij het Hoofd van het regentschap,
b. in de Vorstenlanden bij een door het hoofd van gewestelijk bestuur, in overeenstemming met het betrokken zelfbestuur, aan te wijzen zelfbestuursambtenaar van geen lageren rang dan Regent en zoolang zoodanige aanwijzing niet heeft plaats gehad bij het Hoofd van plaatselijk bestuur,
c. in de Buitengewesten bij het Hoofd der onderafdeeling, binnen wiens ressort hun woonplaats gelegen is.

Aldus de tekst van artikel 1 der ordonnantie op de reispassen van 1927. Volgens de redactie van Stbl. 1902 no. 318 moeten personen, behoorende tot de inheemsche bevolking onder het gezag der Nederlandsch-Indische Regeering, [1]) die zich ter bedevaart naar Mekka wenschen te begeven, bij het hoofd van plaatselijk bestuur, onder het-

[1]) „Nederlanders" kon men na 1 Juli 1893 niet meer zeggen (zie boven).

welk de plaats hunner inwoning ressorteert, zich voorzien van een reispas volgens een door den Gouverneur-Generaal vastgesteld model. De redactie van Stbl. 1909 no. 396 is in zooverre duidelijker, dat zij spreekt van „het hoofd der afdeeling", in plaats van „het hoofd van plaatselijk bestuur".

In verband met de wet op het Nederlandsch onderdaanschap van niet-Nederlanders (Stbl. 1910 no. 296) verandert Stbl. 1915 no. 641 de woorden „personen, behoo-„rende tot de inheemsche bevolking onder het gezag der „Nederlandsch-Indische Regeering" in „Nederlandsche on-„derdanen behoorende tot de eigenlijk gezegde Inlandsche „bevolking".

Stbl. 1923 no. 587 preciseert de met het uitgeven van de passen belaste autoriteiten aldus: „het hoofd der afdeeling (Java en Madoera) of onderafdeeling (Buitengewesten) hunner woonplaats". In Stbl. 1926 no 70 worden inplaats van de hoofden der afdeelingen op Java die der regentschappen belast met de uitgifte der passen, waarvan het model nu vastgesteld wordt door den directeur van Onderwijs en Eeredienst.

Stbl. 1927 no. 508 wijzigt artikel 1 in zooverre, dat voor de Vorstenlanden een door het hoofd van gewestelijk bestuur, in overeenstemming met het betrokken zelfbestuur, aan te wijzen zelfbestuursambtenaar de passen voortaan uitgeeft. In Soerakarta zijn de regenten bij den bestuursdienst hiermede belast (Bijbl. no. 11548), in Djokjakarta eveneens (Bijbl. no. 11586). [1])

Verder spreekt Stbl. 1927 no. 508 van „Nederlandsche onderdanen" inplaats van „Nederlandsche onderdanen, behoorende tot de Inlandsche bevolking"; pelgrims van anderen landaard, die zich naar Mekka wenschen te begeven,

1) Deze ordonnantie is dus ook bindend voor zelfbestuursonderhoorigen, zie beneden.

worden dus niet van een gewonen buitenlandschen pas voorzien, maar erlangen ook een Mekka-pas, hetgeen het voordeel biedt, dat zij aan dezelfde maatregelen vanwege den gezondheidsdienst worden onderworpen als de tot de inlandsche bevolking behoorende Nederlandsche onderdanen (zie voor deze maatregelen hoofdstuk VI). Zooals uit de bedevaartverslagen blijkt, komt het veelvuldig voor, dat lieden uit Nederlandsch-Indië in de Straits Settlements met plantage- of mijnarbeid het benoodigde geld voor den haddj gaan verdienen; [1]) zij vertrekken dan uit Singapore veelal zonder pas; daarom heeft de Indische Regeering den consul-generaal te Singapore in 1919 aangeschreven zijn tusschenkomst te verleenen om van den kolonialen secretaris der Straits Settlements een regeling te verkrijgen, die Nederlandsche onderdanen uit Indië dwingt zich voor een Mekka-pas te melden bij het Nederlandsch consulaat te Singapore. [2]) Het komt mij voor, dat een dergelijke regeling in artikel 1 had opgenomen moeten worden; zie evenwel blz. 46.

Gaan we de reispassen voor bedevaartgangers naar Mekka na van 1860 (Stbl. no. 7) af tot 1921 toe, dan treffen ons de woorden „verleent vergunning om zich te begeven, „ter bedevaart, naar Mekka", die in alle modellen voorkomen. Moge deze terminologie al passen bij de houding, die het gouvernement in de eerste helft der negentiende eeuw tegenover de bedevaart aannam, sedert de bepalingen, voor bedevaartgangers geldende, slechts hun belangen op het oog hebben, doch op het gebied van godsdienst geheel neutraal zijn, behoorde zij vervallen te zijn; een verzoek om doortocht en om hulp en bijstand zou meer in

1) Zie hiervoor ook Mededeelingen Encyclop. Bureau VIII, 1915, blz. 13.
2) Bedevaartverslag 1919, Oranjeboek, 1919, blz. 135.

overeenstemming met de practijk wezen. We moeten m.i. deze woorden kenmerken als overblijfselen uit den tijd, toen belemmering van de bedevaart het doel der op dat stuk geldende bepalingen was. Ik veronderstel, dat de bedoeling van die woorden is, dat er tegen het ter bedevaart gaan van den houder van den pas geen bezwaar bestaat vóór 1905, wat het toonen van den reispenning en het zich onttrekken aan politie of justitie, ná 1905, wat alleen dit laatste betreft. Maar dit motiveert het gebruik van de gewraakte woorden niet.

Van een onjuistheid in het model-reispas van 1860 (Stbl. no. 7) maakte ik reeds melding bij de bespreking van Stbl. 1859 no. 42 onder 1o. Op dezen pas moet aanteekening gehouden worden van het schip, waarmee het vertrek uit Nederlandsch-Indië naar Mekka plaats heeft. Verder herinnert hij aan de voorschriften van Stbl. 1859 no. 42; zooals op blz. 31 opgemerkt is, moeten de door de pelgrims meegevoerde gelden en goederen aangeteekend worden op hun passen, om nasporing van eventueele diefstal te vergemakkelijken. De pas, vastgesteld bij Stbl. 1894 no. 134, is reeds veel volledíger, bevat een signalement van den houder van den pas, een Maleische vertaling.

De pas, vastgesteld bij Stbl. 1903 no. 296, brengt in zooverre iets nieuws, dat hij de voorschriften van Stbl. 1902 no. 318 in herinnering brengt. Stbl. 1905 no. 289 wijzigt dit model in verband met de opheffing der verplichting, in het bezit van den voorgeschreven reispenning te zijn.

Stbl. 1909 no. 397 brengt den reispas in overeenstemming met de voorschriften van Stbl. 1909 no. 396; d.w.z. dat de in herinnering gebrachte voorschriften andere zijn en dat de pas voorzien is van een strook, die de consul te Djiddah afscheurt. Een nieuwigheid is verder, dat op dezen pas vermeld is aan welke reisgenooten in geval van over-

lijden van den houder diens geld en goederen in bewaring gegeven moeten worden, hetgeen de bemoeienissen, die de consul te Djiddah, eventueel de gezagvoerders der pelgrimsschepen, met de nalatenschappen van overleden pelgrims hebben, zeer vergemakkelijkt; vóór 1909 zond de consul de nalatenschappen naar den directeur van Binnenlandsch Bestuur, die deze den erfgenamen deed toekomen, indien de consul hen althans niet rechtstreeks aan de erfgenamen kon uitleveren. Dit model kent alleen een pasnummer, geen doorloopend nummer, zooals zij tot nu toe hadden.

Het model van Stbl. 1921 no. 656 is van handiger formaat dan de voorgaande modellen; als iets nieuws bevat deze pas aanteekeningen betreffende de inentingen, die de houder ondergaan heeft. De modellen, vastgesteld door den directeur van Onderwijs en Eeredienst, zijn tot heden toe in het staatsblad, noch in het bijblad verschenen.

Bijbl. no. 7130, uit het jaar 1909, bevat voorschriften bij het invullen van de passen toe te passen; zij komen hierop neer: de passen moeten duidelijk ingevuld worden; toevoegsels aan namen als: „den Javaan", „den Inlander", „de Inlandsche vrouw" en dergelijken moeten achterwege blijven; het signalement behoort met nauwkeurigheid en, indien mogelijk, door een Europeesch ambtenaar te worden opgemaakt; op één pas mag slechts één persoon als eigenaar vermeld worden, tenzij het met hun ouders of verwanten meereizende kinderen beneden de twaalf jaar betreft; om verwarring te voorkomen moet aan den aanvrager gevraagd worden, of hij den pas voor zich zelf of als gemachtigde van een ander aanvraagt; niet voorgeschreven visa moeten vermeden worden; vooral moet ingevuld worden, aan welke reisgenooten de goederen van een overleden pelgrim moeten toevertrouwd worden; de aanvrager moet met nadruk gewaarschuwd worden, zorg te dragen voor het behoud van

zijn pas en voor het nakomen van de verplichtingen, die er op vermeld zijn.

De vraag, of de pas op zegel gesteld moet worden, kwam eerst op in 1877; daar er geen bijzondere bepalingen op dit stuk waren, werd Stbl. 1817 no. 50 (artikel 55) toegepast en moest voor den pas een zegelrecht van vijftig cent betaald worden (Bijbl. no 3194). Stbl. 1885 no. 131 bracht dit recht op *f* 1.50 (artikel 12).

Volgens Stbl. 1875 no. 21, artikel 4 onder e, moesten de pelgrims te Djiddah *f* 2.50 aan visarechten betalen, een regeling, die den consul veel beslommering en dus tijd kostte; om hem in staat te stellen zijn tijd aan nuttiger doeleinden te besteden, werden deze rechten in het zegel van den pas begrepen en werden de kosten van het zegel gebracht op *f* 4.— (Stbl. 1910 no. 160).

Artikel 45-c van Stbl. 1921 no. 498 handhaafde de grootte van dit zegelrecht; artikel 1 onder X van Stbl. 1924 no. 292 bracht het zegelrecht op *f* 5.—. [1])

Nog één opmerking over het onderwerp reispassen.

Zooals blijkt uit de bedevaartverslagen (1897, 1898 e.a.), stellen onze pelgrims het bezit van een paspoort op hoogen prijs; de Nederlandsche onderdanen, die na een verblijf aldaar van de Straits uit ter bedevaart tijgen of om andere redenen geen pas hebben, betalen graag den prijs er van om van den consul een pas te krijgen; vermoedelijk schuilt die graagte meer in het feit, dat zij in den pas bij thuiskomst een tastbaar bewijs van hun haddjischap hebben dan in de vrees voor de straf, die gesteld is op het ter bedevaart gaan zonder pas en dergelijke overtredingen.

ARTIKEL 2 (1927)

Voor de afgifte van de passen overtuigt de daartoe volgens artikel 1 aangewezen gezaghebbende zich op de meest eenvoudige wijze,

1) Onlangs is een ontwerp tot wijziging van de zegelordonnantie bij den Volksraad ingediend; Bijl. Volksraad 1927/28, onderwerp 82.

door tusschenkomst van de Inlandsche hoofden, dat tegen het verlaten van hunne woonplaats door de aanvragers geen bezwaren bestaan.

Tusschen deze redactie en die van 1902 bestaat, wat den zin er van betreft, geen afwijking. Met de bezwaren, die tegen het verlaten van zijn woonplaats door den aanvrager van den pas zouden kunnen bestaan, worden bedoeld het zich onttrekken aan verplichtingen of aan eenig onderzoek van politie of justitie (Bijbl. no. 5741, uit het jaar 1902). „Inlandsche hoofden" in dit verband zijn voor Java en Madoera de districtshoofden of, evenals buiten Java en Madoera, die hoofden, welke naar het oordeel van den betrokken ambtenaar de meest betrouwbare inlichtingen omtrent de aanvragers der passen kunnen geven.

Bijbl. no 5741 wijst er verder op, dat het aanvragen en de andere formaliteiten met de passen den pelgrims zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt moeten worden, terwijl vooral alle bemoeienis van het moskeepersoneel of anderen met de aanvragers der passen geweerd moet worden, daar deze personen de pelgrims slechts lastig vallen hetzij door hun in hun hoedanigheid van agenten van pelgrimssjechs een bepaalden sjech op te dringen, hetzij door hun onwettige heffingen als djakat haddji en dergelijke af te persen.

ARTIKEL 3 (1927)

(1) Iedere bedevaartganger is verplicht:

1o. zijn reispas te laten viseeren door den havenmeester van de plaats in Nederlandsch-Indië, waar hij zich met bestemming naar het buitenland inscheept;

2o. bij aankomst te Djeddah zijn reispas aan te bieden op het consulaat der Nederlanden ter viseering en tot het doen afnemen van de daaraan gehechte strook, en bij vertrek van Djeddah naar Nederlandsch-Indië zijn reispas aldaar opnieuw ter viseering aan te bieden.

(2) De aanbieding tot het doen afnemen van de strook of ter vi-

seering moet door den eigenaar persoonlijk geschieden, tenzij de in de vorige alinea genoemde autoriteiten in bijzondere gevallen genoegen nemen met aanbieding door een ander.

Volgens Stbl. 1875 no. 161 behoefde de pelgrim zijn pas slechts te Djiddah den consul aan te bieden ter inwisseling tegen een verblijfpas. Stbl. 1902 no. 318 verplichtte hem tevens den pas bij vertrek uit Nederlandsch-Indië door den havenmeester te laten viseeren; dit in verband met de pelgrimsordonnantie 1898 (zie hiervoor hoofdstuk VI). Verder is de regeling dezelfde als in Stbl. 1859 no. 42 in verband met Stbl. 1875 no. 161, d.w.z. de pelgrim is gehouden zijn pas bij den consul te Djiddah in te wisselen tegen een verblijfpas voor den duur der bedevaart; na afloop der bedevaart moet hij dien weer inwisselen tegen zijn door den consul van zijn visum te voorzienen reispas.

Stbl. 1909 no. 396 wijzigt deze regeling; de pelgrim is nu gehouden zijn pas den consul te Djiddah bij aankomst aldaar aan te bieden tot het doen afnemen van de daaraan gehechte strook en bij vertrek tot het laten viseeren van zijn pas; dit om den consul tijd te besparen; beide aanbiedingen moeten door den eigenaar persoonlijk geschieden, tenzij hem dit, ter beoordeeling der betreffende autoriteiten in bijzondere gevallen (ziekte, zwakte, ouderdomsgebreken e.d.) onmogelijk mocht zijn; ditzelfde geldt voor de aanbieding ter viseering aan den havenmeester bij vertrek uit Nederlandsch-Indië, welke viseering gehandhaafd is.

In Stbl. 1923 no. 587 wordt rekening gehouden met de mogelijkheid, dat de pelgrim zich in een buitenlandsche haven op een pelgrimsschip inscheept; in dit geval moet hij zijn reispas laten viseeren door den Nederlandschen consul ter plaatse dier inscheping. Tevens moet zijn pas bij het aanbieden te Djiddah tot het doen afnemen van de strook geviseerd worden.

De ordonnantie in Stbl. 1926 no. 70 brengt geen wijziging hierin. Bij Stbl. 1927 no. 508 is de eisch, den pas bij eventueel vertrek uit een buitenlandsche haven te laten viseeren door den consul der Nederlanden aldaar, vervallen; deze eisch was namelijk vrijwel een doode letter gebleven, zooals blijkt uit de memorie van toelichting [1]) van deze ordonnantie. In deze ordonnantie zijn de woorden „met bestemming naar het buitenland" opzettelijk zoo gekozen om de pelgrims, die wel in het bezit zijn van een Mekka-pas, maar niet rechtstreeks naar Djiddah gaan, de reis b.v. over Singapore doen, zoodat zij zich slechts voor Singapore inschepen, toch te onderwerpen aan de maatregelen als inentingen, die de gezondheidsdienst ten aanzien der rechtstreeks naar den Hidjaz vertrekkende pelgrims neemt en om te voorkomen, dat zij zonder pas te Djiddah aankomen (zie blz. 40).

ARTIKEL 4 (1927)

(1) De van de reis teruggekeerde personen zijn gehouden binnen zeven dagen na aankomst in de plaats, waar zij zich vestigen en in ieder geval binnen twee maanden na aankomst in Nederlandsch-Indië zich aan te melden bij het dorpshoofd of de wijkmeester, binnen wiens ressort hun woonplaats dan wel hun tijdelijke verblijfplaats is gelegen. Deze beambten dragen zorg, dat de reispassen der teruggekeerde bedevaartgangers ter controle worden afgegeven:

a. op Java en Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden aan het onderdistrictshoofd;

b. in de Vorstenlanden op Java en in de Buitengewesten aan het Inlandsch Hoofd of den bestuursambtenaar daartoe door het Hoofd van gewestelijk bestuur aangewezen, onder wien zij ressorteeren.

(2) De in het eerste lid sub a en b bedoelde ambtenaren en hoofden houden van de terugkomst der bedevaartgangers aanteekening; ook op den reispas, die daarna weder aan den betrokkene wordt

1) Hand. Volksraad 1927/28, onderwerp 50, stuk 3.

teruggegeven, terwijl zij van de teruggekeerde pelgrims, die zich in hun ressort gevestigd hebben of zich daar tijdelijk ophouden, binnen een week na de afgifte der reispassen een opgave doen toekomen aan de gezaghebbenden, bedoeld in artikel 1, ieder voor zoover betreft de personen aan wie door hen passen werden uitgereikt.

(3) De in het tweede lid van dit artikel bedoelde ambtenaren en hoofden zijn bevoegd de teruggekeerde bedevaartgangers, wier reispassen niet in orde worden bevonden, voor zich te doen verschijnen.

De strekking van artikel 4 is, dat de Regeering zich niet alleen van het vertrek der bedevaartgangers, maar ook van hun terugkeer in Nederlandsch-Indië volkomen op de hoogte kan stellen, teneinde te kunnen controleeren of zij te Djiddah wel voldaan hebben aan hetgeen de ordonnantie op de reispassen naar Mekka hun oplegt.

Volgens Stbl. 1902 no. 318 zijn de terugkeerende pelgrims verplicht onverwijld hun pas te doen afteekenen door het hoofd van plaatselijk bestuur der plaats hunner eerste aankomst in Nederlandsch-Indië, welke pas dan geldig is voor de verdere reis naar de plaats hunner bestemming, waar zij zich met denzelfden spoed bij het hoofd van plaatselijk bestuur moeten aanmelden, dat van hun terugkeer zoowel op registers als op den pas aanteekening houdt; overigens wordt de pas in het bezit van den haddji gelaten. Is de plaats van bestemming een andere dan die van vertrek, dan geeft het hoofd van plaatselijk bestuur der eerste plaats bovendien van den terugkeer kennis aan dat der laatste. Deze laatste regeling ontbrak tot nog toe, zoodat de registers, onder artikel 6 te bespreken, nooit geheel in overeenstemming met de werkelijkheid konden zijn.

In Stbl. 1909 no. 396 wordt de eisch zich aan te melden bij het hoofd van plaatselijk bestuur der eerste plaats van aankomst opgeheven; overigens blijft artikel 4 onveranderd.

De ordonnantie van 1926 verandert slechts „het hoofd van plaatselijk bestuur" in „den gezaghebbende, bedoeld

in artikel 1", dus het hoofd van het regentschap (Java en Madoera) of der onderafdeeling (Buitengewesten).

De nieuwste regeling, die in Stbl. 1927 no. 508, bracht eenige belangrijke wijzigingen in artikel 4. Een eerste lezing van het eerste lid van artikel 4 in Stbl. 1909 en 1926 doet veronderstellen, dat de terugkeerende pelgrim van de plaats der eerste aankomst regelrecht naar de plaats van vertrek moet gaan om zijn pas te laten afteekenen door de autoriteit, die den pas uitgaf; uit het tweede lid blijkt echter, dat die eisch niet geldt voor hem, die zich elders dan in zijn oude woonplaats vestigt; hij toch kan zich melden bij de bevoegde autoriteit van de nieuwe woonplaats; vestigt hij zich niet elders terstond na zijn terugkeer in Indië, terwijl hij evenmin naar zijn oude woonplaats wenscht terug te keeren, dan is hem dit onmogelijk; dan toch is het eerste lid op hem van toepassing, hoe onaangenaam hem die toepassing ook zijn kan.

Het nieuwe artikel 4 gelast den pelgrim, die zich vestigt binnen den tijd van twee maanden na aankomst in Nederlandsch-Indië, zijn pas af te geven aan het dorpshoofd of, indien de plaats een stad is, den wijkmeester der plaats zijner vestiging en wel binnen 7 dagen na aankomst in die plaats, uiterlijk binnen twee maanden na aankomst in Nederlandsch-Indië; hij, die zich niet zoo spoedig vestigt, doet dit bij dezelfde autoriteiten der plaats, die zijn verblijfplaats is en wel binnen 2 maanden na aankomst in Nederlandsch-Indië; de haddji kan zich dus de eerste dagen geheel wijden aan de vreugde van het weerzien van zijn familie en vrienden. De dorpshoofden of wijkmeesters zijn gehouden de passen der teruggekeerde haddji's af te geven: a. op Java en Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden aan het onderdistrictshoofd, b. in de Vorstenlanden op Java en in de Buitengewesten aan de autoriteit door het hoofd van gewes-

telijk bestuur daartoe aan te wijzen; voor de Vorstenlanden zijn hiertoe eveneens de onderdistrictshoofden aangewezen (Bijbl. no. 11548 en 11586, beiden van 1928); wat de Buitengewesten aangaat, tot heden toe zijn dergelijke regelingen voor die gebieden nog niet gepubliceerd. Deze ambtenaren en hoofden controleeren de passen; indien zij een pas niet in orde bevinden, zijn zij bevoegd den eigenaar voor zich te doen verschijnen. Hiermede wordt volgens Bijbl. no. 11689 (1928) geen afbreuk gedaan aan hun bevoegdheid om personen tot het geven van inlichtingen voor zich te doen verschijnen, ook zonder dat reispassen niet in orde zijn bevonden. Zij houden van de terugkomst aanteekening, ook op den reispas, die daarna aan den betrokkene wordt teruggegeven; verder geven zij kennis van den terugkeer aan de autoriteit, dien den pas afgaf.

De terugkeerende haddji heeft zich dus slechts te begeven tot het dorpshoofd of den wijkmeester, hetgeen voor hem een faciliteit mag heeten, temeer, daar hij dit niet meer onverwijld behoeft te doen. In den Volksraad was in 1927 het denkbeeld geopperd de administratie der passen van teruggekeerde pelgrims eveneens door die personen te laten voeren; [1]) hierin wilde de Regeering niet treden, daar dorpshoofden of wijkmeesters niet over voldoend personeel beschikken om die administratie behoorlijk te voeren en zeker niet om eventueel begane overtredingen op te merken.

Dat de uitgifte der passen niet vergemakkelijkt kan worden, komt eveneens door de eischen, die men aan het personeel, met de invulling van de passen belast, moet stellen. In Bijbl. no 11689 (uit het jaar 1928) wordt er op aangedrongen toch vooral de hand te houden aan de contrôle der terugkeerende haddji's, voornamelijk met het oog op revolutionnaire elementen, die zich onder hen konden bevinden.

1) Hand. Volksraad, eerste gewone zitting, 1927/28, onderwerp 50, stukken 4 en 5.

ARTIKEL 5 (1927)

De van de bedevaart naar Mekka teruggekeerde personen, die verzuimd hebben zich te voorzien van een reispas of te voldoen aan het bepaalde bij de artikelen 3, alinea 1, sub 1o, en 4, zoomede zij, wier reispassen niet voorzien zijn van de ingevolge artikel 3, alinea 1, sub 2o vereischte visa, worden gestraft met een geldboete van ten hoogste *f* 100.— (één honderd gulden) voor elke overtreding.

In 1902 werd op het delict van den pelgrim, die verzuimd had zich van een Mekka-pas te voorzien of den pas niet van de voorgeschreven visa of afteekeningen liet voorzien bij zijn terugkeer of vergat hem te Djiddah in te wisselen tegen een verblijfpas, een boete gesteld van *f* 25.— tot *f* 100.— voor elke overtreding; de hoogte van deze boete is tot heden onveranderd gebleven. In 1909 werd die boete gesteld op het vertrekken zonder reispas, het niet laten viseeren, waar dit voorgeschreven is en het niet aanbieden te Djiddah tot het doen afnemen der strook of tot den contrôle, waar die bij terugkeer in Nederlandsch-Indië voorgeschreven is. Deze strafbepaling is in de invoeringsverordening van het strafwetboek van 1917 uitdrukkelijk gehandhaafd. [1])

De ordonnanties van 1926 en 1927 brachten geen wijziging in artikel 5.

Bij verschillende gelegenheden wees de consul te Djiddah er op, dat men met het beboeten van personen, die vertrokken zonder Mekka-pas, niet dadelijk aan clandestien ter bedevaart gaan behoeft te denken; afgezien van de talloozen, die in de Straits Settlements gevestigd zijn en vandaar, zonder een pas aan te vragen bij den Nederlandschen consul, naar Mekka tijgen, gebeurt het wel, dat personen hun familieleden, die ter bedevaart gaan, uitgeleide doen en dan op het laatste oogenblik besluiten, mede te

1) Stbl. 1917 no. 497 jo. 465, art. 6 onder 173.

gaan. Uit het feit, dat dergelijke lieden geheel uit zichzelf tot den consul te Djiddah komen om een pas te verzoeken, blijkt genoegzaam hun goede wil. [1])

ARTIKEL 6 (1927)

(1) De betrokken gezaghebbenden houden van de door hen verleende reispassen voor bedevaartreizen naar Mekka en van de terugkomst der bedevaartgangers registers aan volgens een door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vastgesteld model.

(2) Elk register betreft slechts één bedevaartjaar.

Vóór 1926 was het model van deze registers vastgesteld door den Gouverneur-Generaal; sedert 1926 mag het model vastgesteld worden door den directeur van Onderwijs en Eeredienst.

Sedert 1909 betreft elk register slechts één bedevaartjaar. Het model, vastgesteld bij gouvernementsbesluit en afgekondigd in Stbl. 1902 no. 318 geeft op het doorloopend nummer en het nummer van den pas, den naam, de geboorteplaats en de laatste woonplaats van den eigenaar van den pas, wanneer hij teruggekeerd is, indien hij zich elders heeft aangemeld, de plaats waar dat is geschied, of de houder van den pas reeds vroeger de bedevaart heeft gedaan en heeft verder plaats voor aanmerkingen.

Dit model wijkt dus aanmerkelijk af van dat van 1859, op blz. 27 besproken; de vermelding van het haddji-certificaat en van de plaats, waar de familie van den eigenaar van den pas gevestigd is, ontbreekt; daarentegen is opgenomen de vermelding, waar de teruggekeerde gevestigd is, indien dit niet in zijn oude woonplaats is; deze afwijkingen stemmen overeen met het verschil tusschen de ordonnanties zelf in Stbl. 1859 no. 42 en Stbl. 1902 no. 318. Bovendien bevat het model van 1902 een opgave of de houder van den

1) Zie Bedevaartverslagen 1899 en 1900, in Cons. verslagen en berichten van resp. 1899, blz. 1005 en 1900, blz. 1008.

reispas reeds vroeger de bedevaart heeft gedaan. Het model 1909 (Stbl. no. 397) verschilt slechts in zooverre van het voorgaand, dat het niet het doorloopend nummer vermeldt, hetgeen volgens Bijbl. no. 7130 niet meer noodig geacht werd. Wat de door den directeur van Onderwijs en Eeredienst vastgestelde modellen betreft, deze zijn tot heden toe nog niet in staatsblad of bijblad verschenen (zie boven, blz. 42).

Zooals op blz. 30 reeds vermeld is, zijn de met het uitgeven van Mekka-passen belaste personen sedert 1841 gehouden jaarlijks in te zenden opgaven van vertrokken en teruggekeerde haddji's (Bijbl. no. 956, no. 898, no. 1291), welke opgaven de Regeering in staat stelde een overzicht van de haddji-beweging te krijgen, hetgeen zij noodig achtte wegens het gevaar, dat zij in die beweging zag. Toen het duidelijk werd, dat dat gevaar hersenschimmig was, werden die opgaven opgeheven door een circulaire van den gouvernements-secretaris van 28 Augustus 1909; echter waren er nu andere redenen, die die opgaven van groot belang maakten, dezelfde redenen, die de ordonnanties, hierboven besproken, in het leven riepen, die het consulaat te Djiddah, de ordonnanties op het pelgrimsvervoer en andere regelingen verklaren. Volgens de beslissing van den minister van koloniën werd de vermelde circulaire dan ook ingetrokken (beide circulaires in Bijbl. no. 7100).

Welke zijn nu die redenen? Met godsdienst hebben zij niets meer te maken; zij worden gevormd door het belang van den haddji; met andere woorden: de bescherming van zijn bezit, zijn gezondheid, zijn vrijheid. [1]) Het passenstelsel maakt die bescherming mogelijk; het bezit van een Mekkapas onderwerpt den haddji bij zijn vertrek aan speciale sanitaire bepalingen, die het voorkomen van epidemieën be-

1) Zie ook Hoofdstuk I, blz. 7.

oogen; zijn pas verzekert hem van de hulp en den bijstand van den consul te Djiddah; werd hij bestolen, dan vertelde zijn pas, wat hem behoorde, hetgeen de taak der politie vergemakkelijkte (Bijbl. no. 7130 schrijft niet meer voor, de waarde, die de pelgrim meevoert, op den pas te vermelden); zijn pas vermeldt de personen, aan wie de goederen van een pelgrim kunnen toevertrouwd worden, indien hij overlijdt; zijn pas stelt den consul in staat hem achterna gezonden brieven en pakjes te doen toekomen. Zijn er onder de haddji's personen, die zich aan revolutionnaire propaganda schuldig maken, dan stelt het passensysteem de Regeering in staat een oogje te houden op dergelijke personen bij hun terugkeer. De ordonnanties op het vervoer van pelgrims beschermen de gezondheid der pelgrims aan boord en beschermen Nederlandsch-Indië tegen epidemieën, die de terugkeerende haddji's zoo gemakkelijk konden importeeren zonder die regelingen.

Bij het uitbreken van den wereldoorlog toonde de Indische Regeering hoe voorzichtig zij is om toch vooral niet bij haar moslimsche onderdanen den indruk te wekken, dat zij de bedevaart tegenwerkt; zij verbood de bedevaart niet, waarschuwde alleen, in de Javasche Courant van 1915 no. 37 (blz. 629), tegen de bekommeringen en gevaren, die er aan verbonden waren; [1]) echter stelden de stoomvaartmaatschappijen geen schepen beschikbaar, zoodat niemand ter bedevaart kon gaan. In de te Mekka studeerende of bij de bedevaart achtergebleven Nederlandsche onderdanen zag de Regeering slechts haar in nood verkeerende kindekens; de Regeering charterde gedurende de eerste oorlogsjaren eenige schepen, die hen afhaalden. [2])

1) De geallieerde Regeeringen verboden de bedevaart in de eerste oorlogsjaren; toen Hoesein koning van den Hidjaz was geworden in 1916, lieten zij de bedevaart weer toe.

2) Zie Hoofdstuk VII, blz. 175.

Als Mohammedaansche landsdienaren buitenlandsch verlof vragen om ter bedevaart te gaan, wordt dit steeds toegestaan, voorzoover het belang van den dienst er zich niet tegen verzet, zooals dat kort voor den oorlog in Soerabaja het geval was, toen er vele dēsahoofden dit verlof verzochten; de resident bepaalde toen, dat jaarlijks in elk onderdistrict aan niet meer dan drie loerah's (hoofden van inlandsche dorpsgemeenten op Java) een dergelijk verlof zou worden verleend, met uitzondering van die loerah's, die zes of meer dienstjaren hadden. [1])

Zooals uit Bijbl. 5208 (missives van den gouvernementssecretaris van 1896 en 1897) blijkt, wordt het verzoek om buitenlandsch verlof aan loerah's niet anders dan buiten bezwaar van den Lande ingewilligd en slechts dàn met behoud van betrekking, indien er op hun behoud als loerah veel prijs wordt gesteld [2]) en met goedvinden van de meerderheid der stemgerechtigden van de betrokken dēsa door het plaatselijk bestuur een regeling getroffen kan worden tot voorziening in de behoorlijke waarneming van de betrekking van dēsahoofd gedurende de afwezigheid van den titularis. Men verlieze niet uit het oog, dat de dorpshoofden geen door de Regeering aangestelde landsdienaren zijn, waarop genoemd bijblad dan ook met nadruk wijst.

Tot slot nog eenige opmerkingen over de zelfbesturende landschappen, voorzoover dit onderwerp betreft.

De besproken bepalingen, die het nemen van een reispas voor Mekka en het daaraan verbondene verplicht stellen voor hen, die de bedevaart doen, hebben nooit uit zich zelf verbindbaarheid bezeten voor de niet rechtstreeks bestuurde gebieden, uitgezonderd alleen de boven besproken

1) Nieuws van den Dag van Nederlandsch-Indië, Juni 1914.

2) Zie ook Hand. Volksraad 1927/28, onderwerp 1, afdeeling IV, stuk 20, afdeelingsverslag, blz. 5.

regeling in Stbl. 1927 no. 508, in de artikelen 1 en 4. De lange politieke contracten, noch de zelfbestuursregelen 1919 (nu vervallen) bevatten eenige bepaling, krachtens welke de ordonnanties op de Mekka-passen ook voor landschappen of voor zelfbestuursonderhoorigen gelden. Toch zijn er steeds Mekka-passen afgegeven, althans wat de Vorstenlanden op Java en een gedeelte der landschappen in de Buitengewesten betreft, maar op de besproken ordonnanties berustte m.i. die afgifte niet.

Zooals uit de gewestgewijze opgaven omtrent het aantal vertrokken en teruggekeerde bedevaartgangers sinds 1850 blijkt, bestond toen de afgifte van reispassen naar Mekka in de Vorstenlanden reeds; in een gedeelte der landschappen in de Buitengewesten bestond zij echter niet; na een gehouden onderzoek besloot de Regeering in 1873, den bestaanden toestand te bestendigen; zij meende, dat zij de regeling der reispassen niet voor de landschappen verbindend kon maken; waar zij echter uitgegeven werden, moest hiermede voortgegaan worden. [1])

Zooals reeds op blz. 34 vermeld is, was het gevolg van den eisch der Turken, houdende dat iedere pelgrim in het bezit van een behoorlijken pas moest zijn, dit, dat de Indische Regeering in 1881 in de daarvoor in aanmerking komende zelfbestuursgebieden liet bekendmaken, dat zij, die zich ter bedevaart naar Mekka wenschten te begeven, bij het Europeesch bestuur gratis passen konden verkrijgen, die zij bij den Nederlandschen consul te Djiddah ter viseering moesten aanbieden; het aantal, dat zonder pas uit die gebieden te Djiddah aankwam, werd toen op gemiddeld 1500 per jaar geschat. [2]) De bekendmaking van 1881 bracht

1) Koloniaal verslag 1874, blz. 117.
2) Koloniaal verslag 1880, blz. 100.

wel eenige verbetering, maar hief het euvel niet op. Waar wel passen uitgegeven werden, geschiedde dit vaak zonder op de voorschriften, de passen betreffende, te letten, zoodat het kon voorkomen, dat 58 personen op twee passen reisden. [1]) Om de belangen der zonder pas reizende landschapsonderhoorigen toch te kunnen behartigen, werd het Djiddahsche politiereglement in 1911 aangevuld in dien zin, dat „de Nederlandsch-Indische pelgrims, die niet in het „bezit zijn van Mekka-passen, zich bij gelegenheid hunner „aanmelding op het consulaat van eenen door den consul „af te geven pas zullen hebben te voorzien." [2])

Pas in 1927 zijn maatregelen genomen om ook de landschapsonderhoorigen te onderwerpen aan de regelingen, den reispas betreffende. Volgens artikel 14, eerste lid, onder m der zelfbestuursregelen 1927 toch strekt het recht van zelfbestuur zich niet uit tot regelingen, het reizen betreffende; de nieuwe ordonnantie op de Mekka-passen, afgekondigd in Stbl. 1927 no. 508, geldt dus ook voor de zelfbestuursgebieden met korte verklaringen in de Buitengewesten. Om ook de onderhoorigen der landschappen met lange contracten aldaar aan die ordonnantie te onderwerpen, moeten de betreffende lange contracten (vijftien in getal, alleen nog ter Sumatra's Oostkust, op Borneo en op Soembawa) [3]) in dien zin aangevuld worden, hetgeen reeds geschied is met het politiek contract met Bima (één der vier zelfbesturen op Soembawa); in artikel 22 onder m is de bepaling opgenomen, dat het recht van zelfbestuur zich niet uitstrekt tot regelingen in zake het reizen. [4]) Ongetwijfeld zullen de overige lange contracten in den loop des tijds in denzelfden zin worden aangevuld.

1) Bedevaartverslag 1897, Cons. verslagen en berichten 1898, II, blz. 637.
2) Ned. Staatscourant 1912, no. 41; zie blz. 61—62.
3) Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, 1928, I, blz. 228 e. v.
4) Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1924/25, no. 237, stuk 14.

HOOFDSTUK IV.

Het Nederlandsch consulaat te Djiddah.

Wanneer ik een afzonderlijk hoofdstuk ga wijden aan het Nederlandsch consulaat te Djiddah, dan is dit met de bedoeling de groote beteekenis te doen uitkomen, die het consulaat voor de Nederlandsch-Indische pelgrims heeft. De werkzaamheden van onzen consul te Djiddah zijn geheel en al gericht op de bedevaartgangers en op de schepen, die voor hun vervoer zorgen; het behartigen van Nederlandsche handelsbelangen kan vrijwel uitgeschakeld worden; wel is er een invoerhandel, die den Hidjaz voorziet van alles, wat de pelgrims tijdens hun verblijf aldaar noodig hebben, voorzoover zij althans niet hun consumptie en verdere benoodigdheden grootendeels zelf meebrengen, en mag de uitvoer van huiden niet onbelangrijk heeten; maar de Nederlandsche handel heeft daarin geen aandeel, groot genoeg om op de werkzaamheden van den consul zijn stempel te drukken.

De taak van den consul te Djiddah laat zich in grove trekken aldus omschrijven: hij bevordert de Nederlandsche scheepvaart en behartigt de belangen der Nederlandsche onderdanen; hij is eensdeels gebonden aan hetgeen hem in producten van wetgevend gezag uitdrukkelijk is opgedragen, anderdeels aan voorschriften van den minister van buitenlandsche zaken; veel is aan zijn persoonlijk inzicht overgelaten (artikelen 43 en 44 consulair reglement, Ned. Stbl. 1925 no. 110).

Bij algemeenen maatregel is, krachtens de wet van 1871, o.a. aan dezen consul de bevoegdheid verleend om rechtsmacht uit te oefenen, om reglementen uit te vaardigen en om akten van den burgerlijken stand en andere burgerlijke akten op te maken (Ned. Stbl. 1926 no. 384).

(a) Deze rechtsmacht is door Turkije toegestaan in de capitulatie van 1612, vernieuwd in 1681 en opgenomen in het in 1862 tusschen Nederland en Turkije gesloten tractaat. [1]) [2]) Krachtens deze capitulatie is aan de Nederlandsche consuls in het Turksche rijk de rechtspraak verleend over geschillen tusschen Nederlandsche onderdanen onderling en in strafzaken, wanneer verdachten en gelaedeerden Nederlandsche onderdanen, althans niet Ottomanen, zijn; waar een Ottomaansch belang in het spel komt, is de consulaire rechter onbevoegd; [3]) echter in de gevallen, dat een Nederlandsch onderdaan voor den Turkschen rechter moet komen, heeft hij het recht zich door den drogman van het consulaat te doen bijstaan (artikel VI van de capitulatie van 1681).

De toekenning van rechtspraak over Nederlandsche onderdanen aan den Nederlandschen consul te Djiddah is een voorrecht van het grootste belang; niet zoozeer voor de belangen van de pelgrims zelf, als wel voor het aanzien en de macht van het consulaat; door de hem verleende rechtspraak toont het consulaat, dat het Nederlandsch gezag zich zelfs in de bakermat van den Mohammedaanschen godsdienst weet te doen gelden.

In October 1914 schafte Turkije de capitulatie eenzijdig af; [4]) het is begrijpelijk, dat een onafhankelijke staat

1) Prof. Van Eysinga, Ontwikkeling en inhoud der Nederlandsche tractaten, 1916.
2) Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1869/70, no. 36.
3) Zie Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije door J. H. Kramers (diss. Leiden 1915) blz. 95 en 96.
4) Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91; Nouveau recueil général de traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international, continuation du grand recueil de G. Fr. de Martens par H. Triepel, dl. X (1921), blz. 741 e.v.

zich de rechtspraak op zijn gebied geheel wil voorbehouden; even begrijpelijk is het, dat de mogendheden, wien dergelijke voorrechten geschonken zijn, alle pogingen in het werk stellen om deze te behouden; vooral, omdat haars inziens de rechtspraak in het Turksche rijk voor haar nationalen niet past; krachtige protesten der betrokken mogendheden over eenzijdige intrekking van een tweezijdig verdrag bleven dan ook niet uit. Voor den Hidjaz echter had de afschaffing van de capitulatie weinig of geen gevolgen; de Hidjaz toch ging kort daarop voor het Turksche rijk verloren; hij werd een zelfstandig koninkrijk, eerst onder den ouden Hoesein, den vroegeren grootsjerief van Mekka, daarna onder Ibn Saoed, den emir van Nadjd (centraal-Arabië); weliswaar hebben Hoesein noch Ibn Saoed ooit willen toegeven aan den eisch der in Arabië belangen hebbende mogendheden om zich voor de onderlinge verhouding te richten naar de oude capitulatie van 1681, maar de meesten dier mogendheden blijven haar rechten, in die capitulatie vastgelegd, met hand en tand verdedigen. [1]) Alleen Engeland schijnt van de capitulatievoorrechten te hebben afgezien; hoe anders is het verdrag te verklaren, hetwelk Engeland in Mei 1927 met Ibn Saoed sloot [2]) en waarbij de rechtspositie van de onder Engelsche bescherming staande pelgrims geregeld werd? Al wil Ibn Saoed niets weten van de capitulatie van 1681, hij kent onze Regeering stilzwijgend eenige rechten toe, die zeer zeker met capitulatievoorrechten te vergelijken zijn. [3]) Dieven en moordenaars, die Nederlandsch onderdaan zijn, worden niet door zijn autoriteiten veroordeeld, maar naar den consul gebracht

1) Zie Nederlandsche consulaire wetgeving door C. J. E. Bosmans, 1927, blz. 13.
2) Treaty Series Great-Britain 1927, no. 25; Bulletin de l'Institut Intermédiaire International (den Haag), 1927, dl. XVII, blz. 199 en 466.
3) De consul te Djiddah, de heer Van der Meulen, was zoo vriendelijk mij deze mede te deelen.

met het verzoek hen zoo spoedig mogelijk uit het land te doen verdwijnen. Slaven, die het consulaatsgebouw binnenvluchten, zijn van stonde aan vrij, onverschillig hun nationaliteit. Ten slotte is met een capitulatievoorrecht te vergelijken het monopolie, dat Ibn Saoed aan de Nederlandsche Handelmaatschappij heeft toegekend; deze maatschappij is de eenige te Djiddah, die aldaar bankoperaties mag verrichten. Zijn deze rechten met capitulatievoorrechten te vergelijken, van een werkelijke capitulatie wil de koning van Arabië niet hooren; hij wil de betrekking met de andere mogendheden gebaseerd zien op de betrekking v[illegible] onafhankelijke, vriendschappelijke staten, volgens het normale internationale recht.

Om op de rechtspraak terug te komen: uitgaande van deze stelling, beschouwt Ibn Saoed de vreemde pelgrims als zijn gasten, welken hij volledige bescherming wil en ook kan verleenen, maar die zich geheel hebben te onderwerpen aan zijn recht, dat hij, voorzoover dat mogelijk is, spreekt volgens de Mohammedaansche wet, den sjarᶜ. Een Nederlandsch onderdaan kan er als goed Mohammedaan geen groot bezwaar tegen hebben onderworpen te zijn aan de rechtspraak van de Mohammedaansche Regeering van den Hidjaz; te minder, wanneer die rechtspraak gegrond is op den sjarᶜ, getuige de pelgrim, die bestolen was en, toen de dief ontdekt was, uitgenoodigd werd te komen kijken, hoe hem een hand werd afgekapt. [1])

Nog één opmerking over de rechtsmacht van den consul alvorens tot de bespreking van zijn bevoegdheid om reglementen uit te vaardigen over te gaan.

Sedert de wet op het Nederlandsch onderdaanschap (Ned. Stbl. 1910 no. 55) tot stand kwam, doet zich de moei-

1) Zie: Voordracht van dr. P. H. v. d. Hoog in Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde, 72ste jaargang, 1928, 2de helft no. 30.

lijkheid voor, dat personen, die zich niet bij den consul aanmelden binnen drie maanden na aankomst of wel die aanmelding bij voortgezet verblijf in den Hidjaz verzuimen te herhalen binnen de eerste drie maanden van elk kalenderjaar, het Nederlandsch onderdaanschap verliezen, dus niet meer aan de rechtsmacht van den consul onderworpen zijn en deze zich onbevoegd moet verklaren, wanneer zulke personen, als zij te Mekka of te Djiddah een misdrijf begaan hebben, door de Turksche autoriteiten tot hem gezonden worden. [1]) Evenwel opent artikel 9 der consulaire wet van 1871 de mogelijkheid, dat een consul zich ook inlaat met zulke niet-onderdanen, ten aanzien van wie de locale regeering zijn bemoeienis gedoogt. Een ontwerp tot wijziging van de gewraakte bepaling van 1910 is onlangs om advies gezonden aan den Volksraad. [2])

(b) De reglementen, door den consul uitgevaardigd, [3]) zijn de politiereglementen omtrent de verplichtingen van houders van in Nederlandsch-Indië afgegeven reispassen naar Mekka, welke houders, blijkens het op blz. 38 gezegde, altijd Nederlandsche onderdanen moeten zijn.

Zooals we in hoofdstuk III zagen, waren de pelgrims onder de werking van de ordonnantie van 1859 (Stbl. no. 42) verplicht hun reispas o.a. te Djiddah te laten viseeren, sedert daar een Nederlandsche consul gevestigd was (1872). In 1875 (Stbl. no. 161) werd hun voorgeschreven den reispas bij den consul te verwisselen tegen een verblijfpas en den reispas na afloop van den haddj af te halen bij den consul, die hem intusschen van zijn visum had voorzien; sedert 1909 (Stbl. no. 396) moet de houder van een reispas

---

1) Zie Bedevaartverslag 1909/10 in Oranjeboek 1909/10, blz. 168.
2) Bijl. Volksraad 1927/28, onderwerp 54, stukken 1—3.
3) Schets van de bevoegdheden der Nederlandsche consuls door mr. A. H. Joekes (diss. Leiden 1911), hoofdstuk IV en bijlagen III tot en met IIId.

dezen den consul aanbieden tot het afscheuren van de daaraan gehechte strook, hetwelk sedert 1923 (Stbl. no. 587) met het viseeren van den pas door den consul gepaard ging na den haddj moet de pas (sedert 1909: nogmaals) door den consul geviseerd worden.

In verband met de wijziging, die de verplichtingen, den pelgrims bij aankomst te Djiddah opgelegd, ondergingen door de ordonnantie van 1909, werd een consulair politiereglement van 1889 [1]) vervangen door dat van 1911; [2]) dit werd op zijn beurt vervangen door dat van 1912. [2])

In artikel 1 van het politiereglement van 1912 worden de pelgrims verplicht, zich binnen 24 uur na aankomst te Djiddah op het consulaat der Nederlanden te melden tot het doen afnemen der strook van hun pas of, wanneer zij niet in het bezit zijn van een pas, zich te voorzien van een door den consul af te geven pas; dit laatste is noodig om hun, die om een of andere reden zonder pas aankomen, toch de bescherming van het consulaat te kunnen schenken; hoewel het eerst in 1912 uitdrukkelijk in het politiereglement werd opgenomen, was het uitgeven van zoogenaamde consulaire passen reeds veel vroeger in practijk gebracht. [3]) Het niet nakomen van deze verplichtingen wordt gestraft met hechtenis of geldboete (artikel 3). In bijzondere gevallen kan de consul toestaan, dat de pelgrims zich door een gemachtigde laten vertegenwoordigen (artikel 2). [4])

Het lijkt een verzuim, dat het politiereglement niet meer den pelgrim herinnert aan zijn verplichtingen ten aanzien van den consul bij het verlaten van Djiddah; het reglement van 1889 deed dit in artikel II.

---

1) Ned. Staatscourant 1889 no. 125.
2) Ned. Staatscourant 1912 no. 41.
3) Zie b.v. Bedevaartverslagen 1899 en 1900 in Cons. verslagen en berichten resp. 1899 blz. 1005 en 1900 blz. 1008.
4) Zie hoofdstuk III, blz. 45.

(c) De bevoegdheid van den consul tot het opmaken van burgerlijke akten omvat voornamelijk de doodsverklaringen. Pas sedert 1922, toen de pelgrimsordonnantie het gedwongen-retourbiljettensysteem invoerde, komen de aangiften van overlijden geregeld bij den consul binnen; voor het verzilveren van retourbiljetten van in den Hidjaz overleden pelgrims moeten de belanghebbenden namelijk voorzien zijn van een doodsverklaring, die de consul verstrekt, nadat de doodsaangifte door twee getuigen, na beëediging, met hun duimafdrukken bevestigd is; van de afgifte van doodakten houdt de consul een register aan. [1]) Vóór 1922 werd van overlijden alleen aangifte gedaan, wanneer de overledene in het bezit was van een retourbiljet en de belanghebbenden dit bij den agent der scheepvaartmaatschappij wilden verzilveren; zij konden het namelijk ook onder den prijs verkoopen aan opkoopers, daar de biljetten wel in naam, maar niet in werkelijkheid strikt persoonlijk waren, hetgeen in 1912 veranderd werd (zie beneden). [2])

Verder zijn den consul enkele bemoeienissen ten aanzien van het pelgrimsvervoer opgedragen; hij heeft toe te zien, dat de pelgrimsagent zijn verplichtingen, in artikel 23 onder e, f, g en h van de pelgrimsordonnantie 1922 genoemd, behoorlijk nakomt; hij schijnt de bevoegdheid te hebben pelgrimscertificaten te verstrekken; vóór het vertrek van een pelgrimsschip teekent hij de pelgrimslijsten; bij aankomst van een pelgrimsschip neemt hij de pelgrimscertificaten en de pelgrimslijsten, de reispassen en de plaatsbewijzen van overleden passagiers in; over dit alles nader in hoofdstuk VI.

Tot zoover de afzonderlijk voorgeschreven bevoegdheden van den consul. Op welke wijze beantwoordt hij nu

1) Zie Bedevaartverslag 1913/14 in Oranjeboek 1913/14 blz. 17.
2) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15 blz. 91.

den vagen eisch van artikel 43 van het consulair reglement, luidende, dat de consul de belangen der Nederlandsche onderdanen behartigen moet? Ik zal deze vraag aan de hand van eenige voorbeelden beantwoorden.

Jaar in jaar uit waren eenige groepen van pelgrims het slachtoffer van de plunderingen der Bedoeïnenstammen, wier gebied zij moesten betreden, hetzij tusschen Djiddah en Mekka, hetzij tusschen Mekka en Medina. Wanneer de pelgrims geen tegenstand boden, kwamen zij er zonder kleerscheuren af; alleen hun have werd door de Bedoeïnen ingerekend; dikwijls waren deze zoo galant een ontvangstbewijs van het (in ons oog) gestolene te geven. [1]) Hoe zijn die plunderingen en die beleefdheid daarbij te verklaren?

De Bedoeïnen beschouwen zich als oostersche rechthebbenden op den grond; een ieder, die dien grond betreedt, moet een zeker tolgeld betalen. De Turksche Regeering nu kwam voor elke bedevaart met de Bedoeïnen een zeker bedrag overeen, dat diende tot afkoopsom van de doortochtgelden, die zij anders van de pelgrims zouden vorderen en dat, hetzij in geld, hetzij in natura, betaald werd. Nu gebeurde het dikwijls, dat dat bedrag niet of veel te laat betaald werd of wel werd achtergehouden door de Turksche autoriteiten te Mekka, die hierin met de partij van den sjerief onder één hoedje speelden; het gebeurde dan, dat de Bedoeïnen ongeduldig werden en zichzelf verschaften, wat de Regeering hun onthield; dikwijls ook was hun optreden slechts demonstratief, had tot doel de betaling van de overeengekomen som te bewerken. Vandaar ook hun beleefdheid jegens de pelgrims, die het slachtoffer van de contractbreuk der Turksche overheid waren; van alles,

1) C. Snouck Hurgronje, Verspreide Geschriften, dl. IV, 2 (1924), blz. 312.

wat zij den bedevaartgangers ontnamen, stelden zij hun vaak een reçu ter hand; zij lieten zich het door de Turksche Regeering verschuldigd bedrag door de pelgrims uitbetalen (geen diefstal dus, maar eigenrichting); die pelgrims moesten door middel van de verstrekte ontvangstbewijzen maar zien, dat zij de terugbetaling van hun voorschot door de Turksche autoriteiten verkregen. [1]) En meestal lukte dit ook wel door tusschenkomst van de consuls te Djiddah; aan hun betoogen zetten de respectieve gezanten te Constantinopel dikwijls de noodige klem bij met het gevolg, dat de gevraagde schadevergoeding op den duur verkregen werd, waarbij eventueel door de Bedoeïnen afgegeven reçu's goede diensten bewezen. De Turksche Regeering durfde de gevraagde schadevergoeding niet weigeren, daar zij wel wist voor de onveiligheid van den Hidjaz ter verantwoording te kunnen worden geroepen door de regeeringen, wier onderdanen benadeeld waren; ook de grootsjerief van Mekka verleende dikwijls den noodigen bijstand om de Bedoeïnen tot rede te brengen en hen te dwingen het genomene terug te geven; ook hij begreep, dat de ongeloovige regeeringen wel eens genoeg konden krijgen van die jaarlijksche plunderingen, waarbij niet zelden dooden te betreuren vielen; dit zal ook wel de beweegreden geweest zijn, dat de grootsjerief bij de bedevaart van 1898 dergelijke tooneelen voorkwam door uit elk Bedoeïnendorp, door welks gebied de pelgrims zouden trekken, eenige gijzelaars te Mekka vast te houden tot de pelgrims weer vertrokken waren; ook trachtte hij de pelgrims tegen de ergste afzetterijen hunner sjechs te beschermen door den schuldeischers der sjechs te

1) Dit alles is verspreid in de Bedevaartverslagen te vinden; voor de diplomatieke stappen om schadevergoeding te verkrijgen, zie ook: Nederlandsche diplomatieke en andere bescherming in den vreemde door mr. L. Spanjaard, diss. Leiden 1923, blz. 383.

verbieden, hun schuldenaren tot betaling te manen, voordat de bedevaart zou zijn beëindigd. [1])

Erger waren de Turksche en Arabische bedevaartgangers er aan toe, wanneer zij door de Bedoeïnen uitgeplunderd werden; zij kregen niets vergoed van de Turksche Regeering, die in dit geval geen tusschenkomst van ongeloovige regeeringen vreesde; zij konden zich in hun verlies troosten met de gedachte, dat zij althans niet door ongeloovigen werden overheerscht.

De aanvallen der Bedoeïnen moeten niet geheel en al aan het boven betoogde toegeschreven worden; er waren ook wel eens andere oorzaken, die de zonen der woestijn op de onschuldige pelgrims deden inhakken; zoo bij voorbeeld in 1895; toen schijnen zij opgestookt te zijn geweest door den grootsjerief, die ontevreden was over de steeds toenemende directe inmenging der consuls in de pelgrimsaangelegenheden; ditmaal werd er ook een aanval op de consuls te Djiddah gedaan, waarbij de Russische consul en de Fransche kanselier ernstig gekwetst werden; [2]) de Turksche autoriteiten schreven de ontevredenheid der Bedoeïnen toe aan de genomen sanitaire maatregelen. In 1909 was de ontevredenheid der Bedoeïnen opgewekt, doordat eenige slaven gevlucht waren en een schuilplaats in de consulaatsgebouwen gevonden hadden, terwijl het verzoek om hun uitlevering geweigerd werd. [3])

Veel moeite heeft het consulaat zich altijd getroost om zekerheid te verkrijgen omtrent het lot der talloozen, wier passen onafgehaald bleven en van wier overlijden geen aangifte was gedaan; het heeft die onderzoekingen slechts heel zelden met succes bekroond gezien. De grootsjerief,

1) Zie Bedevaartverslag 1909/10, in Oranjeboek 1909/10, blz. 168.
2) Zie Bedevaartverslag 1895, in Cons. verslagen en berichten 1897, blz. 111.
3) Zie Bedevaartverslag 1909/10, in Oranjeboek 1909/10, blz. 168.

noch de Turksche bestuurders werden genegen bevonden omtrent het lot der achtergeblevenen opheldering te geven; zij stelden alles in het werk om de ellende, waaraan de pelgrims in den Hidjaz blootgesteld waren, te bemantelen; uit vrees, dat de Nederlandsch-Indische pelgrimssjechs [1]) den consul de gewenschte inlichtingen zouden verschaffen, verboden de Turksche bestuurders hun elke briefwisseling met het consulaat; ja, deze sjechs kregen zelfs bevel zich te laten naturaliseeren, onder voorwendsel, dat het Turksch onderdaanschap volstrekt vereischt was om pelgrimssjech te kunnen zijn, in werkelijkheid om zich van hun stilzwijgendheid te kunnen verzekeren en elken band, die hen nog aan den Nederlandschen consul bond, te verbreken. Het spreekt wel vanzelf, dat onze gezant te Constantinopel niet naliet tegen één en ander luide te protesteeren. [2])

Ook de sjechs zelf waren weinig genegen den consul de gevraagde inlichtingen te verschaffen; immers, wanneer één der pelgrims, die zich aan hun zorgen had toevertrouwd, overleed, gelukte het hun meestal wel de nalatenschap in de wacht te sleepen; zij zagen wel in, dat, wanneer zij precies opgaven, welke hunner pelgrims het tijdelijke met het eeuwige verwisseld hadden, de consul niet zou nalaten de achtergelaten goederen der betrokken pelgrims op te eischen. [3]) Om aan deze practijken paal en perk te stellen, adviseerde de consul aan de Indische Regeering, voortaan de meegevoerde bezittingen der pelgrims op de passen aan te teekenen en tevens te vermelden, welke personen met het overbrengen der nalatenschappen belast moesten wor-

1) Van de 200 Djawa-sjechs waren er in 1895 128 Nederlandsch onderdaan; Bedevaartverslag 1895 in Cons. verslagen en berichten van 1897, blz. 111.

2) Zie Bedevaartverslag 1895 in Cons. verslagen en berichten van 1897, blz. 111.

3) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

den in geval van overlijden van de houders der passen (Bijbl. no. 2305 en 2627, Stbl. 1909 no. 397: model reispas, Bijbl. no. 7130).

Om de pelgrims, die te Aboe-Saad in quarantaine werden genomen, met raad en daad bij te staan, zond de consul een lid van het consulaatspersoneel daarheen. De quarantaine-rechten moesten betaald worden in Turksche munt; de Nederlandsch-Indische pelgrims konden hun rijksdaalders wel ingewisseld krijgen tegen Turksch geld, maar tegen een zeer onvoordeeligen koers; de vertegenwoordiger van het consulaat, die naar Aboe-Saad gezonden werd, nam nu Turksch geld mee en voorzag daar de pelgrims van tegen den vermelden koers; van het verschil tusschen dezen en den werkelijken koers werd deze man beloond voor zijn moeite en risico en het overschot werd aan de pelgrims uitgekeerd, wanneer zij zich bij aankomst te Djiddah op het consulaat vervoegden; dit overschot bedroeg ongeveer een gulden per pelgrim. [1])

Verder zijn daar de prauwvoerders, die met hun samboek's de verbinding tusschen de voor Djiddah geankerde schepen en den vasten wal onderhouden; dit ruwe en brutale volk zoekt op allerlei wijzen de pelgrims te benadeelen; zoo hebben zij de aardigheid om hun vaartuig op een rots of zandplaat te laten loopen; slechts tegen een goede fooi zijn zij dan genegen in zee te gaan om hun prauw weer vlot te brengen; de pelgrims worden door de brandende zon gestoofd en betalen ten slotte de gevraagde fooi. Ook gebeurt het, dat zij hun vaartuig doen omslaan, waardoor al de geladen goederen in het water ronddrijven en er alle gelegenheid is om die te stelen. Ook tegen dergelijke practijken waakt het consulaatspersoneel. [2])

1) Zie Bedevaartverslag 1895 in Cons. verslagen en berichten van 1897, blz. 111.
2) Zie Bedevaartverslag 1911/12 in Oranjeboek 1911/12, blz. 134.

Een tijd lang heeft het consulaat zich ingelaten met de zorg voor pelgrimsgoederen; het gebeurde echter, dat pelgrims, die hun zoekgeraakte goederen niet op het consulaat vonden, dit aan oneerlijkheid van het consulaatspersoneel toeschreven of zeer ontevreden bleken, wanneer men bezwaar maakte tegen afgifte van goederen, waarop zij hun eigendomsrechten niet voldoende bewijzen konden; deze ondank deed den consul besluiten zich verder niet meer met de goederen der pelgrims te bemoeien. [1])

In 1895 verleende de scheepsagent op verzoek van den consul een tiental vrijbiljetten ten behoeve van haddji's, die niet de middelen hadden om passage voor de terugreis te nemen; in 1897 maakten de directiën der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" een regeling, die op elke honderd betalende passagiers aan twee onvermogende kosteloos vervoer toestond; [2]) deze regeling verdiende echter geen aanbeveling, daar zij als het ware een premie was op het uit Indië vertrekken met onvoldoende middelen; zij heeft dan ook slechts kort gediend, daar de genoemde maatschappijen kort daarop het nemen van retourbiljetten verplicht stelden een regeling, die eveneens ten doel had te voorkomen, dat pelgrims zonder middelen moesten achterblijven.

In 1895 bracht het Turksch bestuur een nieuw reglement op de paspoorten in werking; [3]) dit reglement was zoo slecht geredigeerd, dat zich bij de toepassing er van tal van meeningsverschillen onder de autoriteiten voordeden; en van dergelijke meeningsverschillen zijn de pelgrims altijd het slachtoffer. Bovendien had het reglement niet de goed-

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

2) Zie Bedevaartverslag 1895 en 1897 in Cons. verslagen en berichten van resp. 1897, blz. 111 en 1898, blz. 637.

3) Voor zoover mij bekend, niet door de Nederlandsche Regeering gepubliceerd.

keuring der betrokken mogendheden verworven; de consulaire ambtenaren te Djiddah lieten dan ook niet na krachtig tegen de toepassing er van te protesteeren; dank zij de bemoeiingen der gezanten te Constantinopel werd die toepassing gestaakt. [1]) Eerst in 1911 bleken de protesten niet sterk genoeg te zijn en werd het reglement werkelijk ingevoerd; aanvankelijk had iedere pelgrim 40 piasters (= ongeveer *f* 5.—) aan visarecht te betalen; slechts vrouwen en kinderen waren daarvan vrijgesteld; de protesten der consuls en van onzen gezant te Constantinopel hadden tot gevolg, dat dit recht tot 20 piasters per volwassen manlijken pelgrim verlaagd werd; bovendien kon een door den consul afgegeven verklaring van onvermogen de pelgrims van betaling van het visarecht ontslaan; onze consul verleende dergelijke verklaringen niet, daar deze ook als een premie op het ter bedevaart gaan zonder voldoende middelen beschouwd konden worden. [2]) In 1912 werd het visarecht nogmaals verlaagd; het bedroeg nu nog slechts 10 piasters; echter zij, die waren scheepgegaan ter plaatse, waar een Turksche consul gevestigd was en hun passen niet door hem hadden laten viseeren, hadden het dubbele visarecht te betalen. Daar de Turksche paspoortenambtenaar onze Mekka-passen niet ontcijferen kon en uit het stempel van den havenmeester te Batavia opmaakte, dat al de houders van passen met dat stempel van Batavia afkomstig waren, liet hij al diegenen, die in werkelijkheid van elders kwamen, dubbel visarecht betalen, daar hun passen niet geviseerd waren door den Turkschen consul te Batavia. Door tusschenkomst van den Turkschen gouverneur (wālī) van den Hidjaz wist onze consul het misverstand

1) Bedevaartverslag 1895 in Cons. verslagen en berichten van 1897, blz. 111.
2) Bedevaartverslag 1911/12 in Oranjeboek 1911/12, blz. 134.

uit den weg te ruimen, en dank zij de bemoeiingen van onzen gezant te Constantinopel werd toegezegd, dat de ten onrechte geheven visarechten, ten bedrage van 10.100 piasters, terugbetaald zouden worden. [1]) Koning Hoesein verhoogde het visarecht tot 15 piasters. [2])

Toen den consul ernstige misdragingen van pelgrimssjechs ten opzichte van de aan hen toevertrouwde pelgrims ter oore kwamen, meende hij die sjechs bij den grootsjerief te moeten aanklagen; het gevolg was, dat deze de betrokken sjechs met ontslag bedreigde, van welke bedreiging zij zich slechts door een zeer hooge boete konden ontslaan. De consul zag in, dat een klacht bij den grootsjerief slechts tot een financieele aderlating der betrokken sjechs leidde en besloot daarom, dergelijke sjechs voortaan bij de Nederlandsch-Indische Regeering te signaleeren, hetgeen tot gevolg heeft, dat zij in het volgend bedevaartseizoen geen pelgrims krijgen. [3])

Deze bloemlezing van de zorgen, die het consulaat aan de pelgrims besteedt, zal voldoende toegelicht hebben de wijze, waarop het consulaat te Djiddah zijn plicht, de belangen der Nederlandsche onderdanen te behartigen, tot vervulling brengt.

Het feit, dat in 1924 Ibn Saoed koning van den Hidjaz is geworden, is van zeer groot belang voor de beteekenis van het consulaat; toen de Hidjaz voor Turkije verloren ging, verloor de positie van onzen consul te Djiddah haar grondslag; niet alleen bestond er met de nieuwe regeering van den Hidjaz geen verdrag, waarop hij zich zou kunnen beroepen, maar de aandrang, die vóór den oorlog van de gezanten te Constantinopel uitging, om de door den consul

1) Zie Bedevaartverslag 1912/13 in Oranjeboek 1912/13, blz. 30.
2) Zie Bedevaartverslag 1919 in Oranjeboek 1919, blz. 135.
3) Zie Bedevaartverslag 1913/14 in Oranjeboek 1913/14, blz. 17.

noodig geachte maatregelen in den Hidjaz door te zetten, was niet meer mogelijk. Het succes van de bemoeiingen van den consul hing af van den goeden wil van Hoesein, een wil, die dikwijls veel te wenschen overliet; [1]) sedert Ibn Saoed de plaats van Hoesein ingenomen heeft, is de consul wel afhankelijk gebleven van hetgeen Ibn Saoed hem wil toestaan, maar dit kan van meer beteekenis zijn dan allerlei rechten, uitdrukkelijk neergelegd in een verdrag, dat niet wordt nagekomen. Ibn Saoed is een te goed diplomaat om niet te begrijpen, hoe hij met ongeloovige regeeringen, die de belangen van hun geloovige onderdanen behartigen willen, moet omspringen om te voorkomen, dat zij de bedevaart hunner onderdanen zouden verbieden of andere maatregelen zouden nemen, die slechts in het nadeel van den jongen staat zouden afloopen. Het voornaamste van Ibn Saoed's regeering ten opzichte van ons consulaat is echter, dat zij in dezelfde richting werkzaam is als de consul, d.w.z. dat zij maatregelen neemt om de gevaren, die de bedevaartgangers aan alle zijden beloeren, zooveel mogelijk weg te nemen. Boven heb ik reeds opgemerkt, dat Ibn Saoed een strenge, doch doelmatige rechtspraak heeft ingevoerd; waren er vroeger overal lieden, die het er op toelegden zich van de eigendommen der pelgrims meester te maken, onder de regeering van Ibn Saoed zullen zij zich wel tweemaal bedenken, alvorens de hand naar eens anders goed uit te steken. En wat de veiligheid tusschen Mekka en Medina, tusschen Djiddah en Mekka betreft, die is zoo groot als de Hidjaz nooit gekend heeft; ook deze stand van zaken is door zijn energiek optreden verkregen; toen bij voorbeeld de Harbbedoeïnen, die voornamelijk het gebied tusschen Djiddah en Mekka onveilig maakten, hun onder-

1) Zie Bedevaartverslag 1919 in Oranjeboek 1919, blz. 135.

werping aan Ibn Saoed kwamen aanbieden, verklaarden zij geen afstand te willen doen van de tolgelden, die zij sinds onheuglijke tijden van de pelgrims, die hun gebied doortrokken, geëischt hadden; liever lieten zij hun neuzen afsnijden dan van die tolheffing afstand te doen. Waarop Ibn Saoed gelastte den spreker weg te voeren en hem den neus af te snijden. Dit optreden bleek voldoende om de rust in het gebied der Harbbedoeïnen te verzekeren. [1])

Om dit hoofdstuk te besluiten, nog een enkele opmerking over het toezicht van het consulaat op de Djawa-kolonie te Mekka. [2]) Zooals bekend, mag de Nederlandsche consul niet buiten Djiddah komen of, juister, het betreden van het heilige gebied van Mekka, dat door grenspalen is aangegeven, is hem als ongeloovige verboden. Daarom is het hem niet mogelijk zich persoonlijk te overtuigen van hetgeen er in die Djawa-kolonie omgaat. In 1912 werd de gepensionneerde drogman Raden Aboe Bakr als adviseur aan het consulaat verbonden en, door hem Mekka als vast verblijf aan te wijzen, kon de consul door zijn tusschenkomst van den toestand der kolonie op de hoogte blijven. [3])

Het gewicht van een goede bekendheid dier kolonie kan niet overschat worden; het geestelijk leven van alle Mohammedanen in Nederlandsch-Indië richt zich goeddeels naar Mekka, in het bijzonder naar de Djawa-kolonie aldaar.

Sedert 1924 is er aan het consulaat een Javaansche vice-consul verbonden; [4]) voor deze functie is een ontwikkelde Mohammedaan aangewezen, die zijn particuliere wo-

---

1) Zie Voordracht van dr. P. H. v. d. Hoog in Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde, 72ste jaargang, 1928, 2de helft, no. 30.

2) Voor de beteekenis van deze kolonie zie Mekka II (1888), door Prof. dr. Snouck Hurgronje, blz. 295—393.

3) Zie Bedevaartverslag 1912/13 in Oranjeboek 1912/13, blz. 30.

4) Achtereenvolgens de heeren Prawira Djinata en Mas Salamoen, zooals de heer Van der Meulen, consul te Djiddah, mij mededeelde.

ning te Mekka heeft; men kan dus niet spreken van het vice-consulaat te Mekka; dit bestaat niet; wel kan men den vice-consul van het consulaat te Djiddah geregeld te Mekka vinden, daar hij aldaar zijn woning heeft (zie ook artikel 38 (3) van het consulair reglement, luidende, dat de benoeming van een vice-consul ter plaatse, waar reeds een consul-generaal of consul gevestigd is, niet medebrengt, dat daardoor te bedoelder plaatse een vice-consulaat wordt gevestigd). Tegen een vice-consulaat te Mekka heeft Ibn Saoed namelijk groote bezwaren met het oog op de daaraan eventueel verbonden consequenties ten aanzien van andere aanzoeken van dergelijken aard; in het bijzonder tegen een dergelijk aanzoek van Engelsche zijde zou Ibn Saoed groot bezwaar hebben.

Door dezen consulairen ambtenaar blijft de Nederlandsch-Indische Regeering op de hoogte van hetgeen er onder de Nederlandsche onderdanen te Mekka omgaat en van de gedachtenstroomingen, die onder hen tot uiting komen. [1])

De andere bij de bedevaart betrokken mogendheden hebben wel geen vice-consuls te Mekka, maar toch wel een ander instituut om hun consuls op de hoogte te houden van de zaken, die zich te Mekka afspelen; Frankrijk, Egypte en Turkije hebben er namelijk tehuizen voor hun onderdanen of liefdadigheidsgestichten, aan het hoofd waarvan zij iemand gesteld hebben, wiens capaciteiten ver uitsteken boven die, welke vereischt zijn voor een dergelijke functie, zoozeer, dat hij den consul van zijn regeering kan inlichten over alles, wat voor den consul wetenswaardig is. [2])

---

1) Volksraad 1923, zitting I, Hand. blz. 109-110, blz. 341, blz. 414, blz. 422, Bijl. Onderwerp I, Afdeeling I, stuk 6 blz. 10, stuk 8 blz. 8.

2) De consul te Djiddah, de heer Van der Meulen, was zoo vriendelijk mij dit mede te deelen.

HOOFDSTUK V.

De sanitaire overheid en de bedevaart.

Reeds ten tijde van Omar, den tweeden chalief (634—644), had men opgemerkt, dat bedevaartgangers de epidemieën, die in de landen hunner herkomst heerschten, naar den Hidjaz overbrachten en omgekeerd; althans de Mohammedaansche overlevering schrijft Omar de uitspraak toe: „Als gij hoort, dat er een epidemische ziekte heerscht in een streek, betreedt die niet; als gij in een streek zijt, waar een epidemie woedt, verlaat die streek niet." [1])

Toen Frankrijk en Rusland in 1899 en andere jaren den haddj verboden wegens het heerschen der pest in den Hidjaz, handelden hun Regeeringen dus geheel in den geest dier uitspraak. [2]) Egypte heeft een absoluut verbod nooit aangedurfd, doch wel nam zijn Regeering maatregelen, die vrijwel met een verbod gelijkstonden: toen in September 1911 de cholera in Mekka was uitgebroken, eischte zij van iederen pelgrim, vrouwen en kinderen niet uitgezonderd, behalve het toonen van de noodige middelen voor de bedevaart nog het storten eener waarborgsom van 50 Egyptische ponden; daar de Egyptenaren als regel „en famille" den haddj ondernemen, is het duidelijk, dat er dat jaar niet veel liefhebbers waren. [3]) De Nederlandsch-Indische Regee-

1) Bukhari, Tibb, bab 30-31; Le recueil des traditions mahométanes par Abou Abdallah Mohammed ibn Ismaîl el-Bokhâri, publié par M. Ludolf Krehl, continué par Th. W. Juynboll, 4 deelen (1908).

2) Bedevaartverslag 1899, Cons. verslagen en berichten 1899 II, blz. 1005.

3) Bedevaartverslag 1911/12, Oranjeboek 1911/12, blz. 134.

ring bepaalde zich tot waarschuwingen, wanneer de Hidjaz door een epidemie bezocht werd (zie beneden, hoofdstuk VI blz. 122).

De bedevaartgangers zelf hebben zich nooit erg gestoord aan epidemieën in den Hidjaz of in hun geboorteland; een dergelijke voorzichtigheid komt niet overeen met de mentaliteit van de meesten hunner. Al zijn de cijfers, die de beweegreden van de ordonnantie in Stbl. 1859 no. 42 geeft [1]) niet juist, we kunnen gerust aannemen, dat een aanzienlijk gedeelte der lieden, die uit Nederlandsch-Indië jaarlijks ter bedevaart togen, hun vaderland nooit terugzagen, dat er velen als slachtoffer van hitte, ontbering, overgroote vermoeienis en, last not least, van besmettelijke ziekten, de vervulling van hun godsdienstplicht met den dood bekochten. Daar het vervoer aan geen enkele regeling gebonden was en dit geëxploiteerd werd door, meestentijds, Arabieren, die hun geweten smoorden om zoo gauw mogelijk rijk te worden, was het dit streven ten zeerste bevorderlijk, zooveel mogelijk passagiers in één keer te vervoeren; voegen wij hier bij, dat het gebruik van zeilschepen de reis langdurig maakte, dan is duidelijk, dat één passagier, die smetstoffen van één of andere ziekte in zich droeg, die aan zijn medepassagiers mededeelde en de ellende niet te overzien was; schakelen we de aanwezigheid van smetstoffen onder de passagiers voor een oogenblik uit, al is die verre van hypothetisch, dan zullen bekrompen huisvesting, slechte voeding en drinkwater veelvuldig besmettelijke darmziekten veroorzaakt hebben, [2]) die de gelederen van bemanning en passagiers sterk dunden. Bij dit alles behoeven wij niet eens te denken aan stormen en andere natuur-

---

1) Zie blz. 25.
2) Zie „Hygiëne op onze zeeschepen", door Prof. dr. J. J. van Loghem in De Courant—Het Nieuws van den Dag, 24-7-'28.

rampen, die de in den regel weinig zeewaardige zeilschepen tot een prooi der golven maakten, of aan gewetenlooze schippers die, wanneer zij de vrachtpenningen eenmaal in den zak hadden, hun passagiers aan een onherbergzame kust aan wal zetten en zich verder niets meer van hun lot aantrokken, om te begrijpen, dat van de vertrokken pelgrims een belangrijk gedeelte nooit Mekka zag. Al wordt wel beweerd, dat de Hidjaz zelf, vooral in het warmste jaargetijde, door de heet op den zandigen bodem brandende zon een ontsmettingsoven gelijk is en dus geen gunstig operatieterrein voor besmettelijke ziekten is, het gering lichamelijk weerstandsvermogen der compacte groepen van bedevaartgangers — onder wie vaak zeer jonge of voor een dergelijke onderneming reeds te oude lieden, in verband met de groote vermoeienissen der ceremoniën van den haddj, te doorstaan onder de brandende stralen der tropische zon en aan de grootste ontbering ten prooi — doet de ingevoerde besmettelijke ziekten maar al te gretig om zich heen grijpen en menig epidemiejaar zag het grootste gedeelte der van heinde en ver gekomen bedevaartgangers in het Heilige Land achterblijven, terwijl zij, die alles doorstaan hadden en er de thuisreis goed afbrachten, hun vaderland met pest of cholera bedreigden.

De Turksche sultan Mahmoed II was de eerste die, in 1838, het initiatief nam tot het scheppen eener organisatie met het doel Turkije en daarmee Europa te beschermen tegen besmetting door terugkeerende Mekkagangers en, in 1839, den Conseil supérieur de santé de Constantinople in het leven riep. [1]) De sultan nam vijf bevoegde Europeesche geneesheeren aan, die, met een Turkschen secretaris en een hoogen Turkschen staatsambtenaar als voorzitter,

1) Voor dezen raad zie men vooral F. Borel in zijn boven geciteerd werk uit 1903.

sanitaire maatregelen hadden te nemen; daar de kosten van de uitvoering dier maatregelen bestreden zouden moeten worden uit de heffingen, waaraan de schepen, die de Turksche havens bezochten, onderworpen zouden worden en dergelijke heffingen niet zonder medewerking der vreemde mogendheden aan vreemde schepen mochten worden opgelegd wegens de voorrechten, die den mogendheden bij de capitulatiën door Turkije toegestaan waren, [1]) werd aan die commissie van zeven personen een soort van administratieve commissie toegevoegd, bestaande uit de vertegenwoordigers der vijf mogendheden die het grootste belang bij den zeehandel met Turkije hadden, personen, niet-geneesheeren, behoorende tot het corps diplomatique te Constantinopel. De opperste gezondheidsraad van Constantinopel bestond dus a. uit een Turksch gedeelte, grootendeels uit geneesheeren bestaand, hetwelk bepaalde, welke maatregelen genomen moesten worden om besmettelijke ziekten zooveel mogelijk buiten de deur te houden, en b. een internationaal gedeelte, hetwelk had te waken, dat die maatregelen niet te zeer den zeehandel belemmerden, vooral in financieel opzicht.

Aanvankelijk bestonden de sanitaire voorschriften in louter passieve, die hun heil slechts in quarantaine en isolatie zochten; weldra werd die passieve houding verlaten en desinfectie van besmette of verdachte personen en goederen voorgeschreven De sanitaire maatregelen waren uitstekend getroffen, althans op papier; maar de uitvoering er van was opgedragen aan een personeel, dat niet voor zijn taak was opgeleid en zijn werk slechts als bijverdienste opvatte, zoodat er niet veel van terechtkwam. Om hierin verbetering te brengen maakte de gezondheidsraad reglemen-

1) Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije door J. H. Kramers (diss. Leiden 1915), blz. 160.

ten, die de uitvoering der voorschriften en de positie van het personeel regelden, zooals een tarief en een regeling van de heffing der quarantaine-rechten, de verantwoording van den geneeskundigen dienst aan de (internationale) administratie, een traktement-, verlof- en pensioenregeling.

De gezondheidsraad, die oorspronkelijk uitstekend georganiseerd was en een belangrijken stap in de goede richting beteekende, toonde weldra een zeker verval, dat in steeds grooter mate toenam en hem ten slotte tot een caricatuur maakte, tot de wereldoorlog hem van het tooneel deed verdwijnen. De schuld van dat verval ligt zoowel bij de Turksche Regeering als bij de in den gezondheidsraad vertegenwoordigde mogendheden; de vacante plaatsen van het Turksch gedeelte van den raad werden allengs ingenomen door personen, die — naar het heet — van geneeskunde weinig notie hadden en zich slechts daarin van Jan en alleman onderscheidden, dat zij zich verheugden in de gunst der Hooge Regeering van Turkije, die het aantal zetels van het Turksch gedeelte uitbreidde tot acht; in het administratief gedeelte kregen weldra ook die landen stem, die met den zeehandel in de Turksche wateren zoo goed als niets te maken hadden, doch ter wille van hun politieke beteekenis een zetel eischten; het aantal zetels van dit gedeelte werd uitgebreid tot dertien en grootendeels bezet door geneesheeren. Men zou nu zeggen, dat deze omstandigheden niet op verval wijzen, dat de rollen slechts omgekeerd zijn; inderdaad was het uit geneesheeren samengesteld gedeelte nu het internationale, vroeger het Turksche; echter konden die geneesheeren door hun groot aantal niet tot eensgezindheid komen, hetgeen nog verergerd werd door het feit, dat de regeeringen, welker landen niet bij den zeehandel betrokken waren, hun plaatsen bezetten met Levantsche geneesheeren, die niet gesalarieerd werden en

slechts de maatregelen voorstonden, die hun persoonlijke belangen van nut waren; het Turksch gedeelte daarentegen vormde een geheel, daar de leden hun stem moesten uitbrengen volgens de bevelen van hun voorzitter, bevelen, die slechts een politieke strekking hadden. [1])

De gezondheidsraad was derhalve vervallen tot een lichaam, waarvan de leden slechts over politiek redekavelden en elementaire begrippen van geneeskunde ignoreerden, waarvan als bewijs het volgende moge strekken. Toen de directeur van één der Turksche lazaretten omstreeks het jaar 1900 aan den gezondheidsraad telegraphisch de benoodigdheden voor het ontratten van schepen vroeg, luidde de telegraphische wedervraag: „Waarom zijn ratten gevaarlijk?" In een brochure, op kosten van den gezondheidsraad verschenen en door één zijner voornaamste leden onderteekend, komt de volgende verzekering voor: „De malaria, die noch een epidemische, noch een besmet-„telijke ziekte is,...." [2])

Borel definieert den raad, zooals hij omstreeks 1900 verworden was, aldus: „organisme mis par les puissances „européennes à la disposition de l'Empire ottoman, dans le „but de grever leur commerce du maximum de pertes pos-„sible, tout en n'obtenant — pour la Turquie — qu'un „minimum de garanties sanitaires." Gaan we nu na, welke gevolgen op sanitair gebied de opperste gezondheidsraad voor den Hidjaz had.

In de Roode Zee werd een geneeskundige dienst georganiseerd, die niet over behoorlijke quarantaine-gebouwen te beschikken kreeg, maar wel van elken pelgrim de in een tarief vastgestelde sanitaire rechten heffen moest,

---

1) Zie omtrent de samenstelling van den gezondheidsraad ook beneden, blz. 100-101.
2) F. Borel in zijn boven geciteerd werk, blz. 149, noot.

waarvan hij een behoorlijke administratie te voeren had; dus de gezondheidstoestand in den Hidjaz bleef wat hij was; alleen kwam er een gedetailleerde statistiek van het aantal bedevaartgangers, het gevolg der administratie van de sanitaire rechten. Volgens het tarief van 1871 bedroegen de sanitaire rechten 10 piasters per hoofd; bovendien moest elke pelgrim de eigenlijke quarantaine-rechten voldoen (Bijbl. no. 2596). De sanitaire rechten zouden geïnd worden van de gezagvoerders der schepen, waarmee de pelgrims aangebracht werden; aldus was overeengekomen tusschen de Turksche Regeering en de regeeringen der landen, die bij het pelgrimsvervoer betrokken waren. Bij Bijbl. no. 2551 van het jaar 1871 werden de gezagvoerders der Nederlandsch-Indische pelgrims vervoerende schepen van die regeling op de hoogte gebracht. Sedert 1867 zocht de gezondheidsraad naar een geschikte plaats voor een quarantaine-station in de Roode Zee; in 1884 werd Kamaran, een eiland ± 450 mijl ten zuiden van Djiddah gelegen, daartoe uitverkoren; de geregelde functionneering van Kamaran als quarantaine-station dateert van 1887; toen waren er slechts eenige met palmbladeren afgedekte hutten, verdeeld over eenige afdeelingen, waarin de pelgrims geïsoleerd werden; van desinfectie was geen sprake. De eerste voorwaarde, die men aan een quarantaine-station stellen mag, nl. dat het niet schadelijk voor de gezondheid is, ontbrak aan Kamaran. Desinfectie werd voor het eerst toegepast in 1891, toen er eenige desinfectieovens geplaatst werden. In de jaren 1890, 1891 en 1893 werd de Hidjaz door cholera geteisterd en nu besloten de belanghebbende mogendheden, die in 1892 te Venetië een (op 21 Juli 1892 geratificeerde) conventie gesloten hadden met het doel Europa voor besmetting door cholera langs den weg van het Suez-

kanaal te vrijwaren, die conventie te completeeren door middelen te beramen, die de verbreiding der cholera in de Roode Zee en de Perzische Golf zouden kunnen beletten. Zoo kwam de conventie van Parijs van 1894, geratificeerd op 30 October 1897, [1]) tot stand. Niettegenstaande de eerste Turksche afgevaardigde, Turchan-Bey, verklaarde, dat Turkije bezig was met verbeteringen aan de quarantaine-„gebouwen", inventaris en watervoorziening te Kamaran, te Aboe-Saad en te Djiddah aan te brengen, een verklaring, die Turkije wel moest afleggen gezien de netelige positie, waarin dat land gekomen was tegenover de andere mogendheden, die Turkije den dood van bijna de helft der bedevaartgangers van 1893 konden verwijten, werd in deze conventie voor alle zekerheid neergelegd, aan welke eischen de quarantaine-inrichtingen van de Roode Zee moesten voldoen; daar dergelijke eischen gedoemd waren doode letter te blijven, indien Turkije de conventie niet ratificeerde en dit land in 1894 slechts ad referendum teekende, werd met de ratificatie gewacht tot 1897, toen Turkije voor een termijn van vijf jaar haar adhaesie aan de overeenkomst schonk. [2])

In hetzelfde jaar sloten de betrokken mogendheden een overeenkomst, waarbij maatregelen werden genomen tegen het overbrengen van pest, naar aanleiding van het heerschen van die ziekte in Engelsch-Indië; deze overeenkomst, de conventie van Venetië van 1897, geratificeerd op 31 October 1899, [3]) bevat nagenoeg dezelfde voorschriften met het oog op de pest, als die van Dresden en Parijs voor de cholera.

De conventie van Parijs van 1903, geratificeerd op 6

1) Zie Ned. Stbi. 1898, no. 122, Stbl. 1898, no. 287.
2) Zie de memorie van toelichting, Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1897/98, no. 167.
3) Zie Ned. Stbl. 1898, no. 175, Stbl. 1900, no. 139.

April 1907, [1]) vereenigde in zich die van Venetië van 1892, van Dresden van 1893, van Parijs van 1894 en van Venetië van 1897, na hen in eenige opzichten herzien en aangevuld te hebben; ten opzichte van de pest treedt bij voorbeeld de ontratting der schepen op den voorgrond.

De conventie van Parijs van 1912, [2]) geratificeerd op 7 October 1920, wijzigde die van 1903, ten einde haar in overeenstemming te brengen met de nieuwe gegevens der wetenschap en de ervaring, die men van het voorkomen van ziekten verkregen had en tevens een internationale regeling met betrekking tot de gele koorts vast te stellen. De conventie van Parijs van 1926 diende om de bepalingen der voorgaande conventies in overeenstemming te brengen met de vorderingen van de wetenschap; deze conventie is nog niet door de Staten-Generaal goedgekeurd, evenmin heeft de ratificatie door Nederland plaats gehad. De inhoud der conventies, voorzoover die betrekking heeft op de bedevaart, is aldus te onderscheiden:

A. maatregelen, die genomen worden vóór het vertrek der schepen, die de pelgrims uit hun land naar den Hidjaz vervoeren;
B. eischen, te stellen aan die schepen en hun uitrusting;
C. de behandeling van de pelgrims aan boord;
D. de eischen, waaraan de quarantaine-stations in de Roode Zee moeten voldoen;
E. sanitaire maatregelen, in de Roode Zee te nemen;
F. eenige bepalingen, den oppersten gezondheidsraad te Constantinopel betreffend.

Wat A, B en C betreft, het daarbij bepaalde heeft tot grondslag gediend der nationale regelingen van de bij de

1) Zie Ned. Stbl. 1906, no. 370, Stbl. 1907, no. 488.
2) Zie Ned. Stbl. 1914, no. 57 (in het Nederlandsch-Indisch staatsblad niet bekend gemaakt).

bedevaart betrokken regeeringen, van de pelgrimsordonnantie 1898 en van die van 1922, voorzoover Nederlandsch-Indië aangaat, echter met dit voorbehoud, dat Nederlandsch-Indië sinds 1911 m.i. slechts aan de conventies van 1894 en 1897 gebonden is. In 1911 namelijk heeft de Nederlandsche Regeering de conventie van 1903 voor Nederlandsch-Indië opgezegd (zie Oranjeboek 1911/12 blz. 69); echter bleef Nederland, wat Indië betreft, gebonden aan de conventies van 1894 en 1897, hetgeen m.i. volgt uit het bepaalde in artikel 184 van de conventie van 1903. Dit artikel is niet al te duidelijk geredigeerd; de opvatting van Prof. Jhr. mr. M. J. M. van Eysinga, [1]) als zou de Nederlandsche koloniale wetgeving op het stuk der bedevaart niet als een uitwerking van de internationale sanitaire conventies zijn te beschouwen, is dan ook op grond van die slechte redactie verdedigbaar.

De conventie van 1912 is door de Nederlandsche Regeering slechts voor het rijk in Europa geteekend. [2]) Toch heeft men bij de samenstelling van de pelgrimsordonnantie 1922 terdege rekening gehouden met de conventie van 1912; de bespreking van deze ordonnantie volgt in hoofdstuk VI.

D. De conventies van 1894, 1897 en 1903 geven aan welke verbeteringen er aan de quarantaine-stations moeten aangebracht worden of, volgens de redactie der laatste: hoe zij ingericht moeten zijn; zoo eischen zij voor Kamaran boeien en bakens, een havenhoofd, pramen enz. om de veiligheid der scheepvaart te verzekeren en het scheepvaartverkeer te vergemakkelijken; de quarantaine-inrichting zelf moet afzonderlijke en geheel afgezonderde ziekenhuizen

1) Ontwikkeling en inhoud der Nederlandsche tractaten sedert 1813 (1916), blz. 119, noot.

2) Zie memorie van toelichting, Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1912/13, no. 362.

voor beiderlei kunne hebben en wel respectievelijk voor de waarneming van de verdachten, voor pestlijders, voor choleralijders, voor lijders aan andere besmettelijke ziekten en voor de gewone zieken; de voor de pelgrims bestemde verblijven moeten op afdoende wijze van elkaar gescheiden zijn; er moeten gebouwen zijn voor het ontsmetten en het wasschen van lijfgoederen en andere voorwerpen en gebouwen, waarin de pelgrims stort- of zeebaden moeten nemen, om kort te gaan alle eischen, die men aan een behoorlijk quarantaine-station kan stellen.

Dergelijke inrichtingen moeten ook op Aboe-Ali, Aboe-Saad en Wasta opgericht worden, terwijl Djiddah en Jambo (Medina's havenstad) gezondheidsinrichtingen moeten hebben, voldoende om de van de bedevaart terugkeerenden aan de noodig geachte sanitaire maatregelen te onderwerpen. Al deze eischen zijn te vinden in de artikelen 129 tot en met 134 der conventie van 1903. [1])

Turkije heeft aan de conventies van 1894 en 1897 haar adhaesie betuigd, zij het voor niet langer dan voor vijf jaar; hoe is de Turksche Regeering nu de eischen omtrent de quarantaine-inrichtingen nagekomen, eischen, speciaal aan haar adres gericht?

Van de 2.500.000 franc, waarop de verbeteringen geschat werden, betaalde de Turksche Regeering er 2.000.000 en de andere mogendheden het ontbrekende, zooals de afspraak was; [2]) de opperste gezondheidsraad zou de leiding geven. Na het boven over dien raad opgemerkte kan het geen verwondering baren, dat van de reorganisatie niet veel

1) In 1912 waren de mogendheden eindelijk tot de overtuiging gekomen, dat Turkije zich toch niet stoorde aan eischen, in internationale sanitaire conventies neergelegd; de eischen, aan de gezondheidsinrichtingen te stellen, werden nu niet meer zoo uitvoerig beschreven; zie blz. 87.

2) Zie Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1897/98, blz. 952 en 953; de eischen van de conventie van 1903 hadden in dit opzicht niet het minste gevolg, daar Turkije niet toetrad tot deze conventie.

terechtkwam; de verbetering van Kamaran werd grootscheeps begonnen, maar daar men zonder bepaald plan te werk ging, bleef de zaak onvoltooid, toen weldra bleek, dat de beschikbare middelen verbruikt waren; de gebouwen, die klaar waren, konden zelfs niet geïnstalleerd worden. [1]) Hier volgt in grove trekken de opsomming van hetgeen bereikt werd.

De voornaamste verbetering van Kamaran was een distilleertoestel, dat 60.000 L. water per etmaal kon leveren, zoodat de pelgrims niet meer het brakke putwater behoefden te drinken en het sterftecijfer te Kamaran van 0.337 % terugliep tot 0.104 %. [2])

Het lazaret bestond en bestaat nog uit zes afdeelingen of kampementen, die van 500 tot 1000 pelgrims konden bevatten; wel waren zij behoorlijk van elkaar afgescheiden, maar door het ontbreken van het vereischt spoorwegnet was de behoorlijke afscheiding meer een bezwaar dan een voordeel! Elke afdeeling bevat met palmbladeren bedekte loodsen voor de pelgrims; voor hen, die betalen kunnen, zijn plaatsen in een steenen huis beschikbaar; verder een steenen huis voor den geneesheer en één voor hospitaal, een reservoir gedistilleerd drinkwater, een reservoir water voor allerlei doeleinden en privaten. Er waren drie desinfectieovens, een ijsmachine en twee pompen voor het opzuigen van zeewater, kantoren en logementen voor het personeel; in de laatste periode van het Turksch regime kwam er een laboratorium. Aan het hoofd van Kamaran stond een geneesheer-directeur, die een achttal geneesheeren onder zich had; het verder personeel bestond uit een apotheker, een hoofdmecanicien, hulpmecaniciens, kan-

1) F. Borel in zijn boven geciteerd werk, blz. 57.
2) F. Borel in zijn boven geciteerd werk, blz. 56 en 57.

toorpersoneel, bewakers en verschillende ambachtslieden.

Aboe-Saad was, althans bij Kamaran vergeleken, een modelinrichting. [1]) Het had vier steenen huizen, die elk 100 pelgrims konden bevatten; verder een verblijf voor den geneesheer, privaten en voor de communicatie een sleepboot, die tevens een distilleertoestel aan boord had.

Aboe-Ali bevatte slechts één huis, Wasta niets. Op Aboe-Saad, noch op de beide andere eilanden was een hospitaal; behalve een apotheek was er niets voor de behandeling der zieken, zelfs geen bed.

Het personeel voor de drie eilandjes te zamen bestond uit een geneesheer-directeur, een chef-desinfecteur, een kantoorbediende en eenige bewakers.

Te Djiddah was één hospitaal met 90 bedden; voor geval van epidemie waren er nog drie barakken, die echter geen bedden hadden en in normale tijden den omwonenden tot paardenstal dienden.

De geneeskundige dienst werd te Djiddah gevormd door een inspecteur en een adjunct inspecteur; te Mekka, te Medina en te Jambo was een geneesheer. Bij den haddj werden een tiental geneesheeren en eenige apothekers den bedevaartgangers meegegeven.

In Mekka zelf was een hospitaal en een ontsmettingsoven. [2])

De Turksche Regeering teekende de conventie van Parijs van 1912, die in artikel 126 o.a. vordert, dat elk sanitair station, bestemd om pelgrims op te nemen, moet voorzien zijn van de noodige werktuigen en inrichtingen. De eischen waren niet zoo uitvoerig beschreven als in de voorgaande

---

1) Indien men althans niet uit het oog verliest, dat Aboe-Saad veel minder pelgrims heeft te ontvangen dan Kamaran; zie beneden.

2) Zie voor dit alles F. Borel in zijn boven geciteerd werk, Chapiter V en de Bedevaartverslagen van 1903 t/m 1914/1915.

conventies, doordat men er blijkbaar het nuttelooze van inzag, maar dat wil niet zeggen, dat die eischen nu minder streng zijn. Sedert 1910 bestond de „Commission sanitaire du Hédjaz", die ten doel had de sanitaire toestanden te Djiddah en in de heilige steden te verbeteren; ten einde deze instelling aan de noodige middelen te helpen, stond de opperste gezondheidsraad een belasting van 10 piasters voor alle pelgrims toe, personen beneden de twaalf jaar uitgezonderd; de belasting moest voldaan worden bij het nemen van de reisbiljetten, hetzij voor een zeereis, hetzij voor een reis met den Hidjaz-spoorweg; bovendien werd de kameelhuur verhoogd met een extra-recht, ten behoeve van die commissie. Misschien had deze commissie de quarantaine-inrichtingen wel in overeenstemming gebracht met de eischen, in de sanitaire conventies aan de Turksche Regeering gesteld; het uitbreken van den oorlog maakte echter ook aan die commissie een einde. Dat die inrichtingen bij het begin van den oorlog nog steeds in treurigen toestand verkeerden, moge blijken uit de mededeeling van den Oostenrijkschen gedelegeerde in de zitting van den gezondheidsraad van 10 Maart 1914, [1]) luidende: „Monsieur le Dr. „Kaller profite des remarques qui viennent d'être formulées „au sujet de l'incendie de l'une des ariches de Camaran, „pour attirer l'attention de ses collégues sur une question „sanitaire de la plus haute gravité. Les ariches, dit-il, con„stituent les habitations placées dans des conditions d'hy„giène absolument déplorables: les rats, souris, cafards, „mouches, moustiques, puces et punaises, c'est à dire, les „agents les plus actifs de la transmission de la peste et du „choléra, y pullulent. Pour citer un exemple, je rapellerai „qu'un de nos médecins a eu ses vêtements rongés pendant

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15, Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

„qu'il faisait la sieste dans une ariche. N'est-il pas illogique „de forcer à habiter dans de tels taudis les voyageurs et „pèlerins transportés par des bateaux, dont nous exigeons „la dératisation et la désinfection préalables? La continua- „tion d'un tel état de choses étant absolument inadmissible, „je propose de faire remplacer toutes les ariches du lazaret „de Camaran par des constructions conformes aux règles „de l'hygiène et de la science épidémiologique."

E. Wat de quarantaine-regelen in de Roode Zee betreft, deze zijn neergelegd in het jaarlijks opnieuw vastgesteld „Règlement spécial applicable au pèlerinage du „Hédjaz", later „Dispositions applicables aux pèlerins et „aux navires à pèlerins pendant le pèlerinage du Hédjaz". Dit reglement, uitgevaardigd door den oppersten gezondheidsraad, is de uitwerking der bepalingen der internationale sanitaire conventies, voorzoover die toegepast moeten worden in de Turksche wateren en den Hidjaz. Bij de bespreking van dit reglement zal ik mij uit den aard der zaak bepalen tot de Nederlandsch-Indische pelgrims, de Djawa's en gebruik maken van het reglement van 1914, [1]) dus het laatste; de voornaamste bepalingen met betrekking tot dit onderwerp heb ik opgenomen in Bijlage II. Het reglement bevat:

1o. eenige algemeene bepalingen met betrekking tot pelgrimsschepen, als de definities van pelgrims en pelgrimsschepen en de voorschriften omtrent de meting der schepen;

2o. de eischen, die aan pelgrimsschepen gesteld zijn omtrent veiligheid, reinheid, voorraden, kombuizen en privaten, verblijven der pelgrims, hospitalen en geneesheeren;

1) Ik dank dit reglement aan dr. P. H. van der Hoog.

3o. algemeene sanitaire bepalingen, toepasselijk bij de heenreis der pelgrimsschepen;
4o. bijzondere bepalingen toepasselijk op pelgrimsschepen bij hun heenreis: a. schepen, afkomstig van gene zijde van de Bal el-Mandeb en van de Roode Zee; b. schepen, afkomstig van de Middellandsche Zee en de Marmara; c. schepen, afkomstig van de Zwarte Zee;
5o. sanitaire maatregelen toepasselijk op goederen en voorwerpen vervoerd door pelgrimsschepen bij de heenreis;
6o. sanitaire maatregelen, toepasselijk op schepen bij hun doorvaart van het Suezkanaal;
7o. sanitaire maatregelen, toepasselijk op pelgrimsschepen bij de terugreis;
8o. algemeene bepalingen op pelgrimstreinen (Hidjazspoorweg);
9o. sanitaire rechten;
10o. technische instructies: a. techniek der ontsmetting;
b. techniek der ontratting;
c. techniek der meting;
d. formulier van de verbintenis der geneesheeren aan boord van pelgrimsschepen.

Ten slotte bevat het een lijst van geneesmiddelen en verplichte ontsmettingsstoffen aan boord van pelgrimsschepen op reis naar den Hidjaz.

Volgens artikel 1 worden als pelgrims beschouwd alle Mohammedaansche reizigers, die, onverschillig op welke wijze, naar den Hidjaz gaan in de periode tusschen het begin van de Mohammedaansche maand Radjab en den tienden dag van de maand Dzoe'l-ḥiddjah of die daarvan terugkeeren in de periode tusschen den elfden Dzoe'l-ḥiddjah en

het eind van het bedevaartseizoen, welk eind de opperste gezondheidsraad zal bepalen, of die, vóór het begin van de maand Radjab, in eenigszins grooten getale — meer dan 10 passagiers per 100 registerton — in de havens van den Hidjaz aankomen.

Als pelgrimsschepen worden beschouwd die schepen, die meer dan 2 pelgrims per 100 registerton als passagiers der laagste klasse vervoeren (artikel 2). Pelgrimsschepen, die meer dan 5 pelgrims per 100 registerton vervoeren en van gene zijde van de Bab el-Mandeb komen, moeten zich regelrecht naar het lazaret van Kamaran begeven (artikelen 56 en 57).

De passagiers, die in de definitie in de derde plaats tot pelgrims gestempeld zijn, werden vóór 1914 niet als zoodanig beschouwd; de schepen, die zulke passagiers vervoerden, waren geen pelgrimsschepen; toen een 170-tal pelgrims voor de bedevaart 1912/13 vóór den eersten Radjab arriveerden, behoefde hun schip niet te Kamaran in quarantaine te gaan. [1]) Het onlogische van een dergelijke regeling behoeft geen betoog; het al of niet ondergaan van quarantaine-maatregelen behoort toch niet af te hangen van een zekeren datum, maar van de kans op besmetting. In de vergadering van den oppersten gezondheidsraad van 15 April 1913 werd bepaald, dat de pelgrims, die vóór den eersten Radjab arriveerden, toch de quarantaine-maatregelen, voor na dien datum voorgeschreven, ondergaan moesten; aangezien deze bepaling niet in de „Dispositions applicables „aux pèlerins et aux navires à pèlerins" was opgenomen, was het aanhouden te Kamaran van schepen, in het bedoelde geval verkeerende, onjuist; de aldus betaalde quarantaine-

1) Zie Bedevaartverslag 1912/13, Oranjeboek 1912/13, blz. 30.

rechten werden dan ook gerestitueerd; [1]) zooals wij in de definitie zagen, is de vermelde absurditeit volgens dit reglement niet meer mogelijk.

De schepen, van gene zijde van de Bab el-Mandeb komende, die verplicht zijn zich naar Kamaran te begeven, worden aldaar aan de voorgeschreven quarantaine-maatregelen onderworpen, waarbij drie gevallen zijn te onderscheiden:

1o. de schepen zijn onbesmet, d.w.z. zijn afkomstig uit een niet door cholera, pest of gele koorts besmette haven en hebben geen van die ziekten verdacht geval aan boord gehad, noch voor het vertrek, noch gedurende de reis, noch bij aankomst (artikel 52 (1)). De opperste gezondheidsraad beslist of een haven onbesmet, verdacht of besmet is (artikel 53); vóór 1913 beschouwde hij een haven verdacht, wanneer die haven gelegen was in de nabijheid van een verdachte haven, waardoor feitelijk in geheel Nederlandsch-Indië geen onbesmette haven te vinden was; in 1913 werd dit aldus gewijzigd, dat een haven onbesmet was, wanneer er binnen 300 mijlen afstand geen besmette of verdachte haven was en de haven zelf onbesmet was; ook deze opvatting was nog veel te bezwarend. [2]) Onbesmette schepen worden aan een waarneming van 24 uur onderworpen om de pelgrims en passagiers te ontschepen, die in het lazaret aan een geneeskundig onderzoek worden onderworpen, terwijl het vuile linnen en de gebruiksvoorwerpen ontsmet worden (artikel 61);

2o. de schepen zijn verdacht, d.w.z. zijn afkomstig uit een door cholera, pest of gele koorts besmette of daarvan

---

1) Zie Bedevaartverslag 1913/14, Oranjeboek 1913/14, blz. 17.

2) Zie Bedevaartverslagen 1913/14, Oranjeboek 1913/14, blz. 17, en 1914/15, Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

verdachte haven, doch hebben noch vóór het vertrek, noch tijdens de reis, noch bij aankomst, die ziekten aan boord gehad (artikel 52 (2)).

a. Verdachte schepen uit verdachte havens afkomstig gaan, na gunstig geneeskundig onderzoek, 3 dagen [1]) in quarantaine, den tijd, benoodigd voor het reinigen en ontsmetten van het schip niet medegerekend; de pelgrims (en passagiers?), hun vuile linnen, gebruiksvoorwerpen en verdachte goederen worden ontsmet. Eerst na een nieuw gunstig geneeskundig onderzoek bij aankomst te Djiddah wordt het schip tot het vrije verkeer toegelaten;

b. verdachte schepen uit besmette havens afkomstig zijn, na gunstig geneeskundig onderzoek, aan dezelfde regels als onder a onderworpen met dit verschil, dat de duur der quarantaine 10 dagen is; deze kan tot 5 dagen verkort worden, indien:

1o. de schepen onmiddellijk vóór de inscheping der pelgrims ontsmetting en ontratting ondergaan hebben;

2o. pelgrims en bemanning vóór de inscheping geneeskundig onderzocht en hun goederen ontsmet zijn;

3o. van deze handelingen een deugdelijk certificaat tot bewijs strekt;

4o. de schepen alle eischen met betrekking tot het pelgrimsvervoer gesteld vervullen; indien in dit geval niet is voldaan aan het onder 1o, 2o en 3o vermelde, wordt de verkorting toch toegestaan, indien de reis sedert het vertrek uit de laatste besmette haven ten minste 14 dagen geduurd heeft (artikel 62). In verband met het in de pelgrimsordonnantie 1898 voorgeschrevene, komen alle pelgrimsschepen, uit Ne-

1) = 3 × 24 uur; zie artikel 51.

derlandsch-Indië vertrekkend, voor die verkorting in aanmerking;

3o. de schepen zijn besmet, d.w.z. hadden vóór hun vertrek, gedurende de reis of hebben bij aankomst gevallen van cholera, pest of gele koorts aan boord of tijdens hun quarantaine doen die ziekten zich voor onder hun pelgrims, passagiers of bemanning (artikel 52 (3)).

Van besmette schepen worden de lijders aan cholera, pest of gele koorts ontscheept en naar het voor hen bestemd hospitaal gebracht, dat zij slechts na een nauwkeurig geneeskundig onderzoek, de ontsmetting van hun gebruiksvoorwerpen en een stortbad van water en zeep weer verlaten mogen. De overige passagiers en pelgrims worden in zoo klein mogelijke groepen in het lazaret afgezonderd, nadat zij ontsmet zijn; het vuile linnen, de gebruiksvoorwerpen, beddegoed en bagage van de pelgrims, de passagiers en de bemanning worden ontsmet, terwijl het schip buiten elke aanraking met pelgrims en passagiers blijft. Het water in de ruimen wordt ontsmet; het verdachte drinkwater moet ontsmet en verwijderd worden en, zoo noodig, door goed water vervangen worden. In geval van pest moet het schip ontrat worden. Het schip en de groepen van pelgrims en passagiers blijven 10 achtereenvolgende dagen in quarantaine, welke periode begint of opnieuw begint na de verwijdering der lijders, gevolgd door ontsmetting van de groepen of het schip.

Voor hun inscheping ondergaan de goederen der pelgrims (en passagiers?) een laatste ontsmetting.

Wanneer het schip zijn quarantaine voleindigd heeft, mag het niet vertrekken, voordat het al zijn pelgrims en passagiers ingescheept heeft met uitzonde-

ring van de zieken, die in het lazaret achterblijven. Wel kan het schip de toestemming krijgen een gedeelte der pelgrims, wier quarantaine voleindigd is, naar de plaats hunner bestemming te brengen, mits het terug is vóór het einde der quarantaine van de overige pelgrims en passagiers, een verplichting, waartoe de schipper zich schriftelijk en onder zekerheidsstelling te verbinden heeft (artikel 54).

Wanneer cholera, pest of gele koorts zich vertoont onder de pelgrims en passagiers bij aankomst te Kamaran of tijdens hun verblijf aldaar, moeten zij na afloop der quarantaine te Aboe-Saad geneeskundig onderzocht worden en hun goederen ontsmet worden, alvorens zich naar Djiddah te begeven; het betreffende schip echter is, na ontscheping van de pelgrims en de passagiers, hun bagage en de goederen voor Djiddah bestemd en nadat het schip en de goederen der bemanning ontsmet zijn, vrij om te vertrekken (artikel 63).

Wanneer pest, cholera of gele koorts uitbreekt na het verlaten van Kamaran, wordt het schip teruggestuurd naar Kamaran, waar het als besmet schip behandeld wordt (artikel 64).

Pelgrimsschepen, die slechts 5 of minder pelgrims per 100 registerton hebben, [1]) mogen direct naar Aboe-Saad gaan en aldaar hun pelgrims en goederen, voorzoover deze voor den Hidjaz bestemd en aan ontsmetting onderworpen zijn, ontschepen, waarna die schepen hun reis kunnen vervolgen (artikel 57).

Deze pelgrims en hun goederen ondergaan te Aboe-Saad dezelfde sanitaire maatregelen als die voor Kamaran zijn voorgeschreven (artikel 55 (1)).

Ten slotte bepaalt artikel 59, dat de Djawa's altijd be-

1) Zie ook beneden, blz. 170.

schouwd worden uit het zuiden te komen, al komen zij inderdaad uit Egypte bij voorbeeld; echter zal bij den duur van hun quarantaine rekening gehouden worden met certificaten, die hun verblijf in onbesmette havens aantoonen.

Wat de sanitaire maatregelen op de naar het zuiden terugkeerende pelgrims betreft, artikel 87 bepaalt, dat deze door den oppersten gezondheidsraad te zijner tijd vastgesteld zullen worden in verband met den gezondheidstoestand in het Heilige Land.

Bij de vaststelling van deze maatregelen zal de opperste gezondheidsraad rekening moeten houden met het daaromtrent vastgestelde in de conventies, die het al of niet toepassen der maatregelen, die bij vertrek uit de havens aan gene zijde van de Bab el-Mandeb voorgeschreven zijn (geneeskundig onderzoek; in geval van epidemische ziekten afzondering onder waarneming), afhankelijk stellen van de beslissing van den consul van het land, waartoe de pelgrim behoort, of van den geneesheer van het schip, waarop hij zich zal inschepen en eischen, dat de quarantaine-inrichtingen in de havens van inscheping in den Hidjaz van dien aard zijn, dat die maatregelen er, desgewenscht, tot uitvoering gebracht kunnen worden (artikel 150 der conventie van 1903 en de overeenstemmende artikelen in de andere conventies).

Daar artikel 62 slechts de pelgrims en niet de passagiers laat ontsmetten, terwijl de artikelen 54 en 61 de sanitaire maatregelen na de ontscheping te Kamaran of Aboe-Saad aan beide categorieën voorschrijven, moet dit verzuim ten aanzien van de categorie passagiers aan een fout der redactie toegeschreven worden.

Wanneer men de sanitaire maatregelen, waaraan schepen van gene zijde van de Bab el-Mandeb afkomstig in de Roode Zee onderworpen worden, vergelijkt met hetgeen

daaromtrent bepaald is in de sanitaire conventie van 1912,[1]) dan zal men besluiten, dat de eerste onvoldoende zijn. De definities van onbesmette, verdachte en besmette schepen in artikel 21 der conventie van 1912 zijn veel ruimer; de Turksche definities hebben de strekking, de schepen zoo lang mogelijk in quarantaine te houden, hetgeen in verband met de quarantaine-rechten, den financiën van den geneeskundigen dienst ten goede komt. Artikel 21 der conventie noemt een schip besmet, wanneer het een of meer gevallen van pest, cholera of gele koorts aan boord heeft of gedurende de laatste zeven dagen gehad heeft; het Turksch reglement noemt een schip, dat vóór zijn vertrek een dergelijk geval aan boord had, ook besmet; volgens de conventie is het besmet of verdacht zijn van de haven van vertrek geen beletsel om het schip onbesmet te noemen, wanneer het noch voor vertrek, noch gedurende de reis, noch bij aankomst gevallen van pest, cholera of gele koorts aan boord had.

Wanneer het streven der Turksche Regeering om de schepen langer in quarantaine te houden was toe te schrijven aan voorzichtigheid, zouden wij dit moeten waardeeren; de voorschriften der sanitaire maatregelen en de quarantaine-inrichtingen helpen ons echter uit den droom. De desolate toestand dier inrichtingen bleek boven reeds; bij vergelijking van de voorschriften van het Turksch reglement met die der conventie van 1912 [2]) (of voorgaande) treft het al dadelijk, dat de hier gevorderde stort- of zeebaden

---

1) Dit gedeelte der conventies van 1894, 1897, 1903 en 1912 vertoont weinig onderling verschil, als we niet uit 't oog verliezen, dat de eerste slechts cholera, de tweede slechts pest en de laatste twee conventies zoowel pest als cholera wilden bestrijden.

2) Al ratificeerde Turkije deze conventie niet, het reglement moet er mee in overeenstemming zijn, daar het gemaakt is door den oppersten gezondheidsraad, die een internationaal lichaam was, waarin de vertegenwoordigers van de meeste mogendheden, die de conventie teekenden, zitting hadden. Zie Toy, La règlementation de la défense sanitaire (diss. Toulouse 1905), blz. 216.

in alle drie de gevallen in het Turksch reglement ontbreken (artikelen 123, 124 en 125 der conventie).

Het slot van die drie artikelen schrijft ontratting der schepen voor in geval van pest; artikel 62 onder b 1o. van het Turksch reglement vergeet te vermelden, dat ontratting alleen in geval van pest zin heeft; de ontratting in geval van pest heeft te Kamaran alleen plaats bij besmette schepen; inderdaad zou ontratting van verdachte schepen, die in den zin der conventie onbesmet zijn, geen zin hebben.

Wat zou het voordeel zijn van voorschriften, die geen enkel gebrek hebben, die, op schrift, de verspreiding of het binnendringen van besmettelijke ziekten onmogelijk maken, indien de inrichtingen, waar die voorschriften moeten uitgevoerd worden, zelfs in strijd zijn met de meest elementaire eischen, die van dergelijke inrichtingen verlangd kunnen worden? Ik zal dan ook van een verdere bespreking van het reglement afzien; echter twee opmerkingen wil ik nog maken. In de eerste plaats schrijft artikel 54 aan besmette schepen voor, dat het water in de ruimen ontsmet moet worden, ook wanneer de ziekte niet cholera, maar pest of gele koorts is. In de tweede plaats spreekt de conventie van 1912 bij de maatregelen bij de aankomst der pelgrims in de Roode Zee alleen over cholera en pest, niettegenstaande de geheele conventie voor een deel ten doel had, de gele koorts op te nemen in de internationale regelingen! Uit de conventies van 1894, 1897 en 1903 blijkt uit de eischen, die aan de quarantaine-inrichtingen te Kamaran gesteld worden, dat het niet de bedoeling was alleen pest en cholera te bestrijden; er wordt toch een hospitaal voor lijders aan andere besmettelijke ziekten dan pest en cholera gevorderd (artikel 131 onder 5o-d der conventie van 1903); [1]) een uitdrukkelijke toekenning der grootste oplet-

1) Zie ook blz. 85.

tendheid aan die andere ziekten ware in die conventies wel gewenscht geweest. [1]) Het Turksch reglement geeft maatregelen tegen pest, cholera en gele koorts; een uitdrukkelijke vermelding van andere besmettelijke ziekten mis ik hier eveneens.

F. De conventies bedreigen boete tegen de overtreding hunner voorschriften. De conventies van 1894, 1897 en 1903 bepalen, dat de sanitaire overheid in de Turksche haven van aanleg of van aankomst, aan welke van een overtreding blijkt, daarvan proces-verbaal in tweevoud opmaakt, waarop de kapitein zijn opmerkingen kan aanteekenen. Een exemplaar wordt aan den consul van het land, waartoe het schip behoort, ter hand gesteld. De boete wordt direct betaald aan den consul of, bij ontstentenis, aan de sanitaire overheid van die haven en vervalt voorgoed aan den oppersten gezondheidsraad te Constantinopel, zoodra de aldaar in te stellen consulaire commissie in dien zin geoordeeld heeft over de verklaringen van de sanitaire overheid en van den beschuldigden gezagvoerder. Deze beoordeeling werd aan een consulaire commissie gegeven, omdat de opperste gezondheidsraad, die tot nog toe over de van waardeverklaring der opgelegde boeten oordeelde, deze meestal restitueerde, [2]) hetgeen niet toelaatbaar was wegens het groot gewicht, dat aan de goede nakoming der gegeven voorschriften gehecht moest worden; om deze reden ook waren die boeten zeer hoog. [3]) De Turken beschouwden deze wijziging als een inmenging in hun interne aangelegenheden, daar zij den oppersten gezondheidsraad — ten onrechte — als een Turksch lichaam beschouwden. De uitvoe-

1) Zie ook blz. 109.
2) Procès Verbaux de la Conférence sanitaire internationale de Paris 1894. blz. 469 en 470. (Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije, door J. H. Kramers,
3) La règlementation de la défense sanitaire (diss. Toulouse 1905), blz. 195.

ringsvoorschriften omtrent de strafbepalingen in die conventies bleven dan ook doode letter. Bij de conventie van 1912 besloten de mogendheden de zaken, den oppersten gezondheidsraad betreffende, voortaan langs diplomatieken weg te behandelen. [1])

De conventies van 1894, 1897 en 1903 stelden als eisch de verbetering der quarantaine-inrichtingen in de Roode Zee; aan een commissie, uitsluitend gevormd uit den boezem van den oppersten gezondheidsraad van Constantinopel, werd opgedragen toe te zien, dat aan die eischen voldaan werd; den conseil zelf achtte men hiertoe minder geschikt, daar hij er zeer ouderwetsche opvattingen van quarantainemaatregelen op na hield en de eigenlijke quarantaine het eenigste bestrijdingsmiddel was, dat hij in toepassing bracht; [2]) we hebben gezien, hoe de Turksche Regeering financieel haar verplichtingen nakwam, maar de opperste gezondheidsraad, of liever de commissie uit den raad, onbekwaam bleek aan de werkzaamheden de gewenschte leiding te geven, zoodat het resultaat nihil was en bleef.

In de artikelen 166 tot en met 169 der conventie van 1903 werd de samenstelling van den gezondheidsraad opnieuw geregeld; het aantal Turksche afgevaardigden in den raad, die aan de stemming zouden deelnemen, werd bepaald op vier; de Turksche Regeering zou voortaan zooveel nullen als zij wilde met een plaats in den raad kunnen begunstigen, het stemrecht kon zij hun niet geven; dit was voorbehouden aan personen, van wie eenige verantwoordelijkheid voor den algemeenen gezondheidstoestand kon verwacht worden. Van de vertegenwoordigers der andere mogendheden werd vereischt, dat zij geneesheer waren, hun

1) Procès Verbaux de la Conférence sanitaire internationale de Paris 1911-'12, blz. 786, 54, 99. (Kramers in zijn boven geciteerd werk, blz. 167).
2) J. H. Kramers in zijn boven geciteerd werk, blz. 162.

bul verworven hadden aan een Europeesche faculteit en onderdanen waren van het land, dat zij vertegenwoordigden of consulaire ambtenaren, die het ten minste tot viceconsul gebracht hadden.

Echter had Turkije niet aan deze conventie deelgenomen; de Ottomaansche Regeering beschouwde den oppersten gezondheidsraad als een Turksch lichaam (zie boven, blz. 97 noot) en vond, dat de reorganisatie van dien raad, in de conventie neergelegd, een door de vreemde mogendheden treden in haar inwendige aangelegenheden was; in 1912 besloten de mogendheden niets omtrent den oppersten gezondheidsraad in de conventie te bepalen, maar hetgeen zij van dat lichaam verlangden, langs diplomatieken weg te verkrijgen. [1]) In artikel 170 der conventie van 1903 werd aan de vertegenwoordigers der deelnemende regeeringen te Constantinopel opgedragen de toetreding van Turkije tot de conventie te bewerken; dit was toch noodig om de reorganisatie van den gezondheidsraad tot uitvoering te brengen. Ten opzichte van dien raad werd deze opdracht overbodig, toen de Turksche Regeering in 1914 tot de opheffing van dien raad besloot; zij meende namelijk, dat die raad na de opheffing der capitulatiën (zie blz. 58) niet meer bestaanbaar was; echter berustte de opperste gezondheidsraad niet op die capitulatiën, maar op een afzonderlijke overeenkomst tusschen Turkije en de betrokken mogendheden [2]) (zie blz. 78).

We hebben reeds gezien, dat in 1910 een commissie werd opgericht om verbetering in den geneeskundigen dienst van den Hidjaz te brengen en dat de oorlog ons niet toeliet die commissie haar taak te zien volbrengen.

---

1) Procès-Verbaux de la conférence sanitaire internationale de Paris 1912, blz. 786, 54, 99 (J. H. Kramers in zijn boven geciteerd werk, blz. 167).
2) J. H. Kramers in zijn boven geciteerd werk, blz. 169.

Ook gaven de conventies voorschriften omtrent het personeel van de verschillende in de conventies genoemde quarantaine-inrichtingen; de gezondheidsraad was door zijn politieke bezigheden zoozeer in beslag genomen, dat hij verzuimd had zelf die voorschriften te geven; er moest dan een corps opgericht worden van gediplomeerde geneesheeren, geoefende ontsmetters, werktuigkundigen en quarantaine-opzichters, geworven uit de personen, die hun verplichten krijgsdienst vervuld hadden in de hoedanigheid van officier of onderofficier (artikel 172 van de conventie van 1903). Aan het personeel der quarantaine-inrichtingen van de Roode Zee is het te danken, dat er nog quarantainemaatregelen genomen werden; de leiding van den oppersten gezondheidsraad bestond slechts op papier, de vereischte quarantaine-inrichtingen kwamen niet tot stand; de maatregelen, die tot stand kwamen, werden doorgevoerd door de geneesheeren ter plaatse, krachtig bijgestaan door afgevaardigde geneesheeren van Egypte, Engelsch-Indië en Rusland; [1]) zij bewerkten o.a., dat een lijk niet meer begraven mocht worden zonder voorafgegane lijkschouwing; dat er een met eenige kennis en voorbereiding toegeruste vroedvrouw kwam; door hun tusschenkomst werden geneesmiddelen kosteloos verstrekt (zie ook Bijbl. no. 6757 van het jaar 1907); zij hielden de hand aan de eischen aan pelgrimsschepen voorgeschreven.

Het doorzetten van sanitaire maatregelen ondervond grooten tegenstand van de zijde der bevolking en hierin kon Turkije misschien een verontschuldiging voor het achterwege blijven dier maatregelen vinden; de bevolking staat zeer vijandig tegenover nieuwigheden, in het bijzonder wanneer die van Europeesche zijde komen; de geneeshee-

1) Zie Bedevaartverslag 1900, Cons. verslagen en berichten 1900, blz. 1008.

ren, die de bedevaartgangers op hun tocht volgen, hebben het dikwijls zwaar te verantwoorden gehad;[1]) in 1895 werden te Mekka de ontsmettingsoven en het hospitaal verwoest; toen Djiddah in 1898 door pest besmet en tengevolge daarvan geïsoleerd was, tot opheffing waarvan een uit Constantinopel gezonden commissie niet wilde overgaan, liep de bevolking te hoop en verbrak het isolement; hetzelfde herhaalde zich in 1899. In alle sanitaire maatregelen zag de bevolking van den Hidjaz slechts belemmering van den haddj, hetgeen beteekent bedreiging van hun bron van inkomsten; dubbel gehaat waren die maatregelen, waar zij die aan de Christenen wijtte.

De wereldoorlog had voor den Hidjaz ver strekkende gevolgen. Hij maakte een einde aan het Turksch bewind over den Hidjaz; in 1916 liet de grootsjerief van Mekka zich tot koning van den Hidjaz uitroepen, doch in 1924 moest koning Hoesein plaats maken voor Ibn Saoed, den emir van Nadjd (Centraal Arabië), nadat hij afstand had gedaan ten behoeve van zijn zoon Ali, die zich nog tot December 1925 in Djiddah wist te handhaven. Tijdens den oorlog [2]) had Engeland zich ten nadeele van Turkije meester gemaakt van Kamaran, dat uitstekend geschikt is voor een militair station, [3]) reden, waarom Engeland wel nooit meer tot afstand van dit eiland aan den Hidjaz zal willen overgaan. Engeland nam de uitvoering der quarantaine-maatregelen op zich voor alle pelgrims uit het zuiden komend, het hield zich daarbij aan de voorschriften, vervat in de artikelen 123 tot en met 125 van de conventie van 1912; in verband met artikel 126 dier conventie bracht Engeland

---

1) Zie Bedevaartverslag 1895, Cons. verslagen en berichten 1897, blz. 111.
Zie Bedevaartverslag 1898, Cons. verslagen en berichten 1899, blz. 241.
Zie Bedevaartverslag 1899, Cons. verslagen en berichten 1899, blz. 1005.

2) In 1914; zie The Times History of the World War, dl. 21 blz. 125.
Dr. P. H. van der Hoog was zoo vriendelijk mij hieromtrent in te lichten.

eenige dure verbeteringen aan; zoo plaatste het er een tweeden condensator voor de som van 20.000 Eng. ponden, die echter maar enkele dagen werkte, daar de oude condensator weer gebruikt werd, toen na een grondige reiniging bleek, dat die nog niets van zijn vroegere capaciteit verloren had. [1]) Deze grootscheepsche verbeteringen geven mij de vraag in de pen of zij aangebracht zijn ten behoeve der pelgrims of ten behoeve van Kamaran als militair station.

Daar ongeveer de helft van de pelgrims, die te Kamaran de quarantaine-maatregelen ondergaan, Nederlandsche onderdanen zijn en de Turksche Regeering in 1914 een eind had gemaakt aan het bestaan van den oppersten gezondheidsraad van Constantinopel en daarmee aan het medezeggenschap van Nederland over het quarantaine-station te Kamaran, trad de Nederlandsche Regeering ter gelegenheid der herziening van de sanitaire conventie van 1912 te Parijs, leidend tot de internationale sanitaire conventie van Parijs van 1926, [2]) met de Engelsche afgevaardigden in onderhandeling om medezeggenschap te verkrijgen in de behandeling der pelgrims en schepen en de aanwending der gelden ten aanzien van Kamaran; [3]) deze onderhandelingen leidden tot het verdrag van Parijs, gesloten tusschen de Nederlandsche Regeering voor Nederland en voor Nederlandsch-Indië eenerzijds en de Regeeringen van Groot-Britannië en Noord-Ierland en van Indië anderzijds, nopens het beheer van het quarantaine-station te Kamaran. [4])

Behalve het bestuur en het financieel beheer van het

---

1) Dr. P. H. van der Hoog was zoo vriendelijk mij hieromtrent in te lichten.
2) De tekst is te vinden in de Journal officiel de la République Française, 26—6—1928 blz. 7775.
3) Zie Memorie van Toelichting, Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1926/27, no. 272.
4) Ned. Stbl. 1927, no. 196, Stbl. 1927 no. 488.

quarantaine-station te Kamaran bevat het verdrag in een bijlage de eischen, aan pelgrimsschepen en hun uitrusting gesteld en de quarantaine-maatregelen, waaraan de pelgrims te Kamaran onderworpen zullen worden, waarbij het verdrag vooruitloopt op de ratificatie van de internationale sanitaire conventie, in 1926 te Parijs geteekend.

Het hoofd van burgerlijk bestuur van Kamaran is een door de Engelsch-Indische Regeering benoemde directeur; deze wordt bijgestaan door twee medische ambtenaren, van wien één benoemd wordt door de Engelsch-Indische en de andere door de Nederlandsch-Indische Regeering; om de noodige samenwerking te verzekeren, is bepaald, dat deze beide ambtenaren om beurten van één jaar respectievelijk medisch inspecteur en medisch adjunct-inspecteur zullen zijn, waarvan de eerste de hoogste technische ambtenaar is, met dien verstande evenwel, dat de maatregelen, toe te passen op schepen, die alleen pelgrims van Nederlandsch-Indië vervoeren, bepaald worden door den Nederlandsch-Indischen medischen ambtenaar, hetgeen aan den Engelsch-Indischen medischen ambtenaar voorbehouden is, waar het schepen betreft, die geen pelgrims van Nederlandsch-Indië aan boord hebben, terwijl omtrent de maatregelen, toe te passen op schepen, die pelgrims vervoeren zoowel van Nederlandsch-Indië als elders, de directeur van het quarantaine-station de eindbeslissing heeft. Aan deze medische ambtenaren kunnen de genoemde Regeeringen medisch en sanitair personeel toevoegen (artikel 1 tot en met 5 van het verdrag).

Omtrent het financieel beheer is bepaald, dat de sommen, door Engeland en Engelsch-Indië voorgeschoten om tekorten te dekken, die zijn ontstaan bij het beheer van Kamaran tot op 31 Maart 1922, tekorten, die het gevolg zijn deels van de dure z.g. verbeteringen, deels van het betrek-

kelijk gering aantal pelgrims in de eerste jaren van het Engelsch beheer, terugbetaald zullen worden uit de inkomsten van het quarantaine-station, inkomsten, bestaande uit 10 ropijen per pelgrim, onafhankelijk van den duur der quarantaine-maatregelen. De tekorten, na dien datum ontstaan, zullen door de Engelsche en Engelsch-Indische Regeeringen eenerzijds en de Nederlandsche anderzijds betaald worden in verhouding tot het aantal der pelgrims, die zich op Engelsch of Nederlandsch gebied inschepen en de quarantaine-rechten te Kamaran betalen (artikelen 7 en 8).

Artikel 11 bepaalt, dat de Engelsch-Indische en Nederlandsch-Indische Regeeringen gezamenlijk de verbeteringen en veranderingen van het quarantaine-station zullen vaststellen, welke kapitaals-uitgaven met zich brengen; dat die verbeteringen en veranderingen hard noodig zijn, blijkt wel uit het rapport van dr. De Vogel, [1]) die den toestand van het quarantaine-station op Kamaran onderzocht in 1924; het is er niet mogelijk de pelgrims in een voldoend aantal kleine groepen te splitsen en die van elkaar geïsoleerd in observatie te houden; hierin belooft artikel III der bijlage verbetering; verder zijn er geen vliegenvrije barakken; voor de ontratting van schepen met het oog op pest zijn geen moderne toestellen aanwezig.

Indien de uitvoering van het verdrag een geschil in het leven roept, hetzij tusschen den directeur van het quarantaine-station en den medischen ambtenaar, benoemd door de Nederlandsch-Indische Regeering, hetzij tusschen de Engelsch-Indische en de Nederlandsch-Indische Regeeringen, behoort dat geschil opgelost te worden op de wijze, die artikel 13 voorschrijft; deze wijze is wel omslachtig, maar, daar zij als uiterst middel de beslissing overlaat aan een

1) Zie Voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.

commissie, gevormd door een vertegenwoordiger van de Engelsche Regeering, één van de Nederlandsche Regeering en een lid, aan te wijzen door den voorzitter van het Permanente Hof van Internationale Justitie te 's-Gravenhage, garandeert zij de oplossing van het geschil.

Wat nu de te nemen quarantaine-maatregelen betreft, artikel XXV der bijlage schrijft voor, dat pelgrimsschepen van het zuiden, voor den Hidjaz bestemd, het quarantainestation te Kamaran moeten aandoen en aan de voorgeschreven quarantaine-bepalingen onderworpen zullen worden; hoewel de Regeering van den Hidjaz toegezegd heeft onbesmette schepen, welke van Nederlandsch-Indië komen, in het vrije verkeer te zullen toelaten onverschillig of zij Kamaran hebben aangedaan of niet en deze schepen, zelfs indien zij besmet mochten blijken, nooit naar Kamaran te zullen terugzenden, tenzij op verzoek van den kapitein van het schip, [1]) [2]) heeft de Nederlandsche Regeering de daaraan verbonden verantwoordelijkheid niet durven aanvaarden en alle schepen het aandoen van Kamaran voorgeschreven.

Van de schepen, die na medisch onderzoek bevonden worden o n b e s m e t te zijn, worden de pelgrims ontscheept; zoowel bij inscheping als ontscheping moet de onderlinge aanraking der pelgrims zooveel mogelijk vermeden worden (artikel III der bijlage); na de ontscheping moeten de pelgrims een stort- of zeebad nemen; hun vuile ondergoed en ieder gedeelte van hun persoonlijke verbruiksvoorwerpen of hun bagage, dat verdacht wordt, moeten ontsmet worden; indien de duur van deze behandeling, met ont- en inscheping meegerekend ten hoogste 48

1) Zie memorie van antwoord, Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1926/27, no. 272.
2) Zie intusschen blz. 117.

uur zijnde, niet overschreden wordt, mag een eventueel noodig geacht bacteriologisch onderzoek worden ingesteld; indien gedurende de genoemde maatregelen geen erkend of verdacht geval van pest of cholera wordt ontdekt, moeten de pelgrims terstond weder worden ingescheept en wordt het schip tot het vrije verkeer toegelaten; het ontschepen der pelgrims en de daaropvolgende behandeling kan de medische ambtenaar achterwege laten, indien het medisch onderzoek aantoont, dat het schip onbesmet is en tevens alle pelgrims aan boord geïmmuniseerd zijn tegen cholera en pokken, alle voorschriften ten aanzien van het pelgrimsvervoer nagekomen zijn en, althans volgens artikel 128 der conventie van 1926, het vaststaat, dat er zich bij het vertrek, noch gedurende de reis gevallen van pest, cholera of pokken aan boord geweest zijn (artikel XXVI der bijlage).

Schepen, die gevallen van pest of cholera aan boord hebben gehad, maar waarop zich geen nieuw geval van pest binnen 7 dagen of van cholera binnen 5 dagen vóór den datum van aankomst heeft voorgedaan, of aan boord waarvan een ongewone sterfte onder de ratten is ontdekt, ondergaan de behandeling aan verdachte schepen voorgeschreven, die, behalve de ontscheping en de daarop volgende behandeling der pelgrims, voorgeschreven voor onbesmette schepen, nog in het ontsmetten der gedeelten van het schip, waar de zieken verblijf gehouden hebben, en de eventueele ontratting van het schip bestaat; de ontratting mag niet langer dan 24 uur duren en niet de overschrijding van den termijn van 48 uur veroorzaken (artikel XXVII der bijlage).

Artikel 129 der conventie van 1926 wijkt hiervan slechts in zooverre af, dat het ten aanzien van pest de schepen, die gevallen van die ziekten aan boord hadden tot ten

hoogste 6 dagen na het vertrek, als verdacht beschouwt.

Schepen, die gevallen van pest, rattenpest of cholera aan boord hebben of die, wat pest betreft, binnen 7 dagen of, wat cholera aangaat, 5 dagen vóór den datum van aankomst aan boord gehad hebben, worden onderworpen aan bepalingen, aan b e s m e t t e schepen voorgeschreven, te weten de ontscheping der lijders aan die ziekten, die in het ziekenverblijf worden afgezonderd en ontscheping der andere passagiers, die in zooveel kleine groepen als mogelijk is worden afgezonderd in het lazaret; zoowel het vuile ondergoed, de kleedingstukken en persoonlijke gebruiksvoorwerpen van de bemanning en de passagiers als het geheele schip of zoodanige gedeelten van het schip en van de bagage als de medische ambtenaar zal beslissen, moeten grondig ontsmet worden; de afzondering duurt 5 dagen voor cholera en 6 dagen voor pest, te rekenen van de ontscheping of het afzonderen van een nieuw ziektegeval af; de sanitaire autoriteit kan ontratting bevelen, die niet langer dan 24 uur mag duren. Wanneer al deze maatregelen getroffen zijn, mag het schip zijn passagiers verder vervoeren (artikel XXVIII der bijlage).

Het is mij niet duidelijk, waarom geen bad voor de pelgrims van besmette schepen vereischt wordt.

De conventie van 1926 wijkt in artikel 130 in de definitie van besmette schepen in hetzelfde opzicht af als ten opzichte van verdachte schepen, terwijl zij den termijn van isolatie voor pest op 6 dagen stelt.

Het feit, dat het verdrag en de conventie van 1926 slechts van pest en cholera en, bij het opsommen der behandeling van onbesmette schepen, terloops van pokken spreken, behoort de sanitaire autoriteit te Kamaran niet tot de opvatting te brengen, dat zij op andere besmettelijke ziekten geen quarantaine-maaregelen behoeft toe te pas-

sen, daar een dergelijke opvating tot ongewenschte gevolgen zou lijden.

Het protest van dr. De Vogel in 1924 tegen het nemen van quarantaine-maatregelen in geval van pokken had ten gevolge, dat in 1926 lijders aan pokken, zij het ook streng geïsoleerd, naar Djiddah doorgezonden werden en een epidemische uitbreiding in den Hidjaz met vrij groote sterfte niet uitbleef. [1]) Intusschen geldt ook hier de opmerking van blz. 98, dat de uitdrukkelijke opneming onder de quarantaine-ziekten van andere ziekten dan pest en cholera in de conventie van 1926 en het verdrag wel gewenscht ware.

Indien een schip, van Kamaran te Djiddah aangekomen, blijkt gevallen van pest of cholera gedurende de reis of bij aankomst aldaar aan boord (gehad) te hebben en het naar Kamaran terugkeert, wordt het behandeld als besmet schip (artikel XXIX der bijlage).

Artikel 131 van de conventie van 1926, in de lezing, die in 1926 geteekend werd, [2]) maakt het namelijk zeer wel mogelijk, dat een schip, in het betrekkelijk geval verkeerend, niet naar Kamaran terugkeert; het kan zich onderwerpen aan de door de sanitaire overheid van den Hidjaz noodig geoordeelde maatregelen of weer zee kiezen (artikel 54) en dan naar Kamaran terugkeeren; vooralsnog zullen de meeste schepen het laatste verkiezen, daar verwacht kan worden, dat de quarantaine-inrichtingen te Kamaran weldra aan alle eischen zullen voldoen, hetgeen, voorzoover het die van den Hidjaz betreft, nog slechts verre toekomstmuziek is.

Wat den terugkeer der schepen naar het zuiden betreft, indien de consul van het land, waarvoor eenige van

1) Zie voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.

2) Zie ook beneden blz. 117.

zijn pelgrims bestemd zijn, dit gelast, doen die schepen Kamaran aan, waar de medische ambtenaar bepaalt, welke quarantaine-maatregelen er genomen zullen worden (artikel XXX der bijlage).

Nog één opmerking, vóórdat ik van het verdrag met Engeland afstap. Volgens artikel 1 van het verdrag zullen de bepalingen, toepasselijk op pelgrimsschepen en in het quarantaine-station en vervat in de bijlagen, van kracht zijn hangende de bekrachtiging van de herziene internationale sanitaire conventie voor Engelsch-Indië en voor Nederlandsch-Indië; het is wel mogelijk, dat de Engelsche en Nederlandsche Regeeringen bij de ratificatie tot eisch zullen stellen de wijziging der conventie in den zin van de boven aangeduide verschillen met het verdrag. Het verdrag is aangegaan voor een tijdperk van acht jaren, te rekenen van den dag zijner inwerkingtreding, 1 Januari 1927, af, maar kan na 1 Januari 1933 herzien worden (artikel 14).

Hoe was nu de geneeskundige dienst van den Hidjaz zelf gedurende de bedevaarten na den oorlog? De sanitaire regelingen, die van koning Hoesein uitgingen, hadden slechts financieele strekking, al belette dit niet, dat de goegemeente het uiterst gering aantal sterfgevallen gedurende de bedevaart van 1919 aan die regelingen toeschreef.[1]) Het was Hoesein een doorn in het oog, dat de quarantaine-rechten vóór den oorlog aan het bestuur over den Hidjaz, Turkije, waren toegevloeid, terwijl zij na den oorlog door Engeland in de wacht gesleept werden; om toch nog iets van die bron van inkomsten te redden, bepaalde Hoesein, dat alle schepen, die te Kamaran geen volle vijf dagen in quarantaine waren gehouden, hetgeen onder het Turksch regime toch regel was, de ontbrekende

1) Zie Bedevaartverslag 1919, Oranjeboek 1919, blz. 135.

dagen op Aboe-Saad in quarantaine moesten doorbrengen, wat een ware kwelling was; wel wist de energieke leider van den quarantaine-dienst, de voormalige geneesheer der Engelsche missie te Djiddah, in 1919, zijn eigen wil door te drijven en de regelingen van Hoesein buiten werking te laten, [1]) maar in de volgende jaren werden die regelingen ten voordeele van Hoesein's schatkist uitgevoerd, alle protesten der Engelsche en Nederlandsche Regeeringen, wier onderdanen het ergst gedupeerd waren door die verplichte quarantaine, ten spijt. [2])

Nu Ibn Saoed de teugels van het bewind over den Hidjaz in handen genomen heeft, staat voor dat land ook in sanitair opzicht een geheel nieuwe toekomst open. Ibn Saoed is een diplomaat van den eersten rang, die doordrongen is van de beteekenis, die de bedevaart voor den Hidjaz heeft; hij begrijpt volkomen, dat de haddj de levensbron is, waar de geheele Hidjaz van teert; het zal hem ook wel duidelijk zijn, dat, daar het verblijf der bedevaartgangers in den Hidjaz jaar in jaar uit aan een aanzienlijk gedeelte hunner het leven kost, tengevolge van de wantoestanden op hygiënisch gebied, de regeeringen, waarvan die pelgrims de onderdanen zijn, een dergelijken toestand niet lijdelijk aan blijven zien, dat die regeeringen òf den haddj zullen verbieden òf zelf aan die wantoestanden een einde zullen maken. En er is niet weinig te verbeteren in den Hidjaz!

Ik heb reeds gelegenheid gehad op te merken, dat de quarantaine-inrichtingen verre van voldoende zijn; wat er te Djiddah nog op hygiënisch gebied te doen valt, moge het volgende citaat demonstreeren: [2]) „De kroon op alle ver-

---

1) Zie Bedevaartverslag 1919, Oranjeboek 1919, blz. 135.
2) Zie voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.

„vuiling en besmetting hier wordt gespannen door het „stadshospitaal in Djiddah. — Een oud gebouw, waar in „enkele duistere zalen alles wat ziek en stervende langs „den weg gevonden wordt, wordt opgenomen, benevens de „soldaten, politieagenten en lagere gouvernementsambte- „naren, die verplicht zijn zich hier te laten verplegen. De „urine en faecaliën loopen er over de vloeren heen. Zwarte „wolken van vliegen zijn neergestreken op de faeces op „den grond, op het gereedstaande voedsel, op de oogen en „monden van zieken en stervenden. Het is merkwaardig hoe „vliegen direct kunnen ruiken, dat een mensch of dier „dood gaat."

En verder: „In de verbandkamer liggen in een kom- „metje met sublimaat eenige roestige instrumenten. Tevens „drijven daarin rond een eindje sigaret en een lucifer. Dit is „de geheele chirurgische uitrusting van het hospitaal. „Eigenlijk is dat maar gelukkig, want iedere chirurgische „operatie zou hier gelijk staan met een moordaanslag.

„In de verbandtrommel ligt een aantal doode vliegen. „Levende vliegen zijn er overal. Bij duizenden. Terwijl de „Syrische dokter boven een sigaretje zit te rooken is een „vuile neger op eigen gelegenheid bezig eenige kinderen „tegen pokken te vaccineeren. En ik, die het vaccin daar- „voor bereid heb, vraag mij af of ik daarmee wel een goed „werk heb gedaan."

Ook de watervoorziening van Djiddah laat nog veel te wenschen over; het aanleggen van een behoorlijke water-leiding is tallooze malen ter hand genomen; even zoovele malen werd zij weer vernield door of vanwege de eigenaren der cisternes — d.z. reservoirs van regenwater, even buiten de stad gelegen — die in den verkoop van dat regenwater een bron van inkomen vinden; dat die reservoirs een broei-plaats van muggen vormen, spreekt wel van zelf! Het bron-

water, dat in zakken uit geitevellen gemaakt naar de stad wordt gebracht, is op zichzelf wel goed, maar heeft een onaangenamen smaak naar de vellen, waarin het vervoerd wordt, terwijl die zakken tevens een groot gevaar voor besmetting vormen. Het water der beide condensatoren is kiemvrij, maar verliest deze hoedanigheid bij het vervoer, dat plaats heeft in tonnen op ezelwagentjes of in open petroleumblikken, waarop alle contrôle ontbreekt. [1])

Aan de internationale sanitaire conventie van Parijs in 1926 heeft ook de Regeering van den Hidjaz deelgenomen; Ibn Saoed gaat daarmee de verplichting op zich nemen aan de internationale eischen van hygiëne en quarantaine zooveel mogelijk te voldoen, voorzoover het de landen betreft, waarover hij het bewind voert; het schijnt in zijn bedoeling te liggen, den Hidjaz op quarantaine-gebied te emancipeeren van de quarantaine-inrichtingen op Kamaran en El-Tor. En dat het hem daarbij ernst is, treedt duidelijk aan den dag. Zoo heeft hij zich tot den Nederlandschen consul te Djiddah gewend met het verzoek, of twee Nederlandsch-Indische artsen bij hem in dienst zouden willen treden. Of dit een gelukkige stap is, valt te betwijfelen; die artsen zullen het aanbod misschien aangrijpen om daarmee kosteloos een bedevaart te kunnen doen. [2]) Meer succes zal hij hebben van de ten gevolge van de verdrukking van den Drusenopstand in Syrië uitgeweken Syrische doktoren. Aan het hoofd van den geneeskundigen dienst van den Hidjaz heeft Ibn Saoed een uitgeweken hoogleeraar van de universiteit van Damascus geplaatst, die werkelijk zijn best doet om een dragelijken hygiënischen toestand te schep-

1) Zie voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.
2) Zie dezelfde voordracht.

pen, waarbij hij van den grond af beginnen moet; [1]) voor dit nieuw ingesteld bacteriologisch laboratorium heeft Ibn Saoed den Nederlandschen dokter P. H. van der Hoog in dienst genomen, die de bereiding van vaccins en sera ter hand heeft genomen, alle voorkomende bacteriologische en serologische onderzoekingen zal doen en tevens eenige Syrische doktoren zal opleiden, die het werk dan later over zouden kunnen nemen. [1])

Was alles, wat onder Turksch regime op sanitair gebied bereikt werd te danken aan de vastberadenheid, waarmee het personeel van den geneeskundigen dienst de hoogstnoodige maatregelen doorvoerde, waarbij het den grooten tegenstand van de bevolking te overwinnen had, die vijandig stond tegenover alle nieuwigheden, die, op sanitair gebied, in haar oogen de pretentie hadden de voorzienigheid van Allah, wat het voorkomen van epidemische ziekten betreft, een handje te helpen, terwijl de overheid aan dat personeel niet den minsten steun verleende, thans is de situatie anders. Elk jaar doet Ibn Saoed de bedevaartgangers vergezellen van de geneesheeren van zijn geneeskundigen dienst, voor zoover hij die missen kan; verder gaan mee de inlandsche arts van het Nederlandsch consulaat en de Egyptische ambulance, die uit een achttal geneesheeren met tenten, tankwagens en een laboratorium bestaat; al deze menschen kunnen op den daadwerkelijken steun van Ibn Saoed rekenen; hun taak bestaat o.a. daarin, dat zij voor het begraven der lijken zorgen en toezien, dat de resten der offerdieren te Mina behoorlijk op hun plaats gedeponeerd worden, d.w.z. in de daarvoor bestemde, deels met kalk gevulde putten. [2])

3) Zie voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.

2) Deze putten waren ook al aanwezig onder het Turksch regime, maar daar elke dwang van hooger hand ontbrak, beantwoordden zij niet aan hun doel.

De waterleiding en de waterreservoirs te Mina worden op last van Ibn Saoed goed bewaakt door soldaten, opdat de pelgrims het water niet bevuilen. Dit water wordt aldaar in ruim voldoende mate verstrekt, namelijk 2/3 petroleumblik per dag en per pelgrim; althans de verkoopers van drinkwater vonden dit jaar geen koopers. Verder letten de doktoren op de reinheid van de verschillende kookgelegenheden. [1])

Bij dezen stand van zaken komt ook de kliniek en polikliniek, die de Egyptische armenzorg te Mekka heeft, tot haar recht; ook de inlandsche arts van het Nederlandsch consulaat houdt een kliniek, en wel in het gebouw, waar de Nederlandsche vice-consul te Mekka woont.

Ook de toenemende concurrentie, die de auto het vervoer per kameel aandoet, heeft de sympathie van Ibn Saoed; als men bedenkt, dat een auto den afstand Djiddah—Mekka in 3.30 uur doet, terwijl een kameel er 2 dagen voor noodig heeft, dat een auto in 16 uur van Mekka naar Medina tuft en dat een kameel voor dien afstand 11 dagen behoeft, [2]) dan begrijpt men terstond, welk een invloed dat heeft op den lichamelijken toestand der pelgrims, die dikwijls niet bestand blijken tegen de vermoeienissen van den haddj. Tot nog toe is het autovervoer erg duur, daar de wegen slecht zijn, de chauffeurs zorgeloos en reparateurs nagenoeg ontbreken; een en ander heeft echter de belangstelling van Ibn Saoed; aan de wegenverbetering wordt gewerkt; [3]) door tusschenkomst van den heer Philby, agent van de Ford Motor Car Company, werden de lichte Amerikaansche automobielen ingevoerd; de Nederlandsche firma

1) Dr. v/d Hoog was zoo vriendelijk mij een en ander mede te deelen.
2) Dr. v/d Hoog was zoo vriendelijk mij dit mede te deelen.
3) Hierbij heeft de voormalige Turksche minister van oorlog een baantje; hij had de onvoorzichtigheid Moestafa Kemal Pascha ter dood te veroordeelen en zag zich genoodzaakt zijn land te verlaten.

Van der Poll zorgde voor den import van Chevrolet-auto's; thans echter is de vrije invoer van auto's verboden door de Regeering van den Hidjaz, daar zij een eigen autodienst heeft opgericht; de daarvoor benoodigde Dodge-auto's zijn echter door tusschenkomst van den heer Philby aangekocht; particulieren kunnen bij den heer Philby of de firma Van der Poll tegen inlevering van een verklaring van den bevoegden regeeringsbeambte een auto bestellen, zoodat deze firma's vrijwel op den ouden voet blijven handel drijven. [1]) Het nijpend gebrek aan mecaniciens zal ook wel onder de oogen gezien worden.

En bij dat alles kan Ibn Saoed op den steun van Europa rekenen; bij de conventie van Parijs in 1926 is aan Ibn Saoed verzekerd, dat Europa wachten wil, tot hij de zaken op sanitair gebied zelf geregeld zal hebben; Engeland en Nederland nemen intusschen zelf hun quarantaine-maatregelen op Kamaran, maar staan aan Ibn Saoed toe, dat hij den pelgrims, die te Djiddah aan wal komen, een quarantaine-recht van dertien gulden per pelgrim oplegt, onder voorwaarde, dat hij hen niet lastig zal vallen met een onnoodig verblijf op de quarantaine-eilanden; het jonge rijk kan deze bron van inkomsten niet derven; [2]) wil Ibn Saoed succes hebben met zijn hervormingsplannen, dan moet hij de beschikking hebben over een goed gevulden buidel; verder heeft Nederland bij de conventie aan Egypte beloofd aan de kapiteins der pelgrimsschepen te gelasten naar Kamaran terug te keeren, wanneer er na het verlaten van dat eiland een der besmettelijke ziekten aan boord mocht uitbreken, zoodat het, althans wat de Nederlandsch-

---

1) Dr. v/d Hoog was zoo vriendelijk mij dit mede te deelen.

2) Zie voordracht van dr. P. H. v/d Hoog in Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 72ste jaargang 1928, 2de helft, no. 30.

Indische pelgrimsschepen betreft, zoo goed als uitgesloten is, dat die schepen behoefte hebben aan quarantaine-maatregelen in den Hidjaz zelf. [1])

Ten slotte zullen bij de ratificatie der conventie van Parijs de bepalingen, die ten opzichte van den Hidjaz dwingend recht bevatten, vooral door toedoen van onzen Nederlandschen afgevaardigde, den heer Van der Plas, geschrapt worden, met name de oude artikelen 124 en 141, nu 131 en 149, waarbij aan Ibn Saoed de weg tot het organiseeren van een aan redelijke eischen beantwoordenden quarantaine-dienst vrij gemaakt is, een weg, die tot einddoel zal hebben de onafhankelijkheid van den Hidjaz van de quarantaine-maatregelen der vreemdelingen, te Kamaran en El-Tor, en verder, dat de regeeringen, wier onderdanen aan den haddj deelnemen, de gezondheid van haar onderdanen met een gerust hart aan de zorgen van den geneeskundigen dienst van den Hidjaz kunnen overlaten.

1) Dr. v. d. Hoog was zoo vriendelijk mij dit en het volgende mede te deelen.

HOOFDSTUK VI.

De pelgrimsordonnanties.

De pelgrimsordonnanties zijn twee in getal: die van 1898 en die van 1922.

De twee pelgrimsordonnanties, opgenomen respectievelijk in Stbl. 1898 no. 294 en Stbl. 1922 no. 698, zijn het gevolg van de internationale sanitaire conventies, voor zoover die maatregelen op de bedevaart toepasselijk, voorschrijven en voor Nederlandsch-Indië gelden (zie blz. 83 en 84). De beteekenis dezer ordonnanties is het onderscheid, dat zij maken tusschen gewone schepen en pelgrimsschepen, tusschen gewone passagiers en pelgrims; om de gezondheid van de pelgrims aan boord te beschermen geven zij voorschriften op het gebied der hygiëne en al, wat daarmee samenhangt — dus zoowel voorschriften op het vervoer als zuiver sanitaire voorschriften —, afgezien van de algemeene voorschriften op dat gebied, voor ieder schip en elken passagier geldend. Vóór het jaar 1898, dat de eerste pelgrimsordonnantie bracht, viel het vervoer der pelgrims uit Nederlandsch-Indië onder de werking van de ordonnantie op het vervoer van inlanders uit Nederlandsch-Indië naar vreemde havens (Stbl. 1872 no. 179); deze ordonnantie had betrekking op schepen, die meer dan 20 inlandsche passagiers aan boord hadden (artikel 1), welke schepen slechts uit Batavia, Semarang, Soerabaja, Makassar, Padang en, sedert 1880, Oelèë-Lheuë (Stbl. 1880 no.

205) mochten vertrekken of daar binnenkomen bij terugkomst (artikel 2 der ordonnantie van 1872); van deze schepen werd een zeker minimum ruimte per passagier verlangd: tusschendeks ten minste 0.84 M^2. oppervlak met een hoogte van ten minste 1.52 M., op het oppervlak ten minste 0.37 M^2., eischen, die veel te laag zijn (artikel 13); bij vertrek moest de havenmeester een uitklaring verleenen, waarbij hij zich had te overtuigen van de zeewaardigheid en van de noodige sloepen en ander reddingsmateriaal, van de luchtverversching en van de lading, die niet door hoedanigheid of wijze van stuwing de gezondheid of veiligheid der passagiers in gevaar mocht brengen, van de voorraden levensmiddelen, brandhout en goed drinkwater aan boord, welke zaken van voldoende hoeveelheid en goede hoedanigheid moesten zijn, van de aanwezigheid eener behoorlijke medicijnkist met gebruiksaanwijzing (artikelen 4 en 5); bovendien moest de schipper zich voorzien van een certificaat van den havenmeester, waarop deze de sterkte en de hoedanigheden der bemanning, het getal sloepen, ankers en kettingen en het maximaal toelaatbaar aantal passagiers moest aanteekenen (artikel 8); de schipper moest den havenmeester een scheepslijst aanbieden, die deze te controleeren had (artikel 14); bij aankomst in de plaats van bestemming of bij terugkeer in Nederlandsch-Indië moest deze lijst nog eens gecontroleerd worden, respectievelijk door den Nederlandschen consul en den havenmeester (artikel 16); in het laatste geval onderzocht de havenmeester schip en uitrusting (artikel 17). Tijdens de reis had de schipper de passagiers van goed en zindelijk bereid voedsel te voorzien en eventueel overlijden op de scheepslijst aan te teekenen; anders dan ingeval van dringende noodzakelijkheid was het hem verboden de passagiers elders te ontschepen dan overeengekomen was (arti-

kelen 15, 18 en 19). Het geheel was gesanctionneerd door strafbepalingen.

Pas in 1893 werd voor schepen, die meer dan 200 inlandsche passagiers naar het buitenland vervoerden, een geneesheer vereischt, echter alleen, wanneer de bestemmingshaven niet in de Straits-Settlements was (Stbl. no. 266). Het Straits-bewind kende dergelijke bepalingen niet; vandaar ook, dat de Indische Regeering de eischen van de ordonnantie van 1872 niet op schepen, die passagiers n a a r Nederlandsch-Indië vervoerden, kon toepassen, daar deze in dit geval de Nederlandsch-Indische havens zouden mijden en hun passagiers slechts naar de Straits zouden brengen; [1]) wel wist zij van de Engelsche en Turksche Regeeringen te verkrijgen, dat deze, respectievelijk voor Djiddah en de Straits, zouden waken tegen het overladen van schepen, die pelgrims vervoerden. [2]) De ordonnantie van 1872 werd vervangen door die, opgenomen in Stbl. 1894 no. 278, welke de eischen belangrijk verscherpte. De pelgrimsordonnantie 1898 verklaarde de ordonnantie van 1894 ontoepasselijk op het vervoer van pelgrims naar en van den Hidjaz; zij bepaalde zich niet tot de voorschriften, alleen voor pelgrimsschepen geldend; voorschriften, die betrekking hebben op romp, ketels, scheepsinstrumenten, zeekaarten, bemanning enz. regelen, gelden toch voor elk ander schip; dergelijke bepalingen zijn dan ook in de pelgrimsordonnantie 1922 niet meer opgenomen.

Daar de pelgrimsordonnantie 1898 de uitwerking was van hetgeen bij de sanitaire conventie van Parijs van 1894 en die van Venetië van 1897 vastgesteld was, bevatte zij ook de maatregelen tot bescherming der gezondheid aan boord vóór het vertrek uit Nederlandsch-Indië te nemen; quaran-

1) Zie Koloniaal Verslag 1874, blz. 117.
2) Zie Koloniaal Verslag 1875, blz. 121.

taine-maatregelen bij terugkeer in Nederlandsch-Indië gaf deze ordonnantie niet zelf, doch verwees naar de bepalingen ter voorkoming van het overbrengen van besmettelijke ziekten over zee in Nederlandsch-Indië (art. 62 (2)).

Wat de eerste maatregelen betreft, het eenige, wat de Indische Regeering tot nu toe in het belang van de gezondheid der vertrekkende pelgrims had gedaan, bestond in een aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur om de pelgrims te wijzen op het nut van vaccinatie, eventueel hervaccinatie, tegen pokken (Bijbl. no. 4114 van het jaar 1885); dit echter meer met het oog op het gevaar voor besmetting door aan pokken lijdende terugkeerende haddji's dan op de gezondheid der vertrekkende haddji's zelf; het eerste deel der bedoelde aanschrijving moet wel tot deze opvatting leiden. Verder bepaalde de Regeering zich tot waarschuwingen, hetzij door tusschenkomst van de hoofden van gewestelijk bestuur, hetzij door plaatsing in de Javasche courant, tegen het groot gevaar, waaraan de vertrekkende pelgrims zich zouden blootstellen in de gevallen, wanneer de Hidjaz of landen, waaruit pelgrims in den Hidjaz te verwachten waren, door pest of cholera geteisterd werden; [1]) tot een bedevaartverbod durfde de Regeering niet over te gaan uit vrees, dat de Mohammedaansche bevolking een dergelijk verbod aan onverdraagzaamheid zou toeschrijven.

Wat de maatregelen bij aankomst in Nederlandsch-Indië betreft, deze berustten op algemeene regelen, die neergelegd waren in een ordonnantie van 1871 (Stbl. no. 109), vervangen door de ordonnantie, opgenomen in Stbl. 1892 no. 44; deze bepalingen eischten, dat een schip met besmettelijke ziekten aan boord bij het binnenloopen van een haven kenbaar zou zijn door een gele vlag of — na zons-

1) Zie de Koloniale Verslagen van 1872, blz. 77; 1875, blz. 121; 1883, blz. 109; 1889, blz. 131; 1890, blz. 115.

ondergang — twee brandende lantaarns aan den voortop en geen gemeenschap met den wal of andere schepen zou hebben; slechts de personen, voor de behandeling der zieken onontbeerlijk, mochten zich aan boord begeven, evenals de loods; bij het verlaten van het schip moesten hun kleeren behoorlijk ontsmet worden; de geneesheer bracht rapport uit over den toestand, waarna de maatregelen tot het overbrengen der passagiers naar afzonderingsplaatsen aan den wal getroffen werden.

De ordonnantie van 1892 (Stbl. no. 44) werd vervangen door de quarantaineordonnantie 1911 (Stbl. no. 277), daar zij niet voldeed aan hetgeen in de conventie van Parijs van 1903 bepaald was.

Voor het eerst in het jaar 1911 werden de algemeene quarantaine-bepalingen aangevuld met een voorschrift, alleen voor pelgrims geldend; de ordonnantie bij Stbl. 1911 no. 334 afgekondigd bepaalde, dat „alle van de bedevaart „naar Mekka 1911/12 terugkeerende pelgrims"[1]) onderworpen moesten worden aan een waarneming van vijf dagen, die, zoo de havenarts dit wenschelijk achtte, tot tien dagen kon worden verlengd (Stbl. 1912 no. 175 trok deze ordonnantie in).

De ordonnantie in Stbl. 1912 no. 352 bracht dezelfde regeling voor „alle van de bedevaart naar Mekka 1912/13 te„rugkeerende pelgrims", echter met vrijstelling voor de pelgrims, die de terugreis rechtstreeks naar Nederlandsch-Indië maakten met schepen, andere dan pelgrimsschepen of de waarneming reeds elders ondergaan hadden, welke vrijstelling dus een eind maakte aan de onbillijke algemeenheid van de regeling voor het jaar 1912. Stbl. 1913 no. 406 handhaafde de voorschriften van Stbl. 1912 no. 352, echter zon-

1) De bedoeling was natuurlijk: „alle in 1912 van de bedevaart naar Mekka terugkeerende pelgrims"

der hen aan een bepaald jaar te binden; bij Stbl. 1914 no. 630 werden zij in zooverre gewijzigd, dat de havenarts de waarneming van vijf dagen ook verkorten kon; beide ordonnanties werden in 1922 ingetrokken (Stbl. no. 705), daar zij neergelegd werden in de pelgrimsordonnantie 1922, die de quarantaineordonnantie toepasselijk verklaarde op de terugkeerende pelgrims en bovendien eenige speciale voorschriften gaf voor de sanitaire maatregelen op die pelgrims toe te passen (artikel 50).

Wat de pelgrimsordonnantie 1898 aangaat, ik zal deze niet afzonderlijk bespreken; bij de hier volgende behandeling van de pelgrimsordonnantie 1922 zal ik slechts eenige opmerkingen maken over eventueel afwijkende voorschriften in die van 1898 of in de internationale sanitaire conventies, voor zoover die voorschriften hetzelfde onderwerp betreffen. Ik zal mij hierbij van de volgende afkortingen bedienen:

R.A. I 1894	=	Reglement van Annexe I der conventie van Parijs van 1894.
H. I. T. I 1897	=	Hoofdstuk I, Titel I der conventie van Venetië van 1897.
1903	=	conventie van Parijs van 1903.
1912	=	conventie van Parijs van 1912.
B.K. 1926	=	Bijlage van het verdrag met Engeland ten aanzien van Kamaran (1926).
1926	=	conventie van Parijs van 1926.

Onder pelgrimsschip heeft men te verstaan een stoom- of motorschip, dat pelgrims van uit de daartoe aangewezen pelgrimshavens — Makassar, Soerabaja, Tandjoengpriok, Emmahaven, Palembang, Belawan Deli (Stbl. 1927 no. 286 onder b) en Sabang volgens artikel 2 — naar een zeeplaats van de Roode Zee, Golf van Aden of Arabische Zee en van-

daar terug vervoert naar de daartoe aangewezen havens — Sabang en Tandjoengpriok volgens artikel 49 (1) — met dien verstande, dat een schip, dat behalve de gewone passagiers — onder welke mogen worden gerekend de pelgrims, die als hutpassagier in de hoogste klasse reizen — pelgrims vervoert in een verhouding niet grooter dan één pelgrim per 283 M^3. of 100 (internationale) registertonnen bruto inhoud, niet als pelgrimsschip wordt aangemerkt (artikelen 2, 3 (1) en (3)).

Artikel 2 der pelgrimsordonnantie 1898 spreekt van „een zee-„plaats van de Roode Zee, met uitzondering van Suez"; artikel 2 der pelgrimsordonnantie 1922 beschouwt Suez als te liggen aan de Golf van Suez, zoodat Suez geen zeeplaats van de Roode Zee is; deze beschouwing is echter in de artikelen 25 (1) en 49 (1) weer vergeten!

Wat het slot der definitie betreft, een pelgrim, die als hutpassagier tweede klasse reist, behoort niet tot de gewone passagiers volgens de pelgrimsordonnantie 1922, hetgeen in strijd is met alle vroegere en latere bepalingen op dit stuk, daar die spreken van „des classes supérieures", „der hoogere klassen", „of the upper classes" en niet van „de hoogste klasse" (artikelen 2 R.A. I 1894, 3 H. I T. I 1897, 91—1903, 89—1912, II B.K. 1926, 96—1926, 4 der pelgrimsordonnantie 1898). Het 2de lid van artikel 96—1926 zegt uitdrukkelijk, dat deze uitzondering van pelgrims in de hoogere klassen reizend, alleen geldt ten opzichte van het schip, niet van die pelgrims zelf.

De artikelen 2 van de pelgrimsordonnantie 1898 en de pelgrimsordonnantie 1922 noemen een schip slechts dan pelgrimsschip, wanneer het meer dan één pelgrim, niet tot de gewone passagiers behoorend, per 100 registerton bruto inhoud vervoert; alle internationale overenkomsten spreken van „één pelgrim of meer per 100 registerton."

Ten slotte zij opgemerkt, dat de pelgrimsordonnantie 1898 slechts Batavia en Padang als pelgrimshavens noemt (artikel 5), zoowel voor vertrek als aankomst; Stbl. 1912 no. 28 wijzigde deze in Batavia en Sabang, Stbl. 1912 no. 346 trok Stbl. 1912 no. 28 weer in.

Onder pelgrims rekent de pelgrimsordonnantie 1922 niet de zuigelingen, gedurende het loopend bedevaartseizoen op de reis of in den Hidjaz uit ter bedevaart zijnde pelgrims geboren, met uitzondering van de toe te passen quarantaine-maatregelen bij den terugkeer in Nederlandsch-Indië (Stbl. 1927 no. 286 onder e).

In het belang der gezondheid van de pelgrims zijn de pelgrimsschepen aan speciale voorschriften onderworpen, waarvan hier een overzicht volgt.

Het gevaar aan een lange zeereis verbonden is op een klein schip uit den aard der zaak veel grooter dan op een groot; artikel 3 (2) bepaalt, dat een pelgrimsschip ten minste 2500 M^3. bruto inhoud moet hebben. Hoe langer de zeereis duurt, hoe meer kans er bestaat, dat de gezondheid der pelgrims, die in compacte groepen de reis maken, in gevaar komt; vandaar, dat artikel 3 (2) bepaalt, dat een pelgrimsschip bij goed weer een snelheid moet kunnen hebben van ten minste 10 zeemijlen per uur en dat het den schipper verboden is langer dan bepaald noodig in havens en op reeden te verblijven (artikel 35 (1)).

In artikel 3 (2) van de pelgrimsordonnantie 1898 wordt de bevoegdheid van een schip om als pelgrimsschip te vertrekken, tevens afhankelijk gesteld van een bepaalden tijd, namelijk van den 20sten Mei tot den 20sten September; hierbij is dus geen rekening gehouden, dat de bedevaart niet aan een bepaalden tijd van het jaar gebonden is, maar zich regelt naar de Mohammedaansche tijdrekening, die uit maanjaren bestaat.

Een pelgrimsschip moet voor elken pelgrim een plaats van ten minste 1.50 M^2. oppervlak beschikbaar hebben in het tusschendek, dat niet lager mag zijn dan één dek beneden de waterlijn, of in een opbouw op het dek; bovendien ten minste 0.56 M^2. op het opperdek (artikel 8). Stbl. 1927 no. 286 onder d schrijft voor, dat de ruimten, welke voor verblijf van de pelgrims dienen, daarvoor geschikt moeten

zijn; hieronder kan veel gebracht worden, dat niet speciaal voorgeschreven is. Indien de bovenkant der verblijven voor pelgrims bestemd gevormd wordt door het opperdek, moet dit een vast houten dek zijn (Stbl. 1923 no. 15 onder A), met andere woorden, van een slecht warmtegeleidende stof zonder reten, waarin etensresten e.d. zich kunnen ophoopen. De verblijven der pelgrims moeten verder een hoogte van ten minste 1.80 M. hebben en goed geventileerd kunnen worden; tot verlichting moeten in die verblijven een voldoend aantal patrijspoorten, voorzien van glazen, zijn aangebracht, terwijl voor kunstlicht slechts goed beschermde electrische gloeilampen gebruikt mogen worden (artikel 6-a). Iederen dag moeten de verblijven der pelgrims met zorg gereinigd worden, zooveel mogelijk met gebruikmaking van niet kwalijk riekende ontsmettende stoffen; de verblijven moeten zooveel mogelijk frisch en droog gehouden worden en in die verblijven moet een voldoend aantal putsen of bakken zijn geplaatst voor het opnemen van afval, etensresten enz. (artikel 41 (1)).

Bij het verblijven in havens en op reeden moet de schipper zooveel mogelijk zorgen, dat de pelgrims verblijf kunnen houden in een gedeelte van het schip waar niet gelost of geladen wordt (artikel 35 (1)). Het ter beschikking der pelgrims zijnd opperdek moet beschut zijn door zonnetenten of andere beschutting van ten minste 1.72 M. hoogte boven het dek; aan de zijden moet het voorzien zijn van verschansingen, reelings of dergelijken, terwijl de onder het dek liggende verblijven tegen regen beschermd moeten zijn door boven de luikopeningen gespannen regententen, die bij goed weer gemakkelijk kunnen worden weggenomen (artikel 6-b); tegen zon en warmte door dito koelzeilen (artikel 6-k : 4o). Te allen tijde moet het voor de pelgrims bestemd gedeelte van het opperdek kosteloos te hunner

beschikking zijn (artikel 40); de zonnetenten mogen slechts wegens slecht weer of ten behoeve van het laden of lossen van bagage of het innemen van steenkolen tijdelijk weggenomen worden (artikel 35 (2)); het dek moet vrij zijn van voor de pelgrims hinderlijke zaken (artikel 40), trouwens artikel 8 (3) verbiedt in het algemeen lading, die door haar hoedanigheid, hoeveelheid of plaats van stuwing de gezondheid of veiligheid der passagiers kan benadeelen. Het voor de pelgrims bestemde gedeelte van het opperdek moet 2 × daags worden gespoeld na met sapocarbol besprenkeld te zijn, voor zoover de weersgesteldheid die reiniging maar eenigszins toelaat (artikel 41 (1)).

Bij de conventie van Parijs van 1894 was bepaald, dat de ruimte, voor elken pelgrim als verblijf beschikbaar, een oppervlak moest hebben van ten minste 2 M². ; bij de conventie van Venetië van 1897 werd een oppervlak van 1.5 M². voldoende geacht (ten gevolge van de bezwaren, die de Engelsche gedelegeerden tegen een oppervlak van 2 M². hadden; in de conventie van Parijs werd een additioneel artikel II opgenomen, dat de grootte van het oppervlak in dien zin wijzigde). De eisch, dat er op het opperdek voor elken pelgrim een oppervlak van ten minste 0.56 M². beschikbaar is, komt voor het eerst voor in de pelgrimsordonnantie 1922; deze bepaling is pas in 1926 in de internationale sanitaire conventie opgenomen (artikel 100 (4) 1926; ook artikel IV B.K. 1926); het voorschrift werd tevens beter geredigeerd door er aan toe te voegen, dat de ruimte van het opperdek, die reeds door het aanwezig zijn van waschplaatsen, latrines enz. ter beschikking der pelgrims staat, buiten beschouwing moet blijven bij de berekening van het oppervlak, dat voor het vertoeven der pelgrims beschikbaar moet zijn.

Een pelgrimsschip moet behoorlijk uitgerust zijn met reddingsmiddelen als zwemvesten, reddingboeien, scheepbooten enz.; een en ander moet voldoen aan de eischen daaromtrent in de schepenordonnantie gesteld (artikel 6-c in verband met Stbl. 1927 no. 286 onder e).

Indien het schip niet de noodige middelen tot isolatie

van lijders aan besmettelijke ziekten en een aan de daaraan te stellen eischen beantwoordende ziekenzaal, die ten minste 5 % der ingescheepte passagiers (dus niet alleen de pelgrims) à raison van 3 M^2. oppervlakte per persoon, aan boord heeft, dan moet het:

1o. een goed ingericht permanent hospitaal bezitten; het hospitaal moet bovendeks gelegen zijn en in een ruimte van ten minste 13 M^2. oppervlak en ten minste 1.80 M. hoogte ten minste 6 slaapbanken bevatten;

2o. indien er 50 of meer vrouwelijke tusschendekspassagiers aan boord zijn, een afzonderlijk permanent hospitaal voor die passagiers hebben met een oppervlakte van ten minste 6.5 M^2. met ten minste 2 slaapbanken;

3o. materialen hebben om op een door den havenarts en den havenmeester aangewezen plaats een tijdelijk hospitaal voor besmettelijke ziekten met een minimaal oppervlak van 13 M^2. te kunnen oprichten.

De vloer van deze hospitalen moet waterdicht zijn, gemakkelijk zijn schoon te houden en mag niet afwateren op andere dekken of in de vullings; hoewel deze laatste, de gezondheid dienstige voorschriften in de pelgrimsordonnantie 1922 alleen gelden voor de hospitalen hier onder 1o en 2o vermeld, veronderstel ik, dat zij eveneens toegepast moeten worden op dat onder 3o (artikelen 6-d, e en f).

De eisch, dat het hospitaal bovendeks gelegen moet zijn, vinden wij in de internationale overeenkomsten voor het eerst in de beide van 1926, echter met de bijvoeging, dat zij ook elders mogen aangebracht zijn, indien dit volgens de meening van de bevoegde sanitaire autoriteit uit hygiënisch oogpunt geen verschil beteekent (artikelen VIII B.K. 1926 en 104—1926).

Er moet een geschikt lokaal, van de hospitalen gescheiden, voor apotheek ingericht zijn (artikel 6-g).

Er moeten twee kombuizen aan boord zijn, die overdag enkel en alleen den pelgrims ter beschikking zijn (ar-

tikel 6-h); om brandgevaar te voorkomen, bepaalt artikel 39, dat zij slechts in de kombuizen vuur mogen maken; buiten de kombuizen mogen zij bovendien niet in het bezit van lucifers of andere licht ontvlambare stoffen zijn; in de tusschendekken is het verboden te rooken of met vuur of licht te loopen.

Op het dek moeten afgesloten bad- en waschgelegenheden met kranen of douches — voor iedere 100 pelgrims ten minste 1 kraan of douche — zijn; zij moeten te allen tijde gebezigd kunnen worden; een aantal moet uitsluitend voor vrouwen bestemd zijn (artikel 6-i).

Een pelgrimsschip moet een in verhouding tot het aantal pelgrims voldoend aantal privaten hebben, die aan de eischen der hygiëne (zooals waterdoorloop, ruim en luchtig) voldoen; geen privaten of waterplaatsen mogen zich bevinden in de tusschendekken of in het ruim; een voldoend aantal der privaten moet uitsluitend voor de vrouwen bestemd zijn (artikel 6-j). De privaten en waterplaatsen moeten driemaal daags worden schoongemaakt en ontsmet (artikel 41 (2)). Wanneer er lijders aan besmettelijke ziekten zijn, wijst de scheepsgeneesheer een privaat aan, waarin de in vaten verzamelde uitwerpselen dier lijders geworpen worden, waarna de vaten en het privaat goed worden ontsmet en bovendien het privaat voor ander gebruik gesloten wordt (artikel 47 (4)).

De artikelen 102 (4)—1926 en VI (3) B.K. 1926 verbieden alleen in het ruim aangebrachte privaten, achten de tusschendeks gelegene geoorloofd. De artikelen 104 (4)—1926 en VIII (2) B.K. 1926 eischen speciale privaten voor de ziekenverblijven.

Verder moet een pelgrimsschip een doelmatig ingerichte ontsmettingsoven, een distilleertoestel, geschikt om zuiver drinkwater in voldoende hoeveelheid — in verhouding tot het aantal opvarenden — te maken en een vol-

doend aantal drinkwaterketels met hygiënische vulling en uitdeeling van water aan boord hebben (artikel 6-k: 1o, 2o en 3o).

Een pelgrimsschip moet voorts meevoeren:

1o. een voorraad levensmiddelen, voldoende voor den duur der reis; de aan de pelgrimsordonnantie 1922 gehechte bijlage A somt de levensmiddelen op, die aan de pelgrims verstrekt moeten worden, benevens de hoeveelheid er van per pelgrim (artikel 9 (1)-a); de voeding moet in bereiden staat verstrekt worden (artikel 33 (1));

2o. een voorraad drinkwater voldoende voor den duur der reis; elke pelgrim heeft recht op 5 L. daags; het water wordt bewaard in gesloten waterbergplaatsen (artikel 6-k 3o) en op een voldoend aantal plaatsen op hygiënische wijze ter beschikking der pelgrims gesteld (artikel 9 (1), a, bijlage A);

3o. een voorraad versterkende middelen, waarvoor bijlage B van de pelgrimsordonnantie 1922 de soort en de hoeheelheid per 100 pelgrims en per 10 dagen geschatten duur der reis aangeeft; de verstrekking van ziekenkost en versterkende middelen moet kosteloos geschieden op voorschrift van den scheepsgeneesheer (artikel 33 (2));

4o. een voorraad geneesmiddelen, verbandstoffen, ontsmettingsmiddelen en instrumenten, waarvan bijlage C van de pelgrimsordonnantie 1922 een met zorg samengestelde lijst bevat (artikel 9 (1) c), die tot uitvoering van artikel 99—1912 strekt;

5o. voldoende brandstof voor de kombuizen, kookgerei, artikelen benoodigd tot het schoonhouden van de passagiersverblijven en van het schip enz. (artikel 9 (1) d).

De onder 1o tot en met 5o genoemde voorraden moeten van goede hoedanigheid zijn en er moeten geschikte bergplaatsen zijn om hen goed te kunnen opbergen (artikel 9 (2)).

Over de uitrusting van het schip sprekende, moet hier opgemerkt worden, dat artikel 112—1926 het aanwezig zijn van brandbluschapparaten en een ontvang- en zendapparaat voor draadlooze telegraphie, onafhankelijk van de scheepsmachine werkend, voorschrijft.

Behalve de stuurlieden, die volgens de bepalingen der schepenordonnantie 1927 aan boord moeten zijn, moet een pelgrimsschip bovendien een behoorlijk gediplomeerd derden stuurman in dienst hebben (artikel 6-m).

De gezondheid der passagiers van een pelgrimsschip draagt artikel 7 ter bewaking op aan een gediplomeerd geneesheer, geassisteerd door een tweeden, indien het aantal passagiers de duizend overschrijdt. Deze geneesheeren moeten bevoegd zijn de geneeskunst uit te oefenen aan boord van Nederlandsch-Indische zeeschepen en voor elke reis van Nederlandsch-Indië uit een schriftelijke toestemming hebben van den hoofdinspecteur, hoofd van den burgerlijken geneeskundigen dienst, om op de betrokken reis als scheepsgeneesheer op te treden (artikel 7).

De taak van den geneesheer laat zich moeilijk beschrijven in eenige wettelijke bepalingen; onder alle omstandigheden is de geneesheer iemand, op wien een groote verantwoording rust; in het bijzonder echter geldt dit voor den geneesheer, die zijn functie uitoefent aan boord van een pelgrimsschip; een groot deel van het effect, dat de in de internationale conventies neergelegde beginselen, die in de pelgrimsordonnanties uitgewerkt zijn, kunnen hebben, rust in handen van den scheepsgeneesheer. In artikel 44 (1) schrijft de pelgrimsordonnantie 1922 zijn taak zoo ruim mogelijk voor: hij onderzoekt dagelijks de zieken en doet het

noodige verrichten, opdat ziektegevallen dadelijk in behandeling genomen, de zieken verzorgd en de regels der hygiëne in acht genomen worden. De artikelen 44 (2) en (3) tot en met 48 geven in hoofdzaken aan, waarin de taak van den geneesheer aan boord van een pelgrimsschip bestaat.

Hij heeft zich te overtuigen, dat de aan de pelgrims verstrekte voedingsmiddelen van goede kwaliteit en goed toebereid zijn en dat de hoeveelheid overeenkomt met het in bijlage A der ordonnantie voorgeschrevene (artikel 44 (2) a).

Hij heeft het toezicht op de waterdistributie; hij moet zich overtuigen, dat het drinkwater van een voor verontreiniging en besmetting gevrijwaarden oorsprong en zuiver bewaard is (artikel 9 (2)); indien hij twijfelt omtrent de kwaliteit van het drinkwater of de mogelijkheid onderstelt, dat het besmet is kunnen worden, hetzij vóór de ontvangst aan boord of gedurende de reis, moet hij den kapitein er aan herinneren, dat zulk water volgens artikel 42 gekookt en in de eerste haven, waar beter water te verkrijgen is, buiten boord gepompt moet worden (artikel 44 (2) b).

Hij moet zich overtuigen, dat het schip steeds in zindelijken staat wordt gehouden en heeft in 't bijzonder op de reiniging der privaten en waterplaatsen toe te zien (artikel 44 (2) c).

Hij heeft zich ten minste tweemaal per etmaal te overtuigen, dat de passagiersverblijven in reinen staat worden gehouden; wanneer een besmettelijke ziekte uitbreekt moet hij zorg dragen, dat ontsmetting plaats heeft, zooals die is voorgeschreven in artikel 6 (1) van het ontsmettingsreglement [1]) (artikel 44 (2) d).

Hij moet alle opvarenden kosteloos behandelen en doen verplegen; onder zijn toezicht en volgens zijn voor-

---

1) Bijbl. no. 9472 (1919).

schriften moeten de geneesmiddelen en versterkende middelen gratis verstrekt worden (artikel 45).

Indien er eenige besmettelijke ziekte uitbreekt, moet hij zorgen, dat de slachtoffers onmiddellijk worden afgezonderd; zoodra dit mogelijk is, zorgt hij, dat de lijders ter afzondering naar den wal worden ontscheept (artikel 46). Onder zijn toezicht worden de door die lijders bewoonde hutten of verblijven onmiddellijk ontsmet volgens artikel 6-e van het ontsmettingsreglement. Volgens dit reglement worden alle voorwerpen, die met de lijders aan besmettelijke ziekten in aanraking geweest zijn, ontsmet of terstond overboord geworpen; hij zorgt, dat de personen, die belast zijn met de verzorging van zulke zieken, geen aanraking hebben met de andere opvarenden en dat hun kleederen ontsmet worden; hij ziet toe, dat de uitwerpselen der lijders aan besmettelijke ziekten in vaten met een ontsmettende oplossing verzameld en op de boven vermelde wijze verwijderd worden (zie blz. 130, artikel 47). Onder zijn toezicht worden de lijken van aan besmettelijke ziekten bezweken lijders in een met sublimaatoplossing gedrenkt lijkkleed gewikkeld en aan de golven toevertrouwd (artikel 48).

Van al de op de reis voorkomende gebeurtenissen, welke op den gezondheidstoestand aan boord betrekking hebben, houdt hij een dagboek, dat hij bij terugkeer in Nederlandsch-Indië aan den havenarts van Sabang of Tandjoengpriok ter inzage heeft te geven (artikelen 44 (2) en 50 (1) d).

Artikel 7-g R.A. I 1894 stelt den eisch, dat in de bemanning een geneesheer moet begrepen zijn; de artikelen 7-g H. I T. II 1897, 103—1903 en 100—1912 eischen een gediplomeerd geneesheer, aangesteld hetzij door de regeering van het land, waartoe het schip behoort, hetzij door de regeering van de haven, waar het schip pel-

grims inneemt; slechts artikel 7-g H. I T. II 1897 bevat in een noot een uitzondering hierop voor die regeeringen, welke geen aangestelde geneesheeren hebben.

Artikel X B.K. 1926 eischt van den scheepsgeneesheer, dat hij behoorlijk bevoegd is in overeenstemming met de bepalingen, welke gelden in het land van waar de pelgrims zich inschepen naar den Hidjaz of waarheen zij daarvan terugkeeren. Artikel 106—1926 eischt voor een pelgrimsschip een geneesheer, die behoorlijk gediplomeerd is en erkend door de regeering van de eerste haven, waar zich pelgrims voor de heenreis inschepen.

Artikel 12 van de pelgrimsordonnantie 1898 eischt van den scheepsgeneesheer de bevoegdheid tot het uitoefenen van de genees- en heelkunde in Nederlandsch-Indië of in Nederland, dan wel de vergunning om de geneeskunde uit te oefenen op Nederlandsche zeeschepen met uitzondering van oorlogsvaartuigen (lid 2). Voor de geneesheeren der vreemde schepen, die pelgrims naar Nederlandsch-Indië terugvoeren, eischt lid 4 het gediplomeerd en aangesteld zijn door de regeering van het land of de kolonie, waartoe het betrokken schip behoort. Deze regeling, voorzoover zij de eigen schepen betreft, dus artikel 12 (2), is niet overeenkomstig artikel 7-g H. I T. II 1897; de Indische Regeering heeft wel degelijk aangestelde geneesheeren; dat deze zoo schaarsch zijn, dat het nakomen van de conventie van 1897 in dit opzicht een kostbare uitbreiding van het corps gouvernementsartsen zou noodig maken, is nog geen motief om de bovenvermelde noot [1]) aldus te verklaren, dat een door de regeering aangestelde arts niet vereischt is voor landen, die dergelijke artsen niet voor pelgrimsschepen ter beschikking hebben.

Daar de Nederlandsche Regeering de conventie van Venetië van 1903 voor Nederlandsch-Indië opzegde en tot die van Parijs van 1912 niet voor Nederlandsch-Indië toetrad, bleef de conventie van 1897 voor dat land gelden krachtens artikel 160—1912.

In 1921 had de ratificatie van de conventie van 1912 plaats; de Indische Regeering wilde zich voor de van de internationale eischen, aan den geneesheer van een pelgrimsschip gesteld, afwijkende bepalingen in artikel 12 (2) en (4) van de pelgrimsordonnantie 1898 niet langer op de bewuste noot in de conventie van 1897 beroepen; het gevolg was Stbl. 1922 no. 3, dat voor den geneesheer van een uit

1) Deze noten zijn van gelijke kracht als de bepalingen der conventie zelf. Zie Bijl. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal 1906/1907, no. 28, stuk 1.

Nederlandsch-Indië vertrekkend pelgrimsschip een schriftelijke toestemming (achter op de doktersbul geplaatst) van den hoofdinspecteur, hoofd van den burgerlijken geneeskundigen dienst eischte, om op dat schip als scheepsgeneesheer op te treden, dus dezelfde regeling als die van de pelgrimsordonnantie 1922. Het vereischte visum op de doktersbul voldoet aan den geest van artikel 100—1912, het maakt den geneesheer toch onafhankelijk van de scheepvaartmaatschapppij, die hem engageert; echter niet aan de letter, daar het visum niet gelijk te stellen is aan een aanstelling door het gouvernement; het voldoet geheel aan de erkenning, in artikel 106—1926 gevorderd. Maar wat de terugreis betreft, zijn de eischen, die de beide pelgrimsordonnanties aan den scheepsdokter stellen, in strijd met de laatste twee conventies; het visum toch is alleen verplicht voor de heenreis; artikel 106—1926 verlangt de erkenning door de regeering van de haven, waar het schip op de heenreis pelgrims innam, ook voor de terugreis van het schip; artikel 100—1912 eischt de aanstelling.

Ten slotte eischt artikel 34, dat op elk pelgrimsschip op een goed zichtbare en voor alle passagiers bereikbare plaats zijn aangeplakt opgaven van het aan elken pelgrim toekomend rantsoen, het tarief der niet in het rantsoen begrepen voedingsmiddelen en dranken, die tegen betaling te bekomen zijn, de bestemmingsplaatsen van het schip als pelgrimsschip en een afschrift van de artikelen der pelgrimsordonnantie, die de rechten en plichten der pelgrims inhouden. Deze opgaven moeten zijn opgemaakt in het Maleisch en in het Nederlandsch of, op schepen onder vreemde vlag, in het Engelsch (artikel 34 (1)).

De artikelen 8 R.A. I 1894 en H. I T. II 1897 eischen op die opgaven vermeld de bestemming van het schip, het dagelijksch rantsoen en het tarief der niet in dat rantsoen begrepen levensmiddelen. De artikelen 104—1903, 101—1912 en 107—1926 eischen tevens de vermelding van den prijs der plaatskaarten; om dezelfde reden als boven, op blz. 135 vermeld, was de Indische Regeering niet aan dien eisch gebonden; de pelgrimsordonnantie 1922 eischt dan ook niet die vermelding op de opgaven, hierboven genoemd; echter voldoet zij wel aan den geest van den eisch der latere conventies; door na-

melijk in artikel 21 (4) voor te schrijven, dat de prijs op de plaatskaarten vermeld moet zijn, sluit zij de mogelijkheid, dat de pelgrims dien prijs niet kennen, uit; het eenig verschil is, dat de prijs der passage niet aangeplakt is aan boord, maar zich op een papier in het bezit der pelgrims bevindt.

In gevallen van onvermijdelijkheid kan de Gouverneur-Generaal van de bepalingen in de hoofdstukken II tot en met VIII, de hoofdinspecteur van scheepvaart van een of meer der in artikel 6 onder a tot en met l en in artikel 9 (1) gestelde eischen vrijstelling verleenen; in het laatste geval moet het pelgrimsschip geschikt zijn voor pelgrimsschip, ofschoon niet naar de letter aan die eischen voldaan is (artikel 5 (2) en (3)).

Het komt mij voor, dat dezen vrijstellingen een grond had gegeven moeten worden in de conventie van Parijs van 1926; ik kan een dergelijken grond echter niet ontdekken.

De eischen, aan een pelgrimsschip gesteld, zijn aldus gesanctionneerd, dat de schipper, die pelgrims vervoert met een schip, dat niet aan die eischen voldoet, gestraft wordt met een geldboete van ten hoogste één duizend gulden (artikel 58).

Evenals de schepen, die pelgrims vervoeren, aan bijzondere eischen en voorschriften zijn onderworpen, gelden ook voor de scheepspapieren van pelgrimsschepen speciale regels.

Een heel belangrijk document is het pelgrimscertificaat, dat bij de havenmeesters van de pelgrimshavens aangevraagd moet worden. Alvorens tot die aanvrage over te gaan, moet de aanvrager — eigenaar, agent of schipper van het schip — zorgen in het bezit te zijn van de door de schepenordonnantie 1927 geëischte certificaten met voldoenden geldigheidsduur voor de te ondernemen reis als pelgrimsschip; er moet voldaan zijn aan de voorwaarden, waaronder eventueel van het bezit van één of meer dier cer-

tificaten vrijstelling verleend is (artikel 11 (3) in verband met Stbl. 1927 no. 286); ten behoeve van het schip moet door den havenmeester van één der pelgrimshavens een meetstaat voor pelgrimsvervoer opgemaakt zijn (artikel 12).

Een meetstaat voor pelgrimsvervoer is een door den havenmeester van één der pelgrimshavens verleend papier, dat de gedeelten van het schip geschikt tot het vervoeren van niet tot de gewone passagiers behoorende pelgrims opsomt met vermelding van het oppervlak dier gedeelten in vierkante meters, vermeerderd met desgewenschte toelichtingen (artikel 13 (1) en (2) en bijlage E). Voor een meetstaat is een vergoeding van honderd gulden aan den Lande verschuldigd, te betalen vóór het verleenen van den meetstaat (artikel 5 (1)); hij blijft geldig, totdat door verbouwing van het schip of wijziging van de inrichting de gegevens van den meetstaat niet meer met de werkelijkheid overeenstemmen; tenzij de geheele of gedeeltelijke hermeting van de op den meetstaat aangegeven deelen van het schip een verschil grooter dan 4 % met de oorspronkelijke meting oplevert, kan de hoofdinspecteur van scheepvaart den veranderden toestand dier deelen op den ouden meetstaat doen aanbrengen (artikel 14 (1) en (2)). Hoewel artikel 13 (3) alleen van de meting der voor het pelgrimsvervoer bestemde deelen van het schip t o t h e t o p m a k e n v a n d e n m e e t s t a a t spreekt, komt het mij voor, dat de eigenaar, schipper of agent van het schip ook tegen de meting ingeval van verbouwing van het schip of wijziging van de inrichting binnen veertien dagen zijn bezwaren moet kunnen inbrengen en herziening der meting aan den hoofdinspecteur van scheepvaart verzoeken; indien de hermeting een verschil van meer dan 4 % uitbrengt, wordt gratis een nieuwe meetstaat verleend, waardoor de oude vervalt; in het andere geval is voor de hermeting een vergoeding

van honderd gulden aan den Lande verschuldigd (artikelen 13 (4), 15); wanneer niet alle deelen van het schip, die aan de eischen aan een pelgrimsschip gesteld voldoen, op den meetstaat vermeld zijn, kan de eigenaar, schipper of agent van het schip den havenmeester verzoeken alsnog die vermelding te bewerkstelligen (artikel 16 (1)).

Hoewel de ordonnantie de bevoegdheid van den Nederlandschen consul om pelgrimscertificaten te verstrekken niet uitspreekt met zooveel woorden, schijnt hij die bevoegdheid wel te hebben krachtens artikel 51 (1) a; echter niet krachtens artikel 10 (3); indien hij de bevoegdheid wel heeft, waarvoor bijlage H ten zeerste pleit, dan blijkt toch verder uit de ordonnantie niet of hij het verstrekken daarvan moet laten afhangen van het bezit van een meetstaat; wel stelt zij de mogelijkheid, dat een pelgrimsschip, pelgrims terugvoerende, geen meetstaat heeft; in dit geval maakt de havenmeester er één op en reikt het den schipper uit; dit is billijk, daar de mogelijkheid een meetstaat te verkrijgen te Djiddah uitgesloten is; het is mij echter niet duidelijk, waarom deze maatstaat kosteloos verstrekt wordt (artikel 51 (4)).

Een pelgrimscertificaat is een verklaring van een commissie, uit den havenmeester en den havenarts bestaande, dat het schip voldoet aan de eischen (in artikel 6) aan een pelgrimsschip gesteld en dat het een geneesheer in dienst heeft, die beantwoordt aan de eischen (in artikel 7) aan den scheepsdokter van een haddji-schip gesteld; het bezit van dit certificaat is een pelgrimsschip gebiedend voorgeschreven (artikel 10 (1)).

Het pelgrimscertificaat, waarvoor de gegevens uit den meetstaat voor pelgrimsvervoer benut worden, vermeldt de namen van het schip, den eigenaar, den schipper en de(n) geneesheer(en), de vlag, waaronder het schip vaart, de be-

naming der ruimten, waarin de passagiers der laagste klasse vervoerd zullen worden, het grootst aantal passagiers waarvoor elke ruimte geschikt is bevonden, het aantal plaatsen voor passagiers van hoogere klassen, het oppervlak voor de passagiers der laagste klasse beschikbaar in vierkante meters, het grootst aantal passagiers, dat tegelijkertijd mag worden overgevoerd, reddingsmiddelen, verlichting, ventilatie en wat nog meer van een pelgrimsschip verlangd wordt, de voorraden levensmiddelen enz. enz. (bijlagen D en H).

Wanneer de eigenaar, schipper of agent van het schip in het bezit is van de bovengenoemde certificaten en meetstaat, kan hij bij den havenmeester van elke pelgrimshaven (artikel 10 (2)) schriftelijk een pelgrimscertificaat aanvragen, mits drie dagen vóór het vertrek van het schip, onder vermelding van den vastgestelden dag van vertrek uit die haven, de bestemmingsplaats als pelgrimsschip, de pelgrimshaven, vanwaar het schip uit Nederlandsch-Indië zal vertrekken (artikel 11) en met voldoening van de vergoeding van drie honderd gulden, voor het uitreiken van een pelgrimscertificaat aan den Lande verschuldigd (art. 18 (4)).

Op de aanvraag volgt een onderzoek door genoemde commissie of voldaan is aan de bij de artikelen 6 en 7 aan schip en geneesheer gestelde eischen, bij welk onderzoek de schipper en de geneesheer tegenwoordig en behulpzaam moeten zijn, terwijl zich geen passagiers en passagiersgoederen, die de reis zullen medemaken, aan boord mogen bevinden (artikel 17). Ten aanzien van dit onderzoek zijn 3 uitslagen mogelijk (artikel 18):

1o. de commissie vindt geen termen tot weigering van het certificaat, hetgeen dus verleend wordt en wel in tweevoud;

2o. de commissie heeft eenige bezwaren; deze zijn echter van geringen aard, zoodat de commissie, indien de belanghebbende dit verzoekt, een voorwaardelijk certificaat verleent, waarbij de voorwaarden, die vóór vertrek naar het buitenland vervuld moeten worden, op een aan het certificaat gehechte strook vermeld worden; duurt het verstrekken van dit certificaat een maand of langer, nadat de commissie haar bezwaren aan den belanghebbende mededeelde, dan vervalt de reeds betaalde vergoeding, hetwelk eveneens het geval is in het derde geval;

3o. de commissie kan niet tot verstrekking van het certificaat overgaan; op deze weigering stelt de ordonnantie geen hooger beroep open.

In de gevallen, dat het certificaat verstrekt wordt, is de schipper verplicht het eene exemplaar dadelijk op een in het oog vallende, door de commissie aangewezen en op het certificaat vermelde, plaats aan boord op te hangen en het andere bij de scheepspapieren te voegen (artikel 19 (1)); alvorens uit Nederlandsch-Indië te vertrekken, moet de schipper beide exemplaren aan den havenmeester der laatste pelgrimshaven aanbieden onder mededeeling van een eventueel veranderden stand van zaken, waardoor het certificaat niet meer in overeenstemming met de werkelijkheid zou zijn; de op dezelfde wijze als boven samengestelde commissie overtuigt zich van den stand van zaken en van eenige andere zaken, in artikel 30 (2) (waarover hieronder) vermeld; indien het certificaat voorwaardelijk is afgegeven, onderzoekt zij of de voorwaarden vervuld zijn; zoodra aan alle eischen is voldaan vult de commissie het noodige op het pelgrimscertificaat in, verwijdert eventueel de strook en teekent zij het af (artikelen 19 (2) en 51). Te Djiddah neemt de consul het certificaat in (artikel 19 (3)).

Zooals reeds opgemerkt, wijzen de artikelen 51 (1), a en bijlage H op de, overigens niet vermelde, bevoegdheid van den consul te Djiddah, aan terugkeerende schepen een pelgrimscertificaat uit te reiken en is artikel 10 (3) hiermede in strijd; dit certificaat wordt bij aankomst in Nederlandsch-Indië door den havenmeester van de pelgrimshaven ingenomen.

Een passagierslijst is een door den schipper, eigenaar of agent van een schip, dat — al of niet pelgrimsschip zijnde — pelgrims vervoert van Nederlandsch-Indië naar een zeeplaats van de Roode Zee, [1]) Golf van Aden of Arabische Zee (Stbl. 1927 no. 286 onder i), in tweevoud opgemaakte lijst van de passagiers, die zich in één der pelgrimshavens zullen inschepen; de havenmeester, aan wien deze lijsten — minstens 24 uur vóór de inscheping — moeten aangeboden worden, teekent er op aan, welke passagiers bij het vóór de inscheping verplicht geneeskundig onderzoek zijn afgekeurd en geeft bij de inscheping één der door hem voor gezien geteekende exemplaren van de passagierslijst de nummers der plaatsbewijzen, het geslacht der passagiers en hun soort en klasse, d.w.z. pelgrim of gewone passagier, passagier laagste klasse of hutpassagier der hoogere klassen (bijlagen F en G spreken respectievelijk in de noten (e) en (d) van: der hoogste klassen!); bij de afteekening moet de havenmeester invullen, hoeveel der geneeskundig onderzochte passagiers zich ingescheept hebben (bijlage F). Vóór zijn vertrek uit de laatste pelgrimshaven geeft de schipper de passagierslijsten, de havens, waar hij passagiers heeft ingescheept, betreffende, aan den havenmeester af, die zich, te zamen met den havenarts, overtuigt of alle passagiers,

1) Zie de opmerking over deze aanduiding op blz. 125.

die zich aan boord bevinden, op de passagierslijsten vermeld zijn en dat alle passagiers, die zich volgens de passagierslijsten aan boord moeten bevinden, ook werkelijk ingescheept zijn; ik vermoed althans, dat dit laatste de bedoeling is van het slot van het tweede lid van artikel 30 onder b, hoewel dit slot precies hetzelfde zegt als het begin van dit lid, zij het met andere woorden, zoodat het naar de letter van artikel 30 (2), b mogelijk is, dat er passagiers ontbreken, die volgens de passagierslijsten aan boord moesten zijn, hetgeen niet mogelijk mag zijn, daar de schipper het achterblijven, ontschepen of aan boord overlijden van een passagier achter diens naam op de passagierslijst heeft aan te teekenen (artikel 37 (2)).

Na dit onderzoek, dat tevens noodig is voor het controleeren der hieronder te bespreken pelgrimslijst, worden de passagierslijsten opgeborgen in het archief van het havenkantoor (artikel 30 (1) en (2), b).

Wat de passagierslijsten zijn voor een pelgrims vervoerend schip vóór het vertrek uit Nederlandsch-Indië zijn de pelgrimslijsten na dat vertrek.

Een pelgrimslijst is een door schipper, eigenaar of agent van een schip, dat — al of niet pelgrimsschip zijnde — pelgrims vervoert van Nederlandsch-Indië naar een zeeplaats van de Roode Zee, Golf van Aden of Arabische Zee, [1]) opgemaakte lijst, die de namen der passagiers met dezelfde bestemmingsplaats, het aantal passagiers van de laagste klasse, dat van die der hoogere klassen en achter den naam van iederen passagier de opgave van geslacht en klasse bevat; voor elk der bestemmingsplaatsen moet de

---

1) Het komt mij voor, dat Stbl. 1927 no. 286, dat — onder i — slechts het woord „pelgrimsschip" in artikel 27 (1) wijzigt, eveneens hetzelfde woord in artikel 31 (1) en in de bijlagen F en G had moeten wijzigen; de genoemde wijziging is zeer onvolkomen.

schipper een dergelijke lijst overleggen aan den havenmeester van de laatste pelgrimshaven, vanwaar hij naar het buitenland zal vertrekken; na het onderzoek ten aanzien van de passagierslijsten, hierboven besproken, en na hetgeen verder in de artikelen 30 (2) en 31 (2) gevorderd wordt, geeft de havenmeester de door hem afgeteekende pelgrimslijsten aan den schipper terug (artikel 31, bijlage G).

Het achterblijven, ontschepen, of aan boord overlijden van een passagier moet de schipper, onder vermelding van den datum van het gebeuren, achter den naam van dien passagier aanteekenen (artikel 37 (2)); de namen der passagiers, die zich in een buitenlandsche haven inschepen, moet de schipper aan de betreffende pelgrimslijsten toevoegen en deze laten viseeren door de bevoegde autoriteit (artikel 38 (1)). Bij aankomst in de bestemmingshavens van de pelgrims geeft de schipper de betrokken pelgrimslijsten aan den consul der Nederlanden ter plaatse af (artikel 38 (3)).

Voor de terugreis heeft de schipper geen passagierslijsten op te maken; daar de pelgrims zich dan allen in dezelfde haven (Djiddah) inschepen, zijn die lijsten niet noodig; echter heeft hij wel een pelgrimslijst op te maken en den consul ter teekening aan te bieden, waarbij deze tevens het consulaatsnummer op den reispas van iederen passagier aanteekent (artikel 51 (1), c en bijlage G); het komt mij voor, dat deze pelgrimslijst een afzonderlijke bijlage gewijd behoorde te zijn. Bij aankomst in één der daartoe aangewezen pelgrimshavens in Nederlandsch-Indië neemt de havenmeester de pelgrimslijst in (artikel 51 (3)).

Afgezien van het daaromtrent bepaalde in de quarantaineordonnantie (Stbl. 1911 no. 277) moet de schipper van een pelgrimsschip zijn gezondheidsboek aan den havenmeester van de havens, waar hij passagiers ingescheept heeft, aanbieden, waarin deze aanteekent:

1o. het juiste aantal opvarenden (bemanning, pelgrims en overige passagiers afzonderlijk);
2o. den aard der lading;
3o. of het blijkens het pelgrimscertificaat grootst geoorloofd aantal passagiers al of niet bereikt is en, zoo neen, het aantal passagiers, dat alsnog in de volgende havens mag worden ingescheept;
4o. indien de haven besmet verklaard is wegens cholera, hoeveel achtereenvolgende uren de in die haven ingescheepte passagiers, in verband met den tijd, dien zij eventueel reeds aan land onder medisch toezicht hebben doorgebracht, alsnog aan dat toezicht onderworpen moeten worden (artikel 25 (2));
5o. indien de haven besmet verklaard is wegens pest, of de bijzondere voorzorgsmaatregelen tot wering van het pestgevaar voor de opvarenden van het schip, voor zoover het hoofd van den burgerlijken geneeskundigen dienst dergelijke maatregelen heeft voorgeschreven, gedurende het verblijf van het schip in die haven zijn getroffen (artikel 25 (3)).

Ook deze ordonnantie zwijgt van pokken (zie blz. 110).

Wat de laatste pelgrimshaven vóór het vertrek uit Nederlandsch-Indië betreft, ook al heeft de schipper daar geen pelgrims ingescheept, toch moet hij zijn gezondheidsboek den havenmeester ter invulling aanbieden (artikel 28).

In elke buitenlandsche haven, welke wordt aangedaan, moet de bevoegde autoriteit in het gezondheidsboek het aantal aldaar ontscheepte en ingescheepte passagiers, de op zee voorgekomen besmettelijke-ziektegevallen, sterfgevallen, geboorten en den gezondheidstoestand ter plaatse vermelden en het gezondheidsboek vervolgens viseeren (artikel 38 (2)).

Bij aankomst in Nederlandsch-Indië, wordt het gezond-

heidsboek den havenarts ter inzage aangeboden (artikel 50 (1), d).

Afgezien van de algemeene regelen, het scheepsjournaal betreffende, schrijft de pelgrimsordonnantie 1922 hieromtrent nog voor, dat de schipper van een pelgrimsschip het scheepsjournaal aan den havenmeester van de laatste pelgrimshaven vóór het vertrek naar het buitenland ter inzage moet geven (artikel 30 (1)), dat hij bij het overlijden van een passagier diens naam, leeftijd, geboorteplaats, de vermoedelijke doodsoorzaak volgens schriftelijke verklaring van den scheepsdokter en den datum van het overlijden, er in moet vermelden (artikel 37 (1)), alsmede de in het belang van de gezondheid gedurende de reis genomen voorbehoedende maatregelen (artikel 43), terwijl hij het bij terugkeer in Nederlandsch-Indië den havenmeester der pelgrimshaven, waar hij aankomt, moet overhandigen (artikel 51 (1), b).

Onder de verplichte papieren van een pelgrimsschip kan men nog rekenen een exemplaar der pelgrimsordonnantie 1922 (artikel 34 (2)).

Alle hier besproken stukken zijn vrij van zegel (artikel 4).

Wanneer men de bepalingen ten aanzien van de scheepspapieren in de beide pelgrimsordonnanties gaat vergelijken, treft al dadelijk de soberheid van die in de pelgrimsordonnantie 1922 vergeleken bij die in de pelgrimsordonnantie 1898. Dit groote verschil is slechts daaruit te verklaren, dat de eerste uitgaat van de stelling: een pelgrimsschip moet als schip voldoen aan de eischen in de ordonnanties op de schepen gesteld, dus thans in de schepenordonnantie 1927; door de toevoeging „pelgrims" moeten deze schepen nog aan bijzondere eischen voldoen; de pelgrimsordonnantie 1898 maakte dit onderscheid niet. Ik zal mij echter aan het principe van de ordonnantie van 1922 houden; de behandeling van alle voorschriften op schepen betrekking hebbend zou op zichzelf stof voor een dissertatie leveren;

ik zal mij dan ook bepalen tot het in een paar woorden aangeven van de regeling in de pelgrimsordonnantie 1898: met het pelgrimscertificaat van de pelgrimsordonnantie 1922 is te vergelijken het certificaat B van de pelgrimsordonnantie 1898 (bijlage F); dit certificaat wordt niet verleend, dan nadat een certificaat A verleend is; dit certificaat nu is te vergelijken met de certificaten in artikel 11 (3) in verband met Stbl. 1927 no. 33 en den meetstaat. Voor het onderzoek, waaraan het verleenen van certificaat A voorafgaat, is een vergoeding volgens een tarief in bijlage G opgenomen, varieerend tusschen *f* 50.—, *f* 75.— en *f* 100.—, al naarmate van den inhoud van het schip, aan den Lande verschuldigd, indien het schip niet in aanmerking komt voor het certificaat A; indien het certificaat verleend wordt, is er geen vergoeding verschuldigd; het origineel en duplicaat zoowel van certificaat A als van certificaat B moeten op zegel van *f* 1.50 gesteld zijn; voor het onderzoek voor het verleenen van certificaat B is de vergoeding aan den Lande volgens hetzelfde tarief verschuldigd, echter niet in geval van herkeuring. Certificaat A is één jaar geldig, indien het schip geen veranderingen ondergaat, certificaat B slechts voor één reis. Voor verdere bijzonderheden verwijs ik naar de pelgrimsordonnantie 1898.

Hoe is nu de verhouding der bepalingen omtrent de scheepspapieren tusschen de pelgrimsordonnantie 1922 en de internationale sanitaire overeenkomsten?

Volgens deze laatste, met uitzondering van die over het beheer van Kamaran, is de schipper, eigenaar of agent van een pelgrimsschip gehouden ten minste drie dagen vóór het vertrek aan het bevoegd gezag in de haven van vertrek kennis te geven van zijn voornemen om pelgrims in te schepen en daarbij den voorgenomen dag van zijn vertrek en de bestemming van het schip te vermelden; sinds de conventie van Parijs van 1903 is hij tot diezelfde kennisgeving verplicht in de aanleghavens en wel twaalf uur vóór het vertrek van het schip. Op die kennisgeving volgt een onderzoek en meting van het schip op kosten van dengene, die kennis geeft; van die meting wordt vrijstelling verleend, indien de schipper voorzien is van een meetbrief, afgegeven door het bevoegd gezag van zijn land, tenzij er verdenking bestaat, dat het stuk niet meer in overeenstemming is met den actueelen toestand van het schip. Het onderzoek heeft ten doel na te gaan of het schip voldoet aan de eischen, waaraan een

pelgrimsschip moet voldoen; tot de conventie van 1926 was de consulaire ambtenaar, tot wiens land het schip behoort, bevoegd, dat onderzoek bij te wonen. Dit alles is neergelegd in de artikelen 5, 6 en 7 R.A. I 1894; 5, 6 en 7 H. I T. II 1897; 107, 108 en 109—1903; 104, 105 en 106—1912; 110, 111 en 112—1926.

Volgens de pelgrimsordonnantie 1922 wordt een meetstaat verstrekt, geldig totdat het schip door verbouwing of wijziging der inrichting niet meer in overeenstemming met den meetstaat is; verder staat zij in plaats van het omslachtige en kostbare onderzoek in elke haven, waar pelgrims worden ingescheept, toe, dat dit onderzoek voor elke reis één keer plaats heeft in de eerste haven, waar het schip pelgrims inneemt, terwijl van dit onderzoek een bewijs, het pelgrimscertificaat, wordt verstrekt, dat in de laatste pelgrimshaven, vanwaar het schip naar het buitenland vertrekt, nog eens met den toestand, zooals die in het certificaat vermeld is, vergeleken wordt. Voor den meetstaat moet honderd, voor het pelgrimscertificaat drie honderd gulden als vergoeding aan den Lande betaald worden; dit is in overeenstemming met de bepaling in de conventies, dat onderzoek en meting geschieden op kosten van den aanvrager; eigenlijk is die vergoeding in strijd met het bepaalde in artikel 4 van de pelgrimsordonnantie 1922, volgens hetwelk ambtelijke stukken kosteloos verstrekt en uitgereikt worden; de bewering, dat niet de stukken, maar de bemoeiingen van het onderzoek betaald worden en de bepalingen (artikel 15 (1) en artikel 18 (4)) daarom van een vergoeding spreken, zou een uitvlucht zijn.

Ten aanzien van hetgeen in de pelgrimsordonnanties voorgeschreven is omtrent passagierslijsten, pelgrimslijsten, gezondheidsboek (of gezondheidspas) en scheepsjournaal, kan ik, na de opmerking, dat die voorschriften geen onderlingen strijd, wel een zekere ontwikkeling vertoonen, volstaan met drie andere opmerkingen:

1o. de pelgrimsordonnantie 1922 kent twee soorten van lijsten waarop de namen enz. der passagiers vermeld zijn, namelijk de passagierslijsten en de pelgrimslijsten, waartusschen echter geen eigenlijk verschil bestaat; de conventies kennen dan ook slechts één soort (artikelen 9 R.A. I 1894, 9 H. I T. II 1897, 110—1903, 107—1912, 113—1926, XIII B.K. 1926, allen 1o);

2o. artikel 9-1o R.A. I 1894 luidt: „Une liste, visée par l'autorité „compétente et indiquant le nom, le sexe et le nombre total des

pèlerins qu'il est autorisé à embarquer; . . . ." Deze redactie verlokt mij tot de vraag: hoe is het mogelijk naam en geslacht te kennen van het geheele aantal passagiers, die de schipper mag inschepen, ook als dat aantal niet geheel bereikt is? In de beide conventies van 1926 is de redactie verbeterd; zij luidt nu: „Une liste, visée par l'autorité compétente, indiquant le nom et „le sexe des pèlerins qui ont été embarqués et le nombre total „des pèlerins qu'il est autorisé à embarquer"; (artikel 113-1o—1926);

3o. op het eerste gezicht komt het vreemd voor, dat artikel 30 (1) en (2) der pelgrimsordonnantie 1922, toch een product van Nederlandsch-Indische wetgeving, aan de bevoegde autoriteiten van buitenlandsche havens imperatief zekere bemoeienissen oplegt ten aanzien van pelgrimslijsten en gezondheidsboek; het geldt hier echter bemoeienissen, die reeds door de internationale overeenkomsten aan de bedoelde autoriteiten zijn opgedragen (artikelen 27 en 28 R.A. I, 27 en 28 H. I T. II, 123 en 124—1903, 120 en 121—1912, 125 en 126—1926, XXIV B.K. 1926).

Hoe hoog ook de eischen zijn, die in hygiënisch opzicht aan een schip gesteld worden, indien er geen waarborgen zijn, dat passagiers en lading, die ingescheept worden, geen gevaren voor de gezondheid aan boord zullen opleveren, blijven al die voorschriften zonder de gewenschte uitwerking. Alvorens tot een bespreking van die waarborgen over te gaan, wil ik eerst een en ander van de plaatsbewijzen behandelen.

Elke pelgrim, die ter bedevaart gaat, moet zich bij een pelgrimsagent voorzien van een plaatsbewijs, dat voor de heen- en terugreis geldt en waarop vermeld moeten zijn de vervoersprijs, de geldigheidsduur, de naam van den betrokken pelgrimsagent en de bedragen, die terugbetaald worden, indien de pelgrim vóór of tijdens de heenreis of gedurende het verblijf in den Hidjaz overlijdt of indien de houder van het plaatsbewijs niet terugkeert; ingeval van overlijden wordt het bedrag terugbetaald in Nederlandsch-

Indië of te Djiddah, mits — in geval het overlijden vóór het vertrek plaats had — een verklaring, door het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur of — bij overlijden tijdens de reis of in den Hidjaz — een verklaring, door den consul te Djiddah of zijn plaatsvervanger op het plaatsbewijs gesteld, dit overlijden voldoende aantoont; ik mis hier de verklaring van overlijden aan boord, die de schipper krachtens artikel 37 (2) op het betreffend plaatsbewijs moet stellen. In het geval, dat de pelgrim niet terugkeert, wordt tegen afgifte — binnen een jaar na het pelgrimsseizoen, volgend op dat, waarvoor het plaatsbewijs was afgegeven — van dit biljet, voorzien van een verklaring van den consul te Djiddah of diens plaatsvervanger, dat de betrokken pelgrim zich, na het verstrijken van dien termijn, nog in den Hidjaz bevond, te Djiddah het bedrag, dat niet minder dan 30 % van den prijs van het plaatsbiljet mag bedragen, uitbetaald (artikelen 21 en 23 d in verband met Stbl. 1923 no. 15 onder B, Stbl. 1923 no. 597 onder B en D; ook Stbl. 1924 no. 529 artikel 1).

Om te voorkomen, dat de pelgrim den vollen prijs — ten voordeele van den pelgrimsagent — betaalt voor plaatsbewijzen voor kinderen, moeten deze blauw zijn voor kinderen, die kosteloos en rood voor kinderen, die tegen laag tarief vervoerd worden, terwijl de biljetten voor volwassenen wit moeten zijn (artikel 21 (5) in verband met Stbl. 1923 no. 597 onder B).

De plaatsbewijzen zijn geldig voor het loopend en het daarop volgend pelgrimsseizoen, zoodat iemand, die zijn familie of kennissen te Mekka bezoeken wil, een jaar kan overblijven, terwijl zijn plaatsbewijs geldig blijft (art. 21 (2)).

Wij zien hier het zoogenaamde gedwongen-retourbiljettensysteem; zooals ik hieronder, in hoofdstuk VII, uiteen zal zetten, heeft dit systeem voordeelen voor de pelgrims;

den scheepvaartmaatschappijen verzekert het volle retourbooten, hetgeen maximum-winst beteekent; deze winst vergoedt de kosten, die de zware eischen van de pelgrimsordonnantie 1922 op die maatschappijen legt; het systeem kan echter een vervoers-monopoliestelsel in het leven roepen, dat den pelgrims zeer nadeelig zou zijn; wanneer een regeering het nemen van retourbiljetten voorschrijft, behoort zij die nadeelen te bezweren. Wat schrijft de pelgrimsordonnantie 1922 nu hieromtrent voor?

Volgens de oorspronkelijke redactie van artikel 21 (3) moesten aan pelgrims, die verklaarden langer in den Hidjaz te willen blijven dan den termijn, waarvoor de retourbiljetten worden afgegeven, enkele-reisbiljetten verkocht worden; het is duidelijk, dat een dergelijke regeling niet in staat is een retourbiljettendwang te handhaven; Stbl. 1923 no. 15 wijzigde deze bepaling in zooverre, dat hij, die een enkele-reisbiljet verlangt, dit kan verkrijgen op vertoon van een verklaring van het hoofd van plaatselijk bestuur der afdeeling, waarin hij is gevestigd, waaruit blijkt, dat dezen aannemelijk is gemaakt, dat de pelgrim het ernstig voornemen heeft langer in den Hidjaz te willen blijven dan den termijn, hierboven genoemd. Deze regeling sloot evenmin uit, dat de retourbiljettendwang ontdoken werd, zoodat Stbl. 1923 no. 597 onder B, artikel 21 (3) introk en — onder D — artikel 23-d zoodanig wijzigde, dat hij, die in den Hidjaz wenscht te blijven, binnen een jaar na het verloopen van den geldigheidsduur van het plaatsbewijs ten minste 30 % van den prijs van dit biljet gerestitueerd krijgt.

Een tweede waarborg ligt in het pelgrimsagentenstelsel. Plaatsbewijzen zijn alleen verkrijgbaar bij een pelgrimsagent of diens vertegenwoordiger (artikel 21 (1)), d.w.z. bij personen, die tot het verkoopen der plaatsbewijzen vergunning hebben van het hoofd van het departement der marine,

dat de vergunning slechts verleent aan personen in Nederlandsch-Indië gevestigd of aldaar ten genoege van bedoeld hoofd vertegenwoordigd (artikel 22 (1) en (2)); in dit laatste geval krijgt de vertegenwoordiger een bewijs van toestemming van bedoeld hoofd en is met den pelgrimsagent hoofdelijk aansprakelijk voor de verplichtingen, die de aanvrager der vergunning te aanvaarden heeft (artikel 24). Die verplichtingen, in artikel 23 neergelegd, zijn:

1o. bij den aanvang van de verkoop der plaatsbewijzen den hoofdinspecteur van scheepvaart daarvan mededeeling te doen, waarbij deze hem verplichten kan aan te toonen, dat hij over de noodige scheepsruimte beschikt;

2o. bij overlijden van den houder van een door hem verkocht plaatsbiljet of bij diens langer verblijf in den Hidjaz dan de geldigheidsduur van het biljet toelaat, de daartoe op het biljet vermelde restitutie te betalen;

3o. in elk pelgrimsseizoen, vóór de aankomst te Djiddah van de eerste door zijn tusschenkomst vervoerde pelgrims, den consul aldaar te doen weten wie ter plaatse als zijn agent optreedt;

4o. voor het tijdig terugvoeren der houders van door hem verkochte en nog geldige retourbiljetten te zorgen tusschen den zevenden en den vijftigsten dag na den tienden dag der Mohammedaansche maand (Dzoe'l-ḥiddjah) van het loopend pelgrimsseizoen; zóó lang te voren, als den consul te Djiddah noodig acht, moet hij dezen doen toekomen en bovendien ten genoege van dezen voldoend en tijdig openbaar maken kennisgevingen, vermeldend den vermoedelijken datum van aankomst te Djiddah, den naam en de bestemming van het schip, den dag en het tijdstip vastgesteld voor de inscheping, het aantal pelgrims, waarvoor het reisge-

legenheid biedt, en, zoo het schip de laatste reisgelegenheid is, welke hij ter beschikking stelt, ook deze omstandigheid; vooral bij de laatste gelegenheid zal de consul de eischen omtrent bekendmaking er van wel zoo stellen, dat de pelgrim, die zich, zij het ook vóór den vijftigsten dag na den tienden dag van Dzoe'l-hiddjah, voor inscheping aanmeldt en het laatste schip vertrokken vindt, dit geheel aan zich zelf te wijten heeft en het billijk is, dat de pelgrimsagent ten aanzien van zulke pelgrims van zijn verplichting tot terugvoer ontslagen is, althans wat het loopend pelgrimsseizoen betreft;

5o. het beschikbaar hebben van de noodige scheepsruimte om de pelgrims, die het schip bij terugkeer te Sabang of Tandjoengpriok ontscheepte om in observatie genomen te worden, verder naar hun bestemming te voeren (artikel 50 (2));

6o. aan de bevoegde autoriteiten in Nederlandsch-Indië en den consul te Djiddah alle verlangde gegevens te verstrekken betreffende het door zijn tusschenkomst bewerkstelligd pelgrimsvervoer;

7o. het storten van een zekerheidsstelling voor een bedrag van *f* 150.— voor elk door den pelgrimsagent of zijn vertegenwoordiger verkocht en nog geldig plaatsbewijs met een minimum van *f* 90.000.—. Het doel van deze waarborgsom is hieruit de te betalen bedragen en het vervoer, waartoe de pelgrimsagent volgens 2o, 4o en 5o gehouden is, te bekostigen, indien hij die verplichtingen niet mocht nakomen (artikel 22); de onderwerpen, waarvoor deze som zekerheid stelt, zijn dus precies omschreven; de zekerheidsstelling heeft alzoo geen betrekking op de hoofdelijke aansprakelijkheid voor de betaling der vergoeding voor de quarantaine-maatre-

gelen, die bij terugkeer in Nederlandsch-Indië genomen worden, welke aansprakelijkheid de pelgrimsagent deelt met den schipper, eigenaar en agent van het pelgrimsschip (artikel 50 (3)); echter wel op zijn aansprakelijkheid van artikel 56 (2).

Resumeerend kunnen wij constateeren, dat het lange wachten te Djiddah, voordat er scheepsruimte beschikbaar is, of een zoo spoedig vertrek uit Djiddah, dat de pelgrims niet in de gelegenheid zijn het graf van Mohammed te Medina te bezoeken, met welk bezoek ongeveer een maand gemoeid is (althans per karavaan uit vrachtkameelen bestaande), niet mogelijk is door het pelgrimsagenten-instituut; schadevergoeding, indien het gebruik van het plaatsbewijs geheel of gedeeltelijk achterwege blijft, is er door gewaarborgd; de hoofdelijke aansprakelijkheid van artikel 50 (3), hierboven genoemd, en het niet verkoopen der plaatsbewijzen boven den vastgestelden prijs zijn gewaarborgd door de vergunning, die den pelgrimsagent slechts tot wederopzegging verleend wordt. Een derde waarborg tegen de nadeelen van den retourbiljettendwang is gelegen in het persoonlijk karakter der plaatsbiljetten; niet alleen moet de naam op het plaatsbewijs ingevuld worden, maar bij de inscheping in de pelgrimshavens moet ook het nummer van het plaatsbewijs op den reispas aangeteekend worden (artikel 27 (1)); door het persoonlijk karakter der plaatsbewijzen is een handel daarin te Mekka of Djiddah onmogelijk gemaakt, een handel, die toch altijd in het nadeel der pelgrims afloopt; in het gunstigst geval ontvangen zij slechts een derde deel der waarde;[1]) voor anderen dan den houder zijn de biljetten waardeloos; wanneer zij op één of andere wijze zoek raken, zullen zij gemakkelijker terug te

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

krijgen zijn. Tevens wordt de plaats van inscheping op den reispas aangeteekend (Stbl. 1923 no. 596, onder E). Verder kan het gedwongen-retourbiljettensysteem tot gevolg hebben een slechte behandeling der pelgrims aan boord; de bepalingen echter, welke die behandeling regelen, zouden dit niet toelaten, terwijl de tevredenheid der passagiers tot groot voordeel der stoomvaartmaatschappijen is vanwege de kostelooze propaganda voor het reizen, die er het gevolg van is. Te hooge prijzen zouden spoedig concurreerende maatschappijen in het leven roepen.

Sedert 1903 bevatten de internationale sanitaire conventies de bepaling, dat de pelgrims moeten doen blijken in het bezit te zijn van een retourbiljet, althans indien de plaatselijke omstandigheden het toelaten (artikelen 88—1903, 86—1912, 93—1926). In navolging der conventies moest deze bepaling in de pelgrimsordonnantie 1922 opgenomen worden.

Gaan wij nu na, welke maatregelen genomen worden om te voorkomen, dat passagiers of goederen de gezondheid aan boord in gevaar brengen.

Voordat passagiers of goederen ingescheept worden, moeten de gedeelten van het schip, die ter beschikking van die passagiers gesteld worden, goed schoon gemaakt en het geheele schip zoo noodig ontsmet zijn (artikel 6-l).

Wanneer de schipper, eigenaar of agent pelgrims wil inschepen, zendt hij ten minste 24 uur tevoren een passagierslijst in tweevoud en een kennisgeving, op welken dag hij hen wil inschepen, aan den havenmeester van de betrokken pelgrimshaven, die dan in overleg met den havenarts en den schipper, eigenaar of agent van het schip het uur der inscheping vaststelt (artikel 27 (1)). Zoo kort mogelijk vóór de inscheping wordt elke passagier, die zich inscheept op een schip, dat pelgrims vervoert, overdag, afzonderlijk en aan den wal door den havenarts onderzocht

en ingeënt tegen pokken, cholera en typhus, tenzij deze inenting — niet langer dan drie maanden geleden — reeds geschied is (Bijbl. no. 10236 van het jaar 1922); deze inenting kan bij hutpassagiers door elken geneeskundige verricht worden (Bijbl. no. 11018 van het jaar 1926); bij dit onderzoek, waartoe de eigenaar, agent of schipper van het schip op verzoek van den havenmeester en den havenarts een behoorlijk beschutte ruimte beschikbaar moet stellen, is de havenmeester tegenwoordig en onderzoekt de plaatsbewijzen en de reispassen, voornamelijk de daarop vermelde vaccinaties; hij teekent de reispassen af en op de passagierslijst zet hij achter de namen der passagiers, die zich wegens het vertoonen van verschijnselen van lepra of van een besmettelijke ziekte, waarop de epidemie- [1]) of de quarantaineordonnantie van toepassing is, de aanteekening „afgekeurd" (artikelen 25 (1) en (4), 27 (2) en (3)). Voor dit geneeskundig onderzoek is een vergoeding van *f* 3.— per onderzochte passagier verschuldigd, te voldoen aan den havenmeester vóór het vertrek van het schip uit de laatste pelgrimshaven naar het buitenland; schipper, eigenaar en agent zijn voor deze vergoeding hoofdelijk aansprakelijk (artikel 29 (1) en (2)); zoolang zij niet de vergoeding voldaan of voldoende zekerheid ten kantore van den havenmeester gesteld hebben, overhandigt deze den schipper de afgeteekende pelgrimscertificaten en pelgrimslijst(en) niet (artikel 31 (2)).

Heeft de inscheping plaats in een wegens cholera besmet verklaarde haven, dan moet de passagier gedurende ten minste 120 achtereenvolgende uren aan geneeskundig toezicht onderworpen worden, hetzij aan wal, hetzij geheel of gedeeltelijk aan boord, met dien verstande echter,

1) Stbl. 1911 no. 299.

dat de inscheping van passagiers met choleraverschijnselen niet geoorloofd is en de periode van 120 uren vóór het vertrek uit die haven moet afloopen, zoodat passagiers, bij wie zich eventueel nog choleraverschijnselen voordoen, nog ontscheept kunnen worden (artikelen 25 (2) en 30 (2), d). Heeft de inscheping plaats in een wegens pest besmet verklaarde haven, dan moet de schipper de noodig geachte bijzondere voorzorgsmaatregelen nemen tot wering van het pestgevaar voor de opvarenden van het schip, voornamelijk ontratting (artikel 25 (3), Bijbl. no. 10236 van het jaar 1922).

Wat betreft de goederen van de passagiers, die zich inschepen, indien er naar het oordeel van den havenarts gevaar bestaat, dat zij besmet zijn door cholera, pest of pokken, dan worden zij niet ingeladen, tenzij hij geen bezwaar heeft tegen hun inlading, wanneer zij aan den wal onder zijn toezicht zijn ontsmet (artikel 26 (1)).

De passagiers der laagste klasse mogen slechts de strikt noodige goederen, zooals lijfgoederen, bij zich houden, echter niet meer dan een kubieken inhoud van 0.3 M^3. per passagier bedragend; hun verdere bagage moet ingeschreven, genummerd en in het ruim opgeborgen worden (artikel 26 (2)).

Zoo spoedig mogelijk na het geneeskundig onderzoek worden de passagiers en hun strikt noodige goederen, zoo noodig ontsmet, op hun eigen kosten, tenzij anders is overeengekomen, en onder leiding en toezicht van of vanwege den havenmeester ingescheept, waarbij hij een der door hem voor gezien geteekende passagierslijsten aan den schipper afgeeft (artikel 26 (4)) en het gezondheidsboek invult, zooals boven vermeld (blz. 145, artikel 28 (1) en (2)). Eenmaal ingescheept mogen de pelgrims slechts ontscheept worden op de overeengekomen plaats van bestemming, tenzij het bijzondere gevallen betreft en dan met toestem-

ming van den havenmeester en onder door dezen gestelde voorwaarden vóór het vertrek uit Nederlandsch-Indië, uit hoofde van deugdelijk te bewijzen noodzakelijkheid of met de uitdrukkelijke toestemming der betreffende pelgrims — of andere passagiers in dit geval — na dat vertrek (artikelen 35 (3) en 36); ware den passagiers in deze geheele vrijheid gelaten, de sanitaire maatregelen, vóór de inscheping genomen, zouden weinig uitwerking hebben! Vóór vertrek uit Nederlandsch-Indië moet de schipper den havenmeester der laatste pelgrimshaven de beide exemplaren van het pelgrimscertificaat en het scheepsjournaal ter hand stellen en alle passagierslijsten afgeven; tevens heeft hij den havenmeester voor elke bestemmingsplaats een pelgrimslijst aan te bieden (artikelen 30 (1) en 31 (1)).

Een commissie, uit den havenmeester en den havenarts bestaande, vergelijkt het certificaat met den toestand van schip en uitrusting, controleert de passagierslijsten en overtuigt zich, of voldaan is aan het bepaalde in artikel 25 (1), (2) en (3) omtrent geneeskundig onderzoek of toezicht of maatregelen tegen pestgevaar voorgeschreven, of zich bij geen der opvarenden gedurende de laatste 120 uren verschijnselen van lepra of andere besmettelijke ziekten hebben vertoond zonder dat die opvarenden zijn ontscheept, of de lading door haar hoedanigheid, hoeveelheid of plaats van stuwing de gezondheid of veiligheid der passagiers niet kan benadeelen, of zich op het voor de passagiers bestemd opperdek geen voor hen hinderlijke lading bevindt, of aan de voorwaarden omtrent voorraden levensmiddelen, drinkwater, geneesmiddelen enz. voldaan is en of de vereischte aankondigingen en een exemplaar der pelgrimsordonnantie 1922 aanwezig zijn (artikel 30 (2)). Zoodra dit onderzoek begint, is het in- of ontschepen van passagiers slechts geoorloofd met de toestemming van de commissie, die in het

belang van het onderzoek desnoods de ontscheping van alle passagiers kan eischen (artikel 30 (3)).

Wanneer aan alle eischen is voldaan vult de commissie het noodige op de pelgrimscertificaten in en teekent zij deze af, waarna de havenmeester deze gelijk met de door hem gecontroleerde en geteekende pelgrimslijsten aan den schipper overhandigt; dan pas kan het pelgrimsschip naar het buitenland vertrekken (artikelen 30 (4) en 31).

Ten opzichte van het inschepen van passagiers en hun bagage bevat de pelgrimsordonnantie 1898 vrijwel dezelfde bepalingen als die van 1922; vond de eerste haar grondslag in de conventie van Parijs van 1894, die het oog had op cholera, en in die van Venetië van 1897, die met pest rekening hield, de laatste is wel niet gebonden aan, maar moet toch rekening houden met de conventie van 1912, die slechts magere grondslagen biedt; die grondslagen bestaan uit een geneeskundig onderzoek der passagiers vóór hun inscheping, afzonderlijk en aan den wal en, indien de haven met pest of cholera besmet is, groepsgewijze waarneming der passagiers om te voorkomen, dat door die ziekten aangetaste personen ingescheept worden; deze waarneming moet aan land geschieden, tenzij de plaatselijke verhoudingen en omstandigheden andere maatregelen wenschelijk maken (artikelen 84 en 85). Artikel 84 verwijst wel naar artikel 54 om aan te geven aan welke maatregelen personen en goederen, bestemd om aan boord van een pelgrimsschip ingescheept te worden, onderworpen moeten worden, echter spreekt artikel 54 alleen van personen en niet van goederen.

De sanitaire conventie van Parijs van 1926 gaf een aanzienlijke uitbreiding aan de betreffende bepalingen, zoo zelfs, dat de pelgrimsordonnantie 1922 aangevuld zal moeten worden zoodra deze conventie voor Nederlandsch-Indië geteekend zal worden; [1]) deze aanvulling zal moeten inhouden hetgeen artikel 13 onder 4o, 5o en 6o van deze conventie voorschrijft in geval van gele koorts, vlektyphus en pokken [2]) en hetgeen artikel 92 derde lid voorschrijft omtrent de observatie der passagiers, wanneer de haven besmet is met cho-

1) Of Nederland inderdaad ook voor Indië zal teekenen, is mij nog niet bekend.
2) N.l. resp. het aan boord komen van muggen te voorkomen, de ontluizing van verdachte personen en de ontsmetting van oude kleederen en lompen vóór hun tezamenpersing.

lera; [1]) ten slotte zal het geneeskundig toezicht van artikel 25 (2) der pelgrimsordonnantie 1922 veranderd moeten worden in groepsgewijze afzondering, die tevens vereischt moet worden in geval van elke epidemische ziekte, waarmee de haven besmet is (artikel 92—1926 in verband met de „Dispositions préliminaires" [2]) onder 2o, [3]) terwijl artikel 25 (4) der pelgrimsordonnantie 1922 slechts de inscheping van lijders aan die besmettelijke ziekten verbiedt.

Evenals de pelgrimsordonnantie 1922 maatregelen voorschrijft om te voorkomen, dat er besmettelijke ziekten aan boord uitbreken en den havenmeester laat onderzoeken of het pelgrimsschip aan de daaraan gestelde eischen voldoet voordat het vertrek uit Nederlandsch-Indië plaats heeft, verordent zij een dergelijk onderzoek bij terugkeer in Nederlandsch-Indië en geeft zij de maatregelen aan, die ten doel hebben te voorkomen, dat Nederlandsch-Indië door het pelgrimsschip en zijn inhoud besmet wordt.

Bij aankomst in Nederlandsch-Indië mag een schip, dat pelgrims vervoert, slechts de pelgrimshavens Sabang of Tandjoengpriok aandoen; loopt het een andere haven binnen, dan mag het geen gemeenschap met den wal of andere vaartuigen hebben, tenzij die gemeenschap, wanneer het binnenloopen noodzakelijk was, in verband met die — deugdelijk te bewijzen — noodzakelijkheid strikt gevorderd wordt en moet het vertrekken, zoodra de havenmeester of, bij ontstentenis, de hoogste plaatselijke autoriteit daartoe last geeft (artikel 49).

In één der bedoelde pelgrimshavens aangekomen, heeft het schip zich te onderwerpen aan de voorgeschreven qua-

---

1) N.I. vrijstelling van die observatie voor hen, die zich ter plaatse aan vaccinatie tegen cholera willen onderwerpen en alsdan slechts een medisch onderzoek te ondergaan hebben.

2) In de door mij gebruikte tekst dezer conventie staat: „Disposition préliminaire"; in verband met de Duitsche vertaling er naast en het opschrift van den eersten titel vermoed ik, dat deze spelling op een drukfout berust en meervoud behoort te zijn.

3) Hier wordt n.l. onder „observation" verstaan afzondering, onder „surveillance" geneeskundig onderzoek en toezicht.

rantaine-maatregelen en, voor zoover het schip pelgrimsschip is, aan een onderzoek door den havenmeester, bij wien het pelgrimscertificaat en de pelgrimslijst ingeleverd moeten worden (artikel 51 (3)).

Krachtens artikel 50 moet het schip in quarantaine gaan en worden, behoudens het bepaalde bij de quarantaineordonnantie, de verdere voorschriften op sanitair gebied toegepast. Behalve aan een gezondheidsonderzoek, zooals in artikel 14 der quarantaineordonnantie 1911 omschreven, wordt elke passagier onderworpen aan een waarneming van 5 etmalen, welken termijn de havenarts in verband met vaccinaties van den passagier en andere omstandigheden verkorten en, indien hij dit wenschelijk acht, verlengen kan tot ten hoogste 10 etmalen; wanneer de havenarts meent, dat het vuile linnen of andere aan de passagiers toebehoorende goederen besmet zijn, worden deze ontsmet; het dagboek van den scheepsdokter en het gezondheidsboek worden hem ter inzage geboden (artikel 50 (1)).

De kosten der waarneming en andere sanitaire maatregelen bedragen *f* 6.— per passagier, ongeacht den duur der waarneming; deze vergoeding en die, welke verschuldigd is bij eventueele begrafenis van passagiers door bemiddeling der quarantaine-stations, moeten betaald worden door den schipper, eigenaar of agent van het betrokken schip, die voor die betaling hoofdelijk aansprakelijk zijn (artikel 50 (3) in verband met de Bijbl. no. 10230 van het jaar 1922, no. 10595 en no. 10596, beiden van het jaar 1924). Bovendien mogen de gezaghebbers van de schepen der gouvernementsmarine en de gezagvoerders van die der bebakening en kustverlichting het vervoer van personen van Tandjoengpriok naar Kuiper of omgekeerd den Lande in rekening brengen en wel *f* 0.12[5] per persoon boven de 12 jaar en *f* 0.06 per persoon daar beneden, doch boven de 2

jaar; personen beneden de 2 jaar worden kosteloos vervoerd (Bijbl. no. 8337 van het jaar 1915).

Bij het onderzoek van den havenmeester moeten de schipper en de scheepsdokter zooveel mogelijk behulpzaam zijn (artikel 52 (3)); het onderzoek betreft de geschiktheid van het schip om als pelgrimsschip te varen, echter alleen, wanneer de schipper geen geldig door den consul te Djiddah afgegeven pelgrimscertificaat kan overleggen, de aan den dokter van een pelgrimsschip gestelde eischen, het gezondheidsboek (of gezondheidspassen voor zoover het schepen niet-pelgrimsschepen betreft) en de pelgrimslijst, de reispassen van aan boord overleden pelgrims, de aanteekeningen van sterfgevallen en in het belang van de gezondheid gedurende de reis genomen maatregelen in het scheepsjournaal, het volgens de voorschriften aangeplakt zijn van het dagelijksch rantsoen van de passagiers der laagste klasse, de uitdeeling dier rantsoenen, het aantal passagiers aan boord in verband met het maximaal toelaatbaar aantal volgens het pelgrimscertificaat of, bij ontstentenis, volgens den meetstaat of, bij onstentenis, in verband met de voorschriften, die de ruimte regelen, waarop elke passagier recht heeft (artikel 51 (2)).

Worden bij dit onderzoek geen onregelmatigheden ontdekt, dan kan het schip de passagiers, nadat de sanitaire maatregelen op hen toegepast zijn, verder vervoeren; duurt de waarneming der passagiers echter langer dan 3 etmalen, dan kan het schip direct na het onderzoek van het schip en ontscheping der passagiers voor de waarneming vertrekken; echter is de pelgrimsagent verantwoordelijk voor de direct na afloop der waarneming beschikbaar te stellen scheepsruimte (artikel 50 (2)). Worden er wel onregelmatigheden ontdekt, dan deelt de havenmeester deze den schipper mede en vraagt hij hem of hij gebruik wil maken van zijn

recht, den havenmeester, mits voordat deze het schip verlaat, een nader onderzoek te verzoeken; van de bevonden onregelmatigheden maakt de havenmeester proces-verbaal in tweevoud op, waarvan hij een exemplaar aan den schipper geeft (artikel 52 (1) en (2)); bovendien neemt hij maatregelen, dat het schip niet de haven verlaat met overschrijding van het maximaal toelaatbaar aantal passagiers, indien de onregelmatigheid hierin bestond of verbiedt hij verder vervoer van de pelgrims aan boord van dat schip, indien het ongeschikt voor passagiersvervoer bevonden is; wanneer de pelgrimsagent of de schipper, eigenaar of agent van het schip, dat zijn passagiers geheel of gedeeltelijk niet verder mag vervoeren, niet onmiddellijk andere scheepsruimte, aan de eischen beantwoordend, beschikbaar stelt, zorgt de havenmeester voor hun vervoer van de quarantainestations op Kuiper of Poeloe Roebiah naar respectievelijk Tandjoengpriok of Sabang op kosten van den pelgrimsagent; voor hun verder vervoer verstrekt de havenmeester hun de noodige middelen, voor de terugbetaling waarvan de genoemde personen hoofdelijk aansprakelijk zijn (artikel 55 (2), (3) en (4), artikel 56).

Heeft de schipper den havenmeester het verzoek om een nader onderzoek gedaan, dan brengt deze dit verzoek over bij den hoofdinspecteur van scheepvaart te Tandjoengpriok of bij het hoofd van plaatselijk bestuur te Sabang, die twee personen aanwijst om met den havenarts een commissie te vormen, die het nader onderzoek zoo spoedig mogelijk doet plaats hebben (artikel 53 (2) en (3)). Van haar bevindingen maakt deze commissie proces-verbaal in tweevoud op, waarvan één exemplaar aan den schipper wordt gegeven; komt dit overeen met het proces-verbaal van den

havenmeester, dan komen de kosten van het onderzoek ten laste van den schipper; wordt de schipper in het gelijk gesteld, dan is dit nader onderzoek kosteloos, wat steeds het geval is met het onderzoek van den havenmeester (artikelen 53 (4) en 54). De eventueel te betalen kosten van het nader onderzoek bedragen voor elk lid der commissie *f* 15.— of *f* 25.—, al naar gelang het lid al dan niet landsdienaar is (artikel 54).

Na afloop van het nader onderzoek geldt voor het betrokken schip hetzelfde, wat reeds opgemerkt is van schepen, waarbij het onderzoek van den havenmeester geen onregelmatigheden uitbracht; in beide gevallen is het schip niet meer gebonden aan de strenge voorschriften, voor pelgrimsschepen geldende, met uitzondering van den eisch omtrent de ruimte, waarop elke passagier recht heeft, van welken eisch de hoofdinspecteur van scheepvaart in bijzondere gevallen nog vrijstelling kan verleenen (art. 55 (1)).

Het zal wel overbodig zijn te vermelden, dat de bepalingen, de aankomst in Nederlandsch-Indië van schepen die pelgrims terugvoeren regelende, niet een uitvloeisel zijn der internationale sanitaire verdragen, daar deze op dit punt het stilzwijgen bewaren.

Het niet nakomen van de voorschriften, in de pelgrimsordonnantie neergelegd, is strafbaar gesteld in een dertiental strafbepalingen, nopens welke ik mij tot enkele opmerkingen wil bepalen.

In de eerste plaats moest de wetgever bij het vaststellen van de maximumstraffen zorg dragen niet beneden de voor overeenkomstige overtredingen in de sanitaire conventies genoemde straffen te komen.

Indien de bepalingen der ordonnantie al te grovelijk overtreden worden, kan de Gouverneur-Generaal den schuldigen schipper, diens schip dan wel alle schepen van

den eigenaar van het schip of den betrokken pelgrimsagent (eventueel diens vertegenwoordiger in Nederlandsch-Indië) van het pelgrimsvervoer in Nederlandsch-Indië uitsluiten, echter voor niet langer dan drie jaren (artikel 69).

Artikel 72 der slotbepalingen noemt in het bijzonder de havenmeesters en de inspecteerende ambtenaren van scheepvaart als de met het opsporen van overtredingen van de pelgrimsordonnantie 1922 belaste ambtenaren; ik mis hier de uitdrukkelijke toekenning van die bevoegdheid aan de autoriteiten der buitenlandsche havens, die volgens artikel 151 der conventie van 1912 de door hen vastgestelde overtredingen zoowel op het gezondheidsboek als op de pelgrimslijsten aan te teekenen hebben en een proces-verbaal er van over te leggen hebben waar zulks behoort, in ons geval aan den hoofdinspecteur van scheepvaart van Nederlandsch-Indië. [1])

1) Zie ook blz. 149.

HOOFDSTUK VII.

Vervoer van pelgrims en retourbiljettendwang. [1])

In den tijd van de Compagnie waren het zoowel de koopvaardijschepen van de Compagnie als die der Engelschen, die de bedevaartgangers, toen meestentijds aanzienlijken met hun gevolg, naar Mekka brachten en vandaar haalden, voor zoover de pelgrims niet bij machte waren, zelf een vaartuig uit te rusten. [2])

Toen het aantal pelgrims in de eerste helft der negentiende eeuw toenam en hun vervoer een bron van inkomsten beloofde te worden, namen Arabieren de exploitatie er van ter hand. Voorschriften, die het vervoer regelden, ontbraken; een geweten hielden die Arabische reeders er wellicht op na, maar het was zóó ruim, dat zij er geen been in zagen om, wanneer zij de vrachtpenningen ontvangen hadden, hun passagiers ergens aan wal te zetten en er dan met volle zeilen van door te gaan. Soms gelukte het den gedupeerden na jaren van ontbering en allerlei avonturen hun land te bereiken; meestal echter hoorde men nooit meer van hen.

Toen motorschepen in gebruik kwamen voor het ver-

---

1) Zie voor de ontwikkelingsgeschiedenis van dit vervoer Bedevaartverslag 1914/15, in Oranjeboek 1914/15, blz. 91, voor zoover niet naar andere plaatsen verwezen wordt.

2) Zie De Haan's Priangan dl. III (1912), § 97 (Engelsche schepen, § 392 (inlandsche vaartuigen).

voer van bedevaartgangers, bleef dit grootendeels nog in handen der Arabieren; omstreeks 1870 deelden zij het vervoer met de Holt-line te Liverpool, die, evenals het grootste deel der Arabische ondernemingen, Singapore tot uitgangspunt had. Ondernemers, die een rechtstreeksche verbinding tusschen Nederlandsch-Indië en Djiddah onderhielden, waren uitzonderingen.

Om een einde te maken aan de misstanden, die niet alleen tijdens de reis aan boord van de pelgrimsschepen, maar ook bij het in- en ontschepen van passagiers te Djiddah en Singapore plaats vonden, deed onze Regeering in 1874 langs diplomatieken weg stappen bij de Turksche en de Engelsche Regeeringen, met het gevolg, dat de eerste zich bereid verklaarde de autoriteiten te Djiddah aan te schrijven om zorgvuldig te waken tegen het laten vertrekken van schepen met te veel passagiers aan boord en dat de Engelsche Regeering de zaak ter sprake bracht bij het bestuur der Straits Settlements. [1])

Een andere misstand, waaraan pelgrims bij hun terugkeer bloot stonden, was, dat zij te Djiddah dikwijls zoo lang op bootgelegenheid wachten moesten, dat zij hun geld, dat voor de terugreis bestemd was, geheel opteerden en, om niet te behoeven achter te blijven, een werkcontract, zooals in hoofdstuk III blz. 35 besproken, aangingen. Om ook hieraan een einde te maken, begon de in 1873 opgerichte Nederlandsche stoomvaartonderneming „Java" [2]) in 1874 de exploitatie van de rechtstreeksche verbinding Nederlandsch-Indië-Djiddah en voerdezij het verplichte-retourbiljettensysteem in; zij had echter bitter weinig succes. Niet alleen werd zij tegengewerkt door de sjechs te Mekka met

1) Zie ook blz. 121.
2) Zie Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, tweede druk, dl. IV (1921), blz. 111 e.v. (Stoomvaart).

hun handlangers te Singapore, die bij de Singaporesche ondernemingen financieel geïnteresseerd waren en dus den pelgrims het nemen van rechtstreeksche passage sterk afraadden, maar bovendien werd zij belemmerd door de bepalingen op het vervoer van inlanders uit Nederlandsch-Indië naar een haven daar buiten, neergelegd in de ordonnantie van 13 October 1872 (Stbl. no. 179); weliswaar bestond een dergelijke regeling ook in de Straits, maar de Arabieren ontdoken haar.

De Indische Regeering overwoog toen, of zij geen maatregelen zou kunnen nemen om de bedevaartgangers te dwingen rechtstreeksche passage te nemen; de onmogelijkheid hiervan bleek alras; hoe zou men hun kunnen beletten naar Singapore te gaan en vandaar de reis naar Mekka voort te zetten? Indien men dengenen, die geen rechtstreeksche passage wilden nemen, al een Mekka-pas weigerde, een pas tot Singapore kon niet geweigerd worden; in Singapore konden zij bij het Nederlandsch consulaat een pas naar Mekka vragen of eenvoudig zonder pas vertrekken; in dien tijd letten de Turksche autoriteiten in den Hidjaz niet zoo nauw op het bezit van een behoorlijk paspoort. Bovendien was onze nationale scheepvaart toen nog niet bij machte voldoende scheepsruimte voor het pelgrimsvervoer beschikbaar te stellen.

Hierin kwam langzamerhand verandering. In de jaren 1877, 1878 en 1879 vervoerde de in 1870 opgerichte stoomvaartmaatschappij „Nederland", [1]) die door huur tevens de beschikking had gekregen over schepen der onderneming „Java", respectievelijk 673, 527 en 709 bedevaartgangers als dekpassagiers naar Suez; [2]) de schepen der „Compagnie

1) Zie blz. 167, noot 2.
2) Zie Koloniale Verslagen 1879 en 1880, resp. blz. 116 en blz. 100.

„des paquebots Khédivié" [1]) brachten hen verder naar Djiddah.

In 1882 kwam het Egyptisch bestuur roet in het eten gooien. Volgens de artikelen 3 en 4 van het pelgrimsreglement, vastgesteld door den „Conseil sanitaire maritime et „quarantenaire" in Egypte,[2]) werd niet alleen verboden niet-Egyptische pelgrims in Egyptische havens te ontschepen of over te schepen, maar was het stoomschepen, die zulke pelgrims aan boord hadden, zelfs verboden de Egyptische havens binnen te loopen. Nu de Nederlandsche schepen de pelgrims dus niet meer in Suez konden afzetten, bleef er niets over dan hen naar Kamaran te brengen, om daar vijf dagen quarantaine te ondergaan, waarna zij naar Djiddah verscheept konden worden. Wegens het tijdverlies, dat hiermede gepaard ging, wilden de Nederlandsche maatschappijen maar liever het pelgrimsvervoer er aan geven.

Gelukkig bracht het „Règlement spécial applicable au „Pèlerinage du Hédjaz" [3]) van 1884 uitkomst. Dit reglement bevatte namelijk de bepaling dat schepen, die niet meer dan vijf pelgrims per 100 registerton aan boord hadden, deze pelgrims op het eiland Aboe-Saad mochten afzetten en daarna direct de reis mochten vervolgen. Daar de Nederlandsche schepen de pelgrims als dekpassagiers vervoerden, die dus maar gering in aantal waren in verhouding tot de tonnemaat der schepen, stelde dit reglement hen in staat met het vervoer van bedevaartgangers voort te gaan. En weldra bereikte dit vervoer een zekeren bloei, vooral, sedert de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche „Lloyd" (de laatste opgericht in 1875) [4]) door tusschenkomst

---

1) De Fransche kh geeft onze ch (in *lach* of *zich*) weer.
2) Dit reglement is afgedrukt in de Nederlandsche Staatscourant van 9 Sept. 1881.
3) Zie hoofdstuk V, blz. 89—99.
4) Zie blz. 167, noot 2.

der Indische Regeering een gecombineerden dienst op Djiddah openden, te beginnen met het bedevaartseizoen 1882/83. Nog grooter werd die bloei, toen de Nederlandsche gedelegeerde in den „Conseil supérieur de santé de Constan„tinople" er eenige jaren lang in slaagde het aantal pelgrims, dat op Aboe-Saad geland mocht worden, van vijf op tien pelgrims per 100 registerton te brengen. Hier volgt een staatje van het percentage, dat de Nederlandsche vlag van 1883 tot en met 1887 in het vervoer van Nederlandsch-Indische pelgrims had, om dien groeienden bloei aan te toonen: [1])

jaar	heenreis	terugreis
1883	ruim 32 %	ruim 41 %
1884	bijna 44 %	„ 60 %
1885	ruim 61 %	60 %
1886	59 %	61 %
1887	56 %	60 %

Ook de Regeering deed het hare om het vervoer van bedevaartgangers door Nederlandsche schepen te bevorderen; zoo werd het passage nemen vergemakkelijkt bij besluit van 27 Nov. 1882 no. 24 (Bijbl. no. 3922), [2]) waarbij 's lands kas dienstbaar werd gemaakt aan de overmaking naar Batavia van de elders in Nederlandsch-Indië door Mekkagangers te betalen gelden voor het vervoer naar Djiddah en terug door tusschenkomst van de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd". Het vervoer op Nederlandsche schepen verdiende ook in alle opzichten de voorkeur. In politiek opzicht, omdat de pelgrims tijdens de reis onder Nederlandsch gezag bleven;

1) Zie de Koloniale Verslagen van 1884 t/m 1888, resp. blz. 101, 107, 95, 100 en 126.
2) Dit besluit werd ingetrokken in 1889, daar er weinig gebruik van gemaakt werd.

in economisch opzicht, omdat op die wijze nog iets gered werd van de sommen, die elk jaar naar Mekka stroomen; in sociaal opzicht, omdat de behandeling aan boord veel beter was dan op de Engelsche en Arabische schepen (die trouwens meer en meer door de Engelsche verdrongen werden); over die behandeling ging dan ook een roep van tevredenheid zoowel bij de sanitaire autoriteiten in Arabië als bij de passagiers zelve; de Nederlandsche schepen zorgden voor behoorlijke voeding, goed en ongerantsoeneerd drinkwater, frissche lucht en een dokter, in wien de pelgrims het volste vertrouwen hadden, wat niet gezegd kon worden van de Holt-schepen.

In 1890 besloten de gecombineerde Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen een trust te vormen met de „Ocean Steamship Company" van Alfred Holt te Liverpool, die geleidelijk aan het geheele pelgrimsvervoer over Singapore was gaan beheerschen. Voor het eerst sedert vele jaren kwamen nu weer Engelsche schepen in Indië om onze pelgrims rechtstreeks vandaar naar Djiddah te brengen; daar tegenover staat, dat onze schepen een aandeel kregen in het vervoer van Singapore naar Djiddah. Bij onderlinge afspraak stelden de drie maatschappijen schepen beschikbaar, die de pelgrims van de havenplaatsen langs Java's noordkust en van Padang haalden om hen naar Djiddah te vervoeren. De Koninklijke Paketvaart Maatschappij, opgericht in 1888,[1]) bracht hen ook van andere plaatsen in den Indischen Archipel naar Java, waar hun op kosten der trust huisvesting verschaft werd tot zij met het eerstvertrekkend schip vervoerd konden worden. Het gevolg van deze regeling, die tot op het uitbreken van den wereldoorlog voortduurde, was, dat het pelgrimsvervoer zoo'n hooge

1) Zie Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, tweede druk, dl. III (1919), blz. 254 e.v. (Paketvaart Maatschappij (Koninklijke)).

vlucht nam, dat de trust slechts bij uitzondering de eigenlijke mailbooten behoefde te gebruiken voor dat vervoer; er werden vrachtbooten voor ingericht door hen tijdelijk te voorzien van hospitaal, badkamers en verdere gemakken; op de nieuwe vrachtschepen werden deze inrichtingen permanent aangebracht, zoodat deze schepen de beste werden van alle nationaliteiten, die aan de haddji-vaart deelnemen.

Het was heel goed gezien de mailbooten slechts bij uitzondering voor pelgrimsvervoer te bezigen; gezien toch de gebrekkig ingerichte quarantaine-inrichtingen in de Roode Zee, was het gevaar voor het aan boord brengen van besmettelijke ziekten door de terugkeerende haddji's verre van denkbeeldig; daar kwam nog bij, dat het Europeesch gedeelte der passagiers in de eerste jaren van de trust in die haddji's nog steeds gevaarlijke fanatieken zag en het zeer onaangenaam vond dergelijke lieden tot reisgezelschap te hebben.

Sedert het pelgrimsvervoer een rijke bron van inkomsten voor de Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen was geworden, bezigden deze maatschappijen biljetten, welke het ter bedevaart gaan aanmoedigden. Op een klacht van den heer Van den Biesen [1]) hieromtrent in de Tweede Kamer in 1902, antwoordde de toenmalige minister van koloniën, Idenburg, dat de bedevaart voor de inlanders zooveel lasten medebrengt, dat reclamebiljetten alleen hen niet tot het ondernemen van den haddj zouden bewegen; daar is meer voor noodig; zeer terecht merkte de minister verder op, dat reclamebiljetten dus niet het aantal haddji's doen toenemen, maar wel het gebruik maken van Nederlandsche schepen bevorderen, hetgeen een belangrijk voordeel beteekent.

---

1) Hand. v. d. Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1902/03, blz. 99 en 102.
2) Oranjeboek 1919, blz. 135.

Tijdens den oorlog had de Regeering de bedevaart slechts ontraden, niet verboden; echter stelden de maatschappijen geen schepen beschikbaar. Om de in Mekka studeerende en de bij de bedevaart achtergebleven Nederlandsche onderdanen af te halen, had de Regeering eenige schepen gecharterd, die hen in veiligheid brachten. [1]) De kosten van het vervoer zijn en worden op de betrokken personen verhaald, waarbij men groote tegemoetkomendheid betracht(te) tegenover hen, die niet kunnen betalen. [2])

Voor zoover het bedevaartverslag van 1919, [3]) het eenig hieromtrent gepubliceerde, ons inlicht, waren de Holt-booten de eerste, die na den oorlog het pelgrimsvervoer hervatten; volgens een circulaire van den gouvernementssecretaris, gedateerd 1 Juli 1919, stelden de „Nederland" en de „Rotterdamsche Lloyd" toen eenige scheepsruimte beschikbaar voor het pelgrimsvervoer, maar de Indische Regeering deelde in die circulaire mede, dat zij niet kon instaan voor de veiligheid in den Hidjaz.

Niettegenstaande die circulaire nam het aantal pelgrims hand over hand toe en hun vervoer werd weldra op dezelfde wijze bewerkstelligd als voor den oorlog, d.w.z. door de samenwerkende maatschappijen „Nederland", „Rotter-„damsche Lloyd" en „Oceaan"; deze halen de pelgrims van de in de pelgrimsordonnantie 1922 aangewezen pelgrims-

---

1) Zie Koloniale Verslagen 1916, kolom 125 en 1917, kolom 127.

2) Hand. Volksraad 1919/20, eerste gewone zitting, memorie van antwoord, stuk 34 (f), blz. 31 en 32; verder in de begrooting voor 1918, Stbl. 1918 no. 343, afdeeling V no. 66 als memoriepost, in de volgende begrootingen, Stbl. 1919 no. 311, afdeeling V no. 69 en Stbl. 1920 no. 149, afdeeling V no. 75 eveneens memorieposten; van 1921 af steeds stijgende posten, in 1921 *f* 3.000.—, in 1928 *f* 30.000.— (Stbl. 1921 no. 203 afdeeling V no. 510, Stbl. 1922 no. 225 afdeeling V no. 510, Stbl. 1923 no. 141 afdeeling V no. 540, Stbl. 1924 no. 197 afdeeling V no. 551, Stbl. 1925 no. 158 afdeeling V no. 549, Stbl. 1926 no. 307 afdeeling V no. 552, Stbl. 1927 no. 150 afdeeling V no. 552, Stbl. 1928 no. 136 afdeeling V no. 557).

In al deze posten wordt helaas gesproken van overvoer van *Nederlandsch-Indische onderdanen.*

3) Bedevaartverslag 1919, Oranjeboek, 1919, blz. 135.

havens, terwijl de Koninklijke Paketvaart Maatschappij hen van de verschillende streken van Nederlandsch-Indië naar die havens brengt.

Gaan wij over tot bespreking van den retourbiljettendwang. Zooals ik reeds op blz. 34—36 de gelegenheid had op te merken, kwam het, niettegenstaande artikel 2 van de ordonnantie in Stbl. 1895 no. 42 — dat o.a. de voorwaarde stelde, dat de aanstaande haddji voldoende middelen voor de reis moest hebben — meermalen voor, dat de bedevaartgangers al hun geld bij de bedevaart opmaakten en niet meer in staat waren de terugreis te bekostigen, zoodat zij òf in ellendige omstandigheden moesten achterblijven òf een werkcontract moesten aangaan.

Wij hebben gezien, dat de stoomvaartmaatschappij „Java" in 1874 een rechtstreeksche verbinding tusschen Nederlandsch-Indië en Djiddah schiep en het nemen van retourbiljetten verplicht stelde, hopende, dat het daardoor niet meer zou voorkomen, dat haddji's wegens geldgebrek achter blijven of zich voor schuld verbinden moesten. Andere omstandigheden droegen er toe bij, dat deze exploitatie niet floreerde (zie blz. 167). Wij hebben gezien hoe de Indische Regeering op middelen zon om het euvel tegen te gaan, hoe het verplicht deponeeren van een geldsom vóór het vertrek en andere dergelijke maatregelen geadviseerd werden, maar dat de Regeering niet tot een dergelijk besluit durfde komen.

Toen de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdam-„sche Lloyd" in 1882 een gecombineerden dienst openden, stelden zij retourbiljetten beschikbaar, evenals de in 1890 tot stand gekomen trust in de jaren vóór 1897. [1])

1) Zie Koloniale Verslagen van 1883, blz. 109, en volgende jaren.

In 1890 werd het onderzoek naar den reispenning aan boord gehouden;[1]) dit onderzoek bracht uit, dat de houders van passen, waarop de meegevoerde waarden vermeld waren, deze waarden werkelijk in hun bezit hadden en dat er geen waren, die niet den minimum reispenning van *f* 300.— (Bijbl. no. 2664) bij zich hadden. Wij moeten niet te veel vertrouwen in dit onderzoek stellen, daar het ondoenlijk was in het gekrioel van inlandsche passagiers te constateeren of ieder wel zijn eigen geld toonde, of hetzelfde geld niet door verschillende menschen als reispenning getoond werd.[2]) Hoe dit ook zij, de Regeering trok er de conclusie uit, dat het nemen van retourbiljetten bevorderd moest worden zonder het rechtstreeks te verplichten; in 1892 schreef zij de gewestelijke bestuurders aan, de inlanders, die zich ter bedevaart wilden begeven, te doen wijzen op de gevolgen, waaraan zij zich zouden blootstellen, wanneer zij zonder retourbiljet vertrokken of wel de reis niet rechtstreeks uit Nederlandsch-Indië ondernamen, en de bedoelde inlanders tevens te doen inlichten omtrent de voorwaarden, waarop de retourbiljetten verkrijgbaar waren.[3]) Bij gouvernementscirculaire van 21 Februari 1893 werden de gewestelijke bestuurshoofden aangeschreven, dat zij, die in het bezit waren van een retourbiljet, voortaan slechts *f* 100.— als reispenning behoefden te toonen.[4])

Inderdaad boden retourbiljetten groote voordeelen. In de eerste plaats hadden de houders er van de zekerheid, dat zij naar hun land konden terugkeeren en niet arm achterblijven of in de handen van Alsagaff, den man van de werkcontracten, behoefden te vallen, tenzij zij hun biljet ver-

1) Zie Koloniaal Verslag van 1891, blz. 126.
2) Zie hieromtrent Snouck Hurgronje's Verspreide Geschriften dl. IV, 2 (1924), blz. 188.
3) Zie koloniaal verslag 1893, blz. 121.
4) Zie koloniaal verslag 1894, blz. 124.

kochten, hetgeen zij echter niet licht doen zouden, daar zij bij verzilvering slechts 1/3 der waarde ontvingen, d.w.z. van de opkoopers; de maatschappijen verzilverden het retourbiljet alleen in geval van overlijden van den houder. Bij het passagenemen voor de terugreis waren geen tusschenpersonen meer noodig; het daarmee uitgespaard geld kwam den bedevaartgangers, in het ergste geval den maatschappijen ten goede, hetgeen altijd nog beter was dan dat dit in handen der Arabische sjechs viel.

Maar er waren ook nadeelen [1]) aan het stelsel verbonden; de houders der retourbiljetten waren niet vrij in het kiezen van scheepsgelegenheid voor de terugreis; dikwijls zagen zij anderen zonder retourbiljetten voor hen vertrekken. Ook zij, die voor studie of om familieredenen te Mekka wilden blijven, werden door retourbiljettendwang op onnoodig hooge kosten gejaagd; te Mekka aangekomen, konden zij hun biljet toch slechts tegen groot verlies verzilveren; door het onpersoonlijk karakter der biljetten werd er een handel in gedreven waarbij diegenen, die hen van de hand deden, een belangrijk verlies leden. Maar het ergste was, dat de retourbiljettendwang kon leiden tot een monopolie met al de kwade gevolgen daarvan, als onevenredig hooge prijzen en onverschillige behandeling der pelgrims, met wier waardeering dan geen rekening behoefde te worden gehouden. Echter konden de betrokken regeeringen die kwade gevolgen weg nemen door het uitgeven van retourbiljetten aan regelingen te binden, zooals die bij voorbeeld in de bedevaartverslagen van 1897 [2]) en 1914—1915 [3]) voorgesteld worden. De retourbiljetten van de Neder-

1) Zie voor deze voor- en nadeelen Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.
2) Cons. verslagen en berichten 1898, blz. 637.
3) Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

landsch-Indische pelgrims moeten geldig zijn op elke Nederlandsche boot, zoodat de pelgrims niet op scheepsgelegenheid behoeven te wachten; verder moeten de maatschappijen den terugvoer binnen een bepaalden termijn na het volbrengen der bedevaart garandeeren, tenzij in gevallen van force majeure ter beoordeeling aan de Regeering, in welke gevallen de prijs van het retourbiljet gerestitueerd behoort te worden. Bij niet nakomen dezer verplichting moeten de betrokken consuls de bevoegdheid hebben de gedupeerde pelgrims te doen vervoeren op kosten der overtredende maatschappijen.

Bij het bepalen van den termijn, waarbinnen de maatschappijen tot terugvoer gehouden zijn, moet rekening gehouden worden met het feit, dat de pelgrims als regel na den haddj een tocht naar Medina doen, waar ongeveer een maand mee gemoeid is. Om handel in retourbiljetten te voorkomen, moeten de pelgrims verplicht worden, de biljetten aan het consulaat in bewaring te geven of moet aan de biljetten een strikt persoonlijk karakter gegeven worden. Wij hebben op blz. 150—155 gezien, welke maatregelen de Indische Regeering op dit stuk genomen heeft.

Gaan wij nu van de theorie terug naar de practijk. Wij zagen, dat de Regeering het nemen van retourbiljetten aanmoedigde; toch waren er maar weinig bedevaartgangers, die er zich van voorzagen. De oorzaak hiervan was, dat de houders van retourbiljetten bij hun terugkeer uit Mekka op alle mogelijke wijzen geplaagd werden door de sjechs en het consortium, uit drie Arabieren uit de onmiddellijke omgeving van den grootsjerief (waaronder ook Sejjid Omar Alsagaff) bestaand, dat de geheele regeling van den terugvoer in handen had. [1]) Zoowel voor de sjechs als voor het consor-

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15 blz. 91.

tium beteekende het nemen van retourbiljetten door de pelgrims het verloren gaan van een rijken bron van inkomsten. Wat de sjechs betreft, deze wisten al dadelijk na aankomst van pelgrims, die hen tot gids kozen, het benoodigde geld voor de terugreis per rechtstreeksche gelegenheid los te krijgen. Wanneer de pelgrims tijdens de bedevaart overleden, eigenden de sjechs zich dit geld toe. Brachten zij er het leven af, dan wist de sjech zich een premie van de scheepsagenten te bedingen of wel, hij gaf den pelgrims biljetten tot Singapore en liet hen die reis maken onder geleide van een handlanger, die in Singapore met de noorderzon verdween of de pelgrims tevreden stelde met passage op een goedkoope Chineesche boot. Deze practijken brachten den sjechs veel geld in het laatje.

Wat het consortium aangaat, dit regelde het nemen van passage voor de terugreis; de pelgrims hadden niet de vrije keus der middelen van terugvoer, niettegenstaande de Turksche Regeering hun die vrijheid bij keizerlijk decreet van Mei 1894 (1 Sjawwāl 1311) uitdrukkelijk had verzekerd. Het consortium stelde de prijzen vast, die de pelgrims hadden te betalen; het bepaalde ook de prijzen, die het aan de maatschappijen betaalde en wees elken scheepsagent de pelgrims aan, die hij vervoeren mocht. Behalve de rijke inkomsten, die hij uit het consortium trok, had Sējjid Omar Alsagaff nog belangrijke voordeelen uit de werkcontracten.

Ook in Indië zelf deden de vertegenwoordigers der sjechs en de wervers van stoomvaartondernemingen te Singapore alle moeite om het nemen van retourbiljetten te voorkomen.

In 1896 begon deze toestand het bewind van de Straits Settlements te verdrieten; zijn eerste maatregel was de werkcontracten met Alsagaff nietig te verklaren, de

tweede het invoeren van een retourbiljettendwang. [1]) Op de desbetreffende vraag van het bestuur der Straits antwoordde de Indische Regeering, dat zij dezen nieuw aangewezen weg niet wenschte te volgen, daar een dergelijke regeling in strijd zou zijn met de neutrale houding, die zij tegenover den Islam wenschte aan te nemen. Het komt mij voor, dat de Regeering hierin zeer juist handelde; daar toch elke regeling, uitgaande van de ongeloovige Regeering, ook al is die regeling in het belang van de belijders van den Mohammedaanschen godsdienst getroffen, in het oog der moslims een belemmering van hun godsdienst beoogt, moet de Regeering daarin uiterst voorzichtig zijn, wil zij niet voor onverdraagzaam doorgaan.

Deze overweging weerhield het Straits-bewind niet den retourbiljettendwang een plaats te geven in de „Pil-„grimships Ordinance" van 1897, zonder echter met de boven aangegeven middelen de gevaren van dat stelsel te bezweren. Al wilde de Indische Regeering van een dwang in dien zin niets weten, dit belette niet, dat de trust, bestaande uit „Nederland", „Rotterdamsche Lloyd" en „Oceaan", het voorbeeld van de Straits volgde en de passagiers verplichtte om retourbiljetten te nemen.

Tegen deze maatregelen werd groote tegenstand verwacht van de zijde der sjechs en het consortium te Djiddah; [2]) de Turksche gouverneur (wālī) van den Hidjaz nam echter op verzoek van het Nederlandsch en het Engelsch consulaat tijdig zijn maatregelen om dit verzet te voorkomen; evenzoo wist hij te beletten, dat er handel gedreven

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

2) Voor dit en het voorgaande zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

werd in de reourbiljetten, die wel persoonlijk heetten te zijn, maar dit in werkelijkheid niet waren.

Deze regeling bewerkte, dat de stoomvaarttrust in Nederlandsch-Indië het geheele pelgrimsvervoer in handen kreeg, ook voor de terugreis, daar concurrentie uitgesloten was; de pelgrims waren toch door hun retourbiljetten gebonden.

Het schijnt, dat de trust in 1914 haar positie stevig genoeg achtte, om van den regel, slechts retourbiljetten te verkoopen, af te wijken; althans in dat jaar werden er ruim 3000 enkele-reisbiljetten verkocht. Hiervan maakten enkele haddji-wervers gebruik om deze biljetten voor retourbiljetten te verkoopen aan de pelgrims en hun dan in Mekka een retourbiljet te geven, dat zij aldaar voor 1/3 der waarde opkochten; sommigen lieten ook dit na. De voorlichtingsdienst voor pelgrims, die de Sarèkat Islam georganiseerd heeft, waarschuwde tegen deze afzetterijen.[1]) De Sarèkat Islam heeft o.a. ten doel haar leden, die in moeilijkheden zijn, te helpen, de bevordering van de geestelijke ontwikkeling en van de materieele belangen van den inlander, tegengaan van bestaande verkeerde begrippen omtrent den Mohammedaanschen godsdienst en bevordering van het godsdienstig leven onder de inlanders overeenkomstig de wetten en gebruiken van gemelden godsdienst; door den genoemden voorlichtingsdienst, het charteren van schepen om haar leden, die naar Mekka willen, te kunnen vervoeren buiten de stoomvaartmaatschappijen om en velerlei andere zaken ten voordeele der bedevaartgangers tracht zij dit doel te bereiken.

Zooals in hoofdstuk VI reeds vermeld is, heeft de Nederlandsch-Indische Regeering na den oorlog het nemen van

1) Zie Bedevaartverslag 1914/15 in Oranjeboek 1914/15, blz. 91.

retourbiljetten verplicht gesteld, namelijk in de pelgrimsordonnantie 1922, artikel 21 (2); ten gevolge van de ratificatie (in 1920) van de internationale sanitaire conventie van Parijs van 1912 is zij daartoe overgegaan; echter zorgde zij er behoorlijk voor, dat die retourbiljetten geen nadeel voor de pelgrims zouden opleveren (zie blz. 150—155).

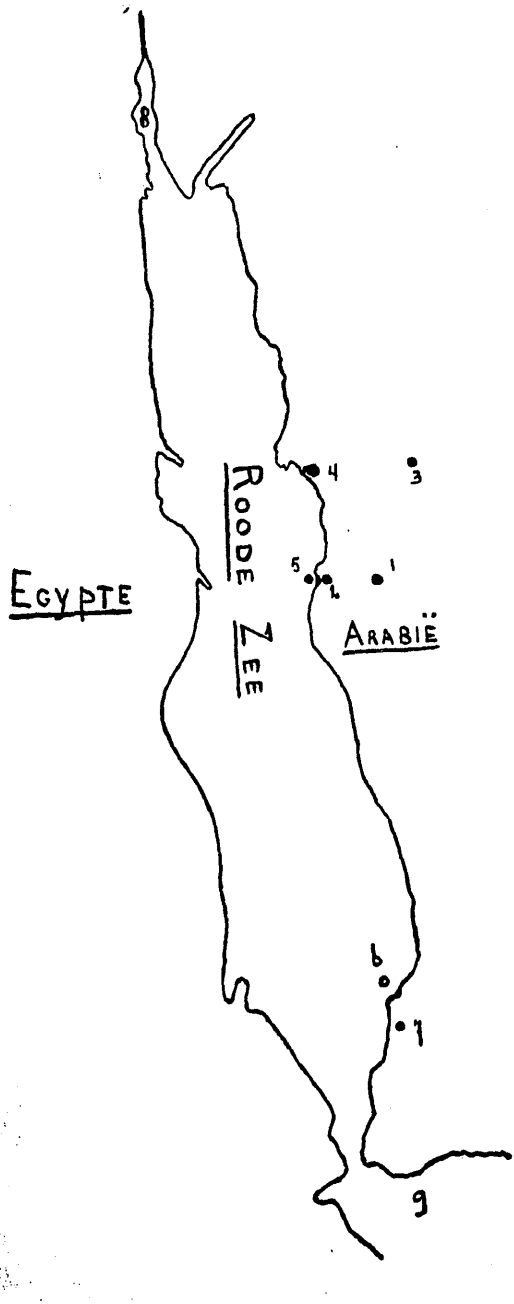

Schetskaartje

1 Mekka
2 Djiddah
3 Medina
4 Jambo
5 Aboe-Saad
(bestaande uit
Aboe-Saad, Aboe-Ali
en Wasta).
6 Kamaran
7 Hodeida
8 Golf van Suez
9 Golf van Aden

BIJLAGE I.

(a) Resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 18 October 1825 no. 9. [1])

Gelezen eene Missive van den Resident van Batavia dd. 11 dezer no. 298 daarbij, onder overlegging van eene Missive van den Assistent Resident voor de Stedelijke politie, te kennen gevende dat er op dit oogenblik Ca. Twee Honderd Inlanders van deze en andere Residentiën zich ten kantore van de Politie hebben vervoegd, ten einde met het zeilree liggend schip Magbar, gezaghebber Sech Oemar Boegies, de pelgrims-reize naar Mekka te doen; — dat het getal der ingezetenen van dit eiland, welke zich met hetzelfde oogmerk herwaarts begeeft, jaarlijks vermeerdert, en hij Resident zich alzoo verpligt vindt daarop de aandacht van het gouvernement te vestigen; — verzoekende mitsdien om bevelen in deze, en in overweging gevende om, zoo het welligt doelmatig werd geoordeeld om de thans alhier aanwezige Inlanders, welke zich nu eenmaal tot deze reize gereed hebben gemaakt, geene verhindering toe te brengen, echter voor den vervolge eenige bepalingen daar te stellen, teneinde deze emigratien, welke voor de rust in het algemeen, en de belangen van de Ligtgeloovige Javanen als nadeelig kunnen worden beschouwd, zoo veel mogelijk te beperken.

Wordende te deze gelegenheid door den Gouverneur Generaal medegedeeld dat Hij heeft doen onderzoeken of — en zoo ja welke bepalingen door de voormalige Regeering dezer Landen op het stuk der bedevaarten naar Mekka

1) Zie boven, blz. 17 e.v.

waren gemaakt, doch niet heeft kunnen ontwaren dat zoodanige bepalingen bestaan; dat het ook niet schijnt dat in vroegere tijden het getal Javanen, welke zich naar Mekka begaven, aanzienlijk genoeg was om de aandacht van het gouvernement tot zich te trekken, doch dat dit getal blijkens de berigten van den Resident van Batavia thans successievelijk zoodanig aangroeit dat het gouvernement niet onverschillig omtrent hetzelve kan blijven; — dat Hij namelijk deze pelgrims-reizen, in zulke groote troepen, als thans, ondernomen, nadeelig in derzelver gevolgen beschouwt, daar niet alleen voor het oogenblik, zoo vele handen aan eenen nuttigen arbeid worden onttrokken, maar ook de meeste dezer menschen, zoo niet allen, wanneer zij van die reizen terugkeeren, en H a d j i e s zijn geworden, geene geschiktheid meer tot den arbeid hebben, en hunnen tijd alleen met bidden of andere godsdienst-oefeningen bestedende, ten laste van hunne landgenoten komen, en op alle mogelijke wijze van de ligtgeloovigheid derzelve partij trekken, behalve de schadelijke invloed welke een al te groote en de behoeften overschrijdende aanwas van priesters, of zoogenaamde Hadjies, op de zedelijke verpligtingen van de Inlandsche bevolking jegens het gouvernement kan te weegbrengen, — dat, zoo het welligt, ondoelmatig, en in de tegenwoordige omstandigheden onstaatkundig zoude zijn om zulks regtstreeks te beletten, het echter als wenschelijk mag worden beschouwd dat deze tijdelijke emigratien zoo niet beperkt immers door eenige bepalingen moeyelijker worden gemaakt, en dat daartoe door de Residenten, ieder in de zijnen, zoo veel mogelijk worde medegewerkt.

Waarop gedelibereerd zijnde,

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Den Resident van Batavia, bij dispositie op zijne Missive van den 11 dezer no. 298 te autoriseren om aan de personen, welke zich reeds aan de Politie ter bekoming van paspoorten naar Mekka, met het Schip M a g b a r, hebben aangegeven, toe te staan derwaarts te vertrekken.

Ten tweede: Te bepalen dat in den vervolge geene passen aan Inlanders welke zich voor Arabien inschepen, zullen worden verleend dan tegen betaling van *f* 110.— voor elke pas, welke gelden ten voordeele zullen komen van de Mohamedaansche Tempels in de hoofdnegoryen der respectieve Residentiën; zullende de Residenten gehouden zijn van de ontvangst dezer gelden op de periodieke Staten der door hen verleende passen aanteekening tehouden.

Ten derde: Den Algemeenen Secretaris op te dragen om bij eene secrete missive aan de residenten op Java den wensch der Hooge Regeering kennelijk te maken dat het verkrijgen van passen naar Mekka door Inlanders, zoo min mogelijk worde aangemoedigd, en dat de regenten op eene doelmatige wijze hunnen invloed op de Javasche bevolking gebruiken om de al te groote zucht tot het doen van gemelde reizen tegen te gaan. [1])

Extract dezes zal worden gezonden aan den Resident van Batavia, mitsgaders aan alle Residenten op Java en Madoera en de Algemeene Rekenkamer voor zoo veel het 2e artikel betreft, tot informatie en narigt.

1) Dit lid, ontbrekend in het mij verstrekt afschrift, heb ik overgenomen uit het op blz. 18 genoemd werk van prof. Spat.

(b) Resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 26 Maart 1831 no. 24. [1])

Gelezen de missive van den Hoofd Baljuw te Batavia, d.d. 15 dezer no. 922/626, daarbij kennis gevende dat, eenigen tijd geleden, aldaar, van Palembang, zijn aangekomen 27 Hadjies, allen, volgens te Samarang gehouden onderzoek, Javanen van geboorte; dat die lieden zich, in den afgeloopen jare, van reispassen voor Riouw, Sincapoer, Poeloe Pinang, of andere plaatsen hebben voorzien en van daar, heimelijk ter bedevaart, naar Mekka, zijn gestevend, en dat zij zich alzoo op die wijze, hebben onttrokken aan de betaling der *f* 110.—, welke, volgens de Resoluties der Regering d.d. 18 October 1825, no. 9, door Inlanders die zich naar Arabie begeven, moet worden gestort;

dragende de Hoofd Baljuw uit dien hoofde voor, om te bepalen, dat zoodanige Inlanders als welke zonder voorkennis der plaatselijke autoriteit naar Mekka zijn vertrokken, om bij hunne terugkomst op Java, zullen vervallen in eene boete van *f* 1000.—, of, bij onvermogen tot betaling derzelve, zullen ondergaan eene gevangenisstraf van 10 maanden;

Gelet op de Resolutien van den 18 October 1825, no. 9, [2]) en van den 31 Augustus 1827, no. 24; [3])

En hierover gedelibereerd en in aanmerking genomen zijnde, dat de, overtreders der bovengenoemde bepaling, op weinige uitzonderingen na kunnen geacht worden buiten staat te zijn om eene boete van *f* 1000.— te betalen en dat zij alzoo ook, voor het meerendeel, in de voorgestelden gevangenisstraf zouden vervallen; door eene zoodanige

1) Zie boven, blz. 19 e.v.
2) Zie boven, blz. 183.
3) Zie boven, blz. 19.

zware straf te ondergaan voor eene Bedevaart, welke tot de heiligste pligten der Mahomedanen behoort, de Hadjies, die dat lot zouden treffen, voor de bevolking belangrijk zou doen worden, en hunnen invloed op dezelve, daardoor, ligtelijk, zoude worden versterkt; dat voorts door eene zoodanige strenge bejegening van hare Priesters, en bij de ligtgeloovige Inlandsche bevolking, ongetwijfeld, eene verbittering tegen het gouvernement, zoude worden te weeg gebragt, waarvan de gevolgen, te eeniger tijd, nadeelig op de openbare rust zouden kunnen werken, en dat mitsdien, hoezeer ook het politiek belang van het gouvernement vordert, om het reizen van Inlanders, naar Mekka, zoo veel mogelijk te beperken, en deze, steeds met gepaste gematigdheid behoord te worden gehandeld.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Met ampliatie van het tweede lid der Resolutie van den 18 October 1825, no. 9, te bepalen, dat zoodanige Inlanders, als welke, zonder de bepaalde recognitie van *f* 110.— te hebben gestort, zich, ter bedevaart, naar Mekka hebben begeven, bij hunne terugkomst op Java zullen gehouden zijn tot de betaling van het dubbele van die recognitie.

Extract dezer zal worden verleend aan den Directeur Generaal der financiën, de algemeene Rekenkamer, de Residenten en op zich zelf staande assistent Residenten op Java en Madura, en den Hoofd Baljuw te Batavia, tot informatie en narigt. [1])

1) Deze laatste alinea heb ik overgenomen uit het op blz. 18 genoemd werk van prof. Spat.

(c) Resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 3 Mei 1852 no. 9. [1])

Gelet:

I. op de Resolutie van 18 October 1825 no. 9 (art. 2) [2]) bij welke is bepaald, dat in den vervolge geene passen aan Inlanders, die zich naar Arabie inschepen zullen worden verleend, dan tegen betaling van *f* 110.— voor elke pas;

II. op de Resolutie van 31 Augustus 1827 no. 24 (art. 1), [3]) bij welke is verklaard, dat kinderen, beneden de twaalf jaren oud, hunne ouders of vrienden naar Arabie vergezellende, vrij zijn van de betaling der sub .... bedoelde recognitie;

III. op de Resolutie van 26 Maart 1831 no. 24, [4]) bij welke is bepaald, dat zoodanige inlanders, die zich, zonder de bepaalde recognitie van *f* 110.— te hebben gestort, ter bedevaart naar Mekka hebben begeven, bij hunne terugkomst op Java, zullen gehouden zijn tot de betaling van het dubbele dier recognitie;

IV. op de Resolutie van 6 November 1830 no. 17 (art. 1), bij welke is bepaald, dat art. 2 der Resolutie van 18 October 1825 no. 9, van toepassing zal zijn op de Residentie Palembang;

V. op het besluit van 27 Maart 1839 no. 1, bij hetwelk de plaatselijke besturen op Java, onder mededeeling van eenige voorschriften, zijn aangeschreven, om met gepasten klem, doch met eene daaraan verbondene staat-

1) Zie boven, blz. 20 e.v.
2) Zie boven, blz. 183.
3) Zie boven, blz. 19.
4) Zie boven, blz. 186.

kundige voorzigtigheid, de bestaande bepalingen, omtrent de bedevaartgangers naar Mekka, te handhaven, door alle gepaste middelen onder hun bereik.

Gelezen de missives:

a. van den Resident van Japara van 16 February, 8 April en 17 October 1848 no. 1001/1, 2030/1 en 4952/1 en 15 February 1849 no. 727/1;

b. van den Resident van Soerakarta van 17 July 1848 La V geheim;

c. van den Resident van Rembang van 11 October 1848 no. 2014, en 27 Maart 1849 no. 597;

d. van den Gouverneur van Sumatras Westkust van 16 February 1850 no. 318;

e. van den Procureur Generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie van 28 February 1852 no. 670/86 3882;

De Raad van Nederlandsch Indie gehoord (adviezen van 21/28 April 1848, 5/9 Mei 1851 en in Vergadering van 6 April 1852);

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Onder nadere goedkeuring des Konings, buitenwerking te stellen de Resolutien van 18 October 1825 no. 9, 31 Augustus 1827 no. 24, 26 Maart 1831 no. 24, en 6 November 1830 no. 17, voor zoo veel zij betreffen het heffen eener belasting van inlanders, die zich naar Arabie inschepen.

Ten tweede: Met intrekking van het besluit van 27 Maart 1839 no. 1, de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en den Resident van Palembang en den Gouverneur van Sumatras Westkust aan te schrijven, zich

te bepalen, om met voorzigtigheid de handelingen der Hadjies in het algemeen na te gaan, en daarvan verslag te doen bij de aanbieding van de opgave van naar Mekka vertrokkene of van Mekka teruggekeerde personen, bedoeld bij het besluit van 10 Augustus 1841 no. 15, ten einde maatregelen van voorzorg mogten kunnen genomen worden tijdig, en zoodra die mogten blijken noodig te zijn.

BIJLAGE II.

Uittreksel uit: Dispositions applicables aux pèlerins et aux navires à pèlerins pendant le pèlerinage du Hédjaz de 1914. Année de l'Hégire 1332 (Constantinople, 1914). [1])

CHAPITRE I.

Dispositions applicables aux navires à pèlerins.

Article I.

Sont considérés comme pèlerins tous les voyageurs musulmans se rendant au Hédjaz, par quelque itinéraire que ce soit, pendant la période comprise entre le commencement du mois de Rédjeb et le 10 Zilhidjé [2]) ainsi que ceux qui en reviennent pendant la période comprise entre le 11 Zilhidjé et la fin de l'époque du Pèlerinage, fin qui sera déterminée par le Conseil Supérieur de Santé.

Toutefois, cette définition s'appliquera également aux voyageurs musulmans qui arrivent en nombre considérable (plus de 10 passagers par cent tonneaux de registre net) dans les ports du Hédjaz avant la date susindiquée.

Article 2.

Sont considérés comme navires à pèlerins tous les navires, quelle que soit la variété à laquelle ils appartiennent (navires spécialement affrétés pour pèlerins, pa-

---

1) Verschenen als boekje; in Nederland is mij geen bibliotheek bekend, die dit boekje heeft; ik dank mijn exemplaar aan dr. P. H. v. d. Hoog.

2) C'est-à-dire, pour le présent Pèlerinage, entre le 26 Mai et le 30 Octobre 1914 (nouveau style).

quebots, caboteurs, sambouks, etc.) et quelle que soit leur provenance, qui transportent un nombre de pèlerins, de la dernière classe, supérieur à 2 pèlerins par cent tonneaux de registre net.

Article 9.

Si un navire possède un certificat de mesurage délivré par l'Administration Sanitaire Ottomane, ou par l'autorité compétente des pays étrangers, si la date de ce certificat ne remonte pas au delà d'une année et s'il satisfait à l'inspection prescrite par l'article 7, le dit navire est exempté d'un nouveau mesurage.

CHAPITRE III.

Mesures sanitaires générales applicables, pendant leur voyage d'aller à tous les navires à pèlerins.

Article 51.

Le jour de quarantaine est une période de 24 heures quelle que soit l'heure à laquelle il commence.

Article 52.

Suivant l'état sanitaire de leur lieu de provenance, les navires sont répartis en 3 classes:

1) Les navires indemnes sont ceux qui proviennent d'un port indemne de choléra, de peste ou de fièvre jaune, et qui n'ont eu à bord aucun cas suspect de ces maladies, soit avant le départ, soit pendant le voyage, soit à l'arrivée.

2) Les navires suspects sont ceux qui n'ont eu à bord ni avant le départ, ni pendant la traversée, ni à l'arrivée, des cas de choléra, de peste ou de fièvre jaune, mais qui proviennent, soit de ports où ces maladies existent, soit de ports déclarés suspects par le Conseil Supérieur de Santé.

3) Les navires infectés sont ceux qui ont à bord des cas de choléra, de peste ou de fièvre jaune, ou qui en ont eu soit avant le départ, soit pendant la traversée, ou qui en présentent durant leur quarantaine au Lazaret parmi les pèlerins, les passagers ou l'équipage.

Article 53.

Le Conseil Supérieur de Santé de Constantinople, se basant sur la marche des épidémies de choléra, de peste et de fièvre jaune, établit en temps voulu par des décisions particulières si tel ou tel port doit être considéré comme infecté, suspect ou indemne.

Article 54.

Le régime suivant sera appliqué, indistinctement, à tous les navires infectés soumis à la quarantaine: [1])

Les malades atteints de choléra, de peste ou de fièvre jaune, seront débarqués et transportés à l'hôpital spécial d'isolement installé pour ces maladies au Lazaret. Les autres passagers seront, après la désinfection, isolés par groupes contenant chacun aussi peu de personnes que possible et logés de façon que l'ensemble ne soit pas solidaire d'un groupe particulier dans lequel le choléra, la peste ou la fièvre jaune viendrait encore à se déclarer.

---

1) Pour les navires indemnes et suspects, voir Chapitre IV.

Le navire sera isolé des pèlerins et passagers durant toute la durée de la quarantaine. Tout le linge, les effets d'usage, les objets de literie et les bagages, tant des pèlerins que des passagers et de l'équipage, seront désinfectés. Si la maladie constatée est la peste, le bateau sera non seulement désinfecté, mais dératisé. Les eaux de cale seront désinfectées. En outre, lorsque l'eau potable emmagasinée à bord sera considérée comme suspecte, elle sera déversée, après désinfection, et remplacée, s'il y a lieu, par une eau de bonne qualité.

Le navire et les groupes de pèlerins et passagers feront chacun séparément dix jours de quarantaine à compter du jour où chacun d'eux a été isolé des malades atteints de choléra, de peste ou de fièvre jaune.

Chaque fois que dans un groupe sera constaté un nouveau cas, ce groupe sera soumis à une désinfection et à une nouvelle période de quarantaine de dix jours.

Les effets des pèlerins subiront, enfin, une dernière désinfection au départ.

Les malades atteints de choléra, de peste ou de fièvre jaune ne quitteront le lazaret qu'après que les médecins de ce lazaret auront jugé, près examen approfondi des cas, qu'ils ne sont plus contagieux.

Avant leur départ, ils subiront une nouvelle désinfection de leurs effets d'usage et un bain-douche savonneux.

Aucun navire, même admis en libre pratique, ne pourra quitter le lazaret sans avoir pris à son bord, une fois sa quarantaine achevée, tous les pèlerins qu'il y avait amenés sauf les malades éventuels reconnus incapables de continuer le voyage et qu'on garderait par conséquent, au dit lazaret.

Exception pourra être faite au paragraphe précédent dans le cas d'un bateau infecté qui, dès sa contumace expirée, pourra être autorisé à transporter au port de

destination, seulement, les groupes de pèlerins devenus indemnes après avoir purgé leur quarantaine réglementaire, à condition toutefois, que le bateau puisse être de retour au lazaret avant la fin de la quarantaine des autres groupes restés à ce lazaret. Le capitaine devra en outre, s'engager, par écrit, à revenir immédiatement chercher ces groupes, et versera à la caisse du dit lazaret et à titre de garantie, une somme suffisante.

CHAPITRE IV.

Mesures sanitaires spéciales, applicables, pendant leur voyage d'aller, aux navires à pèlerins.

1o. Navires provenant d'au-delà du détroit de Bab-el-Mandeb et de la Mer Rouge. [1])

Article 55.

Les mesures sanitaires seront subies par ces navires dans les lazarets de Camaran et d'Abou-Saad, conformément aux instructions contenues dans les articles ci-après.

Dans ce but, la période d'activité de deux lazarets en question, période pendant laquelle ils devront être aptes à recevoir les navires à pèlerins, correspondra à celle indiquée à l'art. 1.

Article 56.

Les navires à pèlerins définis par l'article 2, provenant d'au-delà du détroit de Bab-el-Mandeb, devront se rendre directement au lazaret de Camaran. Ils seront repoussés de tout autre port du littoral Arabique de la Mer Rouge.

---

1) Au cas ou l'Egypte serait contaminée, les mesures nécessaires seront prises par décision spéciale du Conseil Supérieur de Santé.

Article 57.

Une exception pourrait être faite à cette règle quand le nombre des pèlerins embarqués à bord des dits navires est strictement limité à un chiffre ne dépassant pas cinq pèlerins par cent tonneaux de registre net. Ils pourraient, dans ce cas, se rendre au lazaret d'Abou-Saad, près de Djéddah. Ils y déposeraient leurs pèlerins ainsi que leurs marchandises destinées au Hédjaz et sujettes à la désinfection; après quoi, ils seraient libres de continuer leur voyage.

Article 58.

Exception sera faite aussi à l'article 56 pour les sambouks et autres caboteurs portant des pèlerins qui proviennent de la Mer Rouge, même si la proportion des pèlerins y est plus élevée que dans l'article précédent; ils subiront les mesures quarantenaires, soit au lazaret d'Abou-Saad, soit à celui de Camaran.

Article 59.

Les pèlerins Indiens ou Malais sont toujours considérés comme venant du Sud et soumis au régime de leur pays de provenance, quelle que soit la voie détournée qu'ils prennent pour se rendre au Hédjaz, l'Egypte par exemple; toutefois le temps passé dans des ports indemnes et dont ils pourront justifier par certificat en règle, leur sera compté dans la durée de la contumace.

Article 60.

Les navires indemnes qui viennent des ports de la Mer Rouge et de l'Egypte, du Canal de Suez, ont droit, après une visite médicale favorable faite à bord, à la libre pratique immédiate.

Article 61.

Les navires indemnes qui viennent des ports situés au-delà du détroit de Bab-el-Mandeb, sur les côtes Arabique et Africaine, sont mis en observation pendant 24 heures, afin de débarquer tous les pèlerins et passagers au lazaret où ils subiront une visite médicale et la désinfection de leur linge sale et effets d'usage.

Article 62.

Les navires suspects, qui viennent d'au-delà du détroit de Bab-el-Mandeb ou de la Mer Rouge, sont soumis:

a) s'ils proviennent de ports suspects, après visite médicale favorable, à une quarantaine de trois jours pleins, non compris le temps des opérations. Les pèlerins subiront au lazaret la désinfection réglementaire; leur linge sale, effets d'usage et bagages de nature suspecte y seront également désinfectés. Les navires seront mis en état de propreté et désinfectés. Après quoi, ils seront admis à la libre pratique au premier port Ottoman à Médecin Sanitaire, après une nouvelle visite médicale favorable:

b) s'ils proviennent de ports infectés, après une visite médicale favorable, à une quarantaine de dix jours, avec désinfection. Les pèlerins subiront au lazaret la désinfection réglementaire; leur linge sale, leurs effets d'usage et leurs bagages y seront également désinfectés. Après quoi les navires seront admis à la libre pratique au premier port Ottoman à Médecin Sanitaire, après une visite médicale favorable.

Cette quarantaine sera toutefois réduite à cinq jours pleins (non compris le temps des opérations) à condition:

1o. que les navires aient subi la désinfection et la dé-

ratisation immédiatement avant l'embarquement des pèlerins;

2o. que, toujours avant l'embarquement, les pèlerins et l'équipage aient été soumis à la visite médicale et que leurs effets et bagages aient été désinfectés;

3o. que l'exécution intégrale de toutes ces mesures soit attestée par mention précise portée sur la patente sanitaire du lieu de départ ou sur un ceritficat officiel annexé à cette patente;

4o. que le navire remplisse intégralement toutes les conditions hygiéniques et autres prescrites par les présentes Dispositions.

Cependant les navires qui satisfont à cette dernière condition, sans satisfaire aux trois autres, auront également leur quarantaine réduite à cinq jours si la durée de leur voyage, depuis le départ du dernier port contaminé, a été d'au moins 14 jours.

Nota: Le régime des navires infectés a été déjà indiqué dans les mesures générales, article 54.

Article 63.

Les pèlerins et passagers parmi lesquels le choléra, la peste ou la fièvre jaune se manifesterait à l'arrivée à Camaran ou pendant le séjour dans ce lazaret, ne pourront être reçus en libre pratique à Djéddah, qu'après avoir subi, au lazaret d'Abou-Saad la visite médicale et la désinfection de leurs effets.

Cependant les navires qui auront amené des pèlerins à Abou-Saad pourront, après débarquement au lazaret des pèlerins et passagers et de leurs bagages, ainsi que des marchandises à destination de Djéddah, repartir en libre pratique, aussitôt après désinfection du navire, des hardes et effets de l'équipage.

Article 64.

Dans le cas où le choléra, la peste ou la fièvre jaune viendraient à se manifester soit parmi les pèlerins et passagers, soit parmi l'équipage d'un navire pendant la traversée de Camaran à Djéddah, ce navire sera repoussé sur Camaran où il sera de nouveau soumis au régime spécial des navires infectés.

CHAPITRE V.

Mesures sanitaires applicables aux marchandises et objets transportés par les bateaux à pèlerins pendant le voyage d'aller.

Article 78.

Est rigoureusement interdit l'embarquement à bord des navires à pèlerins, de peaux non manufacturées, de débris d'animaux à l'état brut, (crins, laines brutes, onglons, sabots, etc.), de cheveux, de vieux sacs, de vieux effets et de drilles.

Est interdit l'embarquement des animaux vivants, exception faite de ceux nécessaires à l'approvisionnement des dits navires pendant la traversée.

Est interdit aussi l'embarquement de pétrole, de charbon de terre et, en général, de toute matière inflammable ou explosible, exception faite pour le charbon destiné à être consommé par le navire.

Article 79.

Les marchandises et objets transportés par les navires à pèlerins provenant de localités où existe le choléra, la

peste ou la fièvre jaune, et qui ont été exposés à la contamination doivent être débarqués au lazaret pour y être aérés, désinfectés et taxés d'après le tarif en vigueur.

Article 80.

Les marchandises provenant des mêmes lieux, mais qui n'ont pas été exposées à la contamination, restent dans le navire et sont exemptes de désinfection et de taxes quarantenaires.

Article 81.

Les marchandises définies par l'article précédent, qui, arrivant du Sud, sont destinées au Yémen, pourront être débarquées à Hoddeïdah. Dans ce but, les navires transporteurs pourront, aussitôt qu'ils auront débarqué leurs pèlerins et passagers à Camaran et après la désinfection du navire, ainsi que des hardes et effets de l'équipage, et pourvu que les pèlerins, les passagers et l'équipage des navires soient indemnes de choléra, de peste ou de fièvre jaune, se rendre avec deux gardes de santé, directement à Hoddeïdah pour y débarquer ces marchandises.

Cette facilité, accordée à la navigation, est subordonnée toutefois à la condition que le capitaine du navire donne une déclaration par écrit au Directeur du lazaret de Camaran, que le navire reviendra directement de Hoddeïdah à Camaran, pour y compléter sa contumace et reprendre ses pèlerins et passagers pour les amener à Djéddah aussitôt qu'ils auront terminé leur quarantaine. Le temps passé à Hoddeïdah pour le débarquement des marchandises, sera compté au navire en déduction des jours de sa quarantaine, mais ce temps ne devra pas excéder 48 heures; dans

le cas contraire le navire sera obligé d'embarquer, à ses frais, un médecin sanitaire à Camaran, médecin qui aura pour mission de surveiller l'état sanitaire du bord.

Article 82.

Les lettres, correspondances, imprimés, livres, journaux, papiers d'affaires, etc. (non compris les colis postaux) ne seront soumis à aucune restriction.

Article 83.

Les provisions de bouche apportées par n'importe quels pèlerins, seront attentivement examinées par les médecins de nos lazarets et détruites si elles sont reconnues nuisibles à la santé, soit par leur nature, soit par leur mauvais état de conservation, soit par les souillures qu'elles auraient subies.

Dans ce dernier cas il sera accordé aux pèlerins une compensation en nature.

CHAPITRE VII.

Mesures sanitaires applicables aux navires à pèlerins pendant le voyage de retour.

Article 87.

En ce qui concerne, les mesures applicables aux pèlerins revenant des Lieux Saints, le Conseil Supérieur de Santé les décrétera en temps utile et suivant la nature, l'importance et l'extension des épidémies sévissant au Hédjaz.

CHAPITRE IX.

Taxes Sanitaires.

Article 96.

Désormais on n'admettra plus l'exemption des taxes, pour cause d'indigence, en faveur des pèlerins de n'importe quelle provenance.

Article 97.

Les capitaines des navires et les nahoudas des sambouks seront tenus de payer la totalité des taxes réglementaires auxquelles sont assujettis, d'après le régime ordinaire de leur provenance, les pèlerins se trouvant à leur bord.

Ce paiement doit être éffectué au lazaret dans lequel les pèlerins doivent, soit à l'aller, soit au retour du pèlerinage, purger leur quarantaine.

La taxe de dix piastres par pèlerin, prévu par l'article 4 du Tarif, de même que la nouvelle taxe de 10 piastres qui sera perçue par les soins de l'Administration Sanitaire pour le compte du Conseil Sanitaire du Hédjaz, doivent également être payées par les capitaines ou les nahoudas.

Article 98.

Toutes les taxes auxquelles sont assujettis les pèlerins voyageant par le chemin de fer du Hédjaz, seront perçues en même temps que le prix du billet de passage, par les soins des employés du dit chemin de fer, pour le compte respectif de l'Administration Sanitaire et du Conseil Sanitaire du Hédjaz.

Article 99.

Toutes ces taxes doivent, en conséquence, être préalablement perçues de tous les pèlerins indistinctement, sauf toutefois des enfants âgés de moins de 7 ans.

En outre, les billets de passage délivrés aux pèlerins devront indiquer que le montant des taxes susdites est compris dans le prix de ces billets.

Article 100.

Il est formellement entendu que le capitaine ne sera autorisé à débarquer les pèlerins qu'il aura à son bord qu'après que le paiement intégral des taxes susdites aura été effectué.

En principe ce paiement devra se faire en numéraire; toutefois le Conseil se réserve le droit d'autoriser les Compagnies, qui en feront la demande, à délivrer des bons.

BIJLAGE III.

Eenige Bedevaartcijfers.

Jaar der bedevaart	Uit Nederlandsch-Indië vertrokken pelgrims		Jaar der bedevaart	Uit Nederlandsch-Indië vertrokken pelgrims
1850	71		1909	9.644
1852	413		1910	14.743
1855	1.668		1911	24.025
1860	1.420		1912	18.025
1866	2.212		1913	26.321
1870	3.258		1914	28.427
1875	5.655		1915	—
1880	10.179		1916	—
1885	4.760		1917	71
1890	5.785		1918	81
1895	11.570		1919	1.123
1900	5.068		1920	14.703
1901	7.421		1921	28.795
1902	6.092		1922	21.866
1903	5.679		1923	22.212
1904	9.708		1924	36.878
1905	5.205		1925	378
1906	6.675		1926	3.316[1])
1907	8.514		1927	46.699[1])
1908	9.169		1928	±35.000[2])

[1]) Het departement van buitenlandsche zaken verstrekte mij de cijfers van 1926 en 1927.

[2]) De Courant - Het Nieuws van den Dag 28-8-'28.

BIJLAGE IV.

Literatuuropgave.

Adatrechtbundel X, bezorgd door de commissie voor het adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 1915, blz. 177—178.

Alting von Geusau, Jhr. mr. W. H.: Neutraliteit der overheid in de Nederlandsche koloniën jegens godsdienstzaken, dissertatie Leiden, 1917.

Berg, Mr. L. W. C. van der: Het kruis tegenover de halve maan, De Gids, 1890, deel IV blz. 67—101.

Borel, Dr. F.: Choléra et peste dans le pèlerinage musulman, 1860—1903 (1903).

Bosmans, C. J. E.: Nederlandsche consulaire wetgeving, 1927.

Bulletin de l'Institut Intermédiaire International, Den Haag.

Burger, Mr. J. F.: De aan de Nederlandsche consulaire rechtsmacht in strafzaken onderworpen personen, dissertatie Amsterdam, 1899.

Chijs, Mr. J. A. van der: Nederlandsch-Indisch plakaatboek.

Colijn, H.: Neerland's Indië, deel I, 1911, blz. 255 e.v.

Doeff, H., De Mekkagangers en de oorlog, Koloniaal Tijdschrift, 1915, deel II, blz. 1661.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, tweede druk, deel I (1917), blz. 214 e.v. (Bedevaart naar Mekka); deel II (1918), blz. 695 e.v. (Mekkagangers); deel III (1919), blz. 254 e.v. (Paketvaart Maatschappij (Koninklijke)); deel IV (1921), blz. 111 e.v. (Stoomvaart).

Eysinga, Jhr. mr. W. J. M. van: Ontwikkeling en inhoud der Nederlandsche tractaten sedert 1813, 1916.

Gids, Indische: De Mekkagangers en de regeering (Overzicht van een artikel in de Nieuwe Rotterdamsche Courant), 1916, deel I, blz. 76; Over de reis van den regent van Bandoeng naar Mekka, 1924, deel II, blz. 655; De regent van Bandoeng over zijn Mekka-reis, 1924, deel II, blz. 1034; Vluchtelingen uit Mekka (Bijzonderheden omtrent hun aankomst op Java, ontleend aan de Java-Bode van 27 October 1924), 1925, deel I, blz. 161.

Godsdiensten, Groote: De Islam in Nederlandsch-Indie, deel II, blz. 399—401.

Haan, F. de: Priangan. De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch bestuur tot 1811, deelen III en IV, 1912.

Heeres, J. E.: Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum, 1907.

Hoog, Dr. P. H. van der: Voordracht, Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskunde, 72ste jaargang, 1928, tweede helft no. 30.

Joekes, Mr. A. M.: Schets van de bevoegdheden der Nederlandsche consuls, dissertatie Leiden, 1911.

Jonge, Jhr. mr. J. R. J. de: Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, deel V, 1870.

Juynboll, Prof. dr. Th. W.: Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche wet, 3de druk, 1925.

Keyzer, Prof. dr. S.: Onze Tijd in Indië, 1860.

Kleintjes, Prof. mr. Ph.: Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, deel I, 5de druk, 1927; deel II, 4de druk, 1924.

Kramers, Mr. J. H.: Strafrechtspraak over Nederlanders in Turkije, dissertatie Leiden, 1915.

Loghem, Prof. dr. J. J. van: Hygiëne op onze zeeschepen, De

Courant-Het Nieuws van den Dag, 24 Juli 1928.
Margadant, mr. C. W.: Het regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië, deel III, 1897, op artikel 124.
Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau, VIII, 1915, blz. 13.
Meyier, J. E. de: De drainage-theorie, Indische Gids 1909, deel II, blz. 1360.
Oranjeboek: Overzicht der voornaamste door het ministerie van buitenlandsche zaken behandelde en voor openbaarmaking geschikte aangelegenheden, 1909 tot en met 1919 (bedevaartverslagen).
Procès-verbaux de la Conférence sanitaire internationale de Paris, 1894; de la Conférence sanitaire internationale de Paris, 1911—1912.
Raffles, T. S.: The history of Java, deel II, 1817.
Regeeringsalmanak 1928, deel I.
Regt, Het — in Nederlandsch-Indië, 1852.
Spanjaard, Mr. L.: Nederlandsche diplomatieke en andere bescherming in den vreemde, 1795—1914, dissertatie Leiden, 1923.
Spat, Prof. C.: De Islam en zijn beteekenis voor Nederlandsch-Indië (niet in den handel), 1917.
Snouck-Hurgronje, Prof. dr. C.: De Atjehers, deel II, 1894;
—— , Mekka, deel II, 1889;
—— , Verspreide Geschriften, deelen I, II en IV, 1923—1927;
—— , Een Mekkaansch gezantschap naar Atjeh in 1683, Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 1888, blz. 545.
Toy, J.: La règlementation de la défense sanitaire, dissertatie Toulouse, 1905.

Tijdschrift, Koloniaal: De bedevaart en de oorlog, 1915, deel IV, 2, blz. 1416.
Verslagen, Consulaire — en berichten, 1894 tot en met 1905 (bedevaartverslagen).
Veth, Prof. P. J.: Java, deel I, 1875, blz. 399—407.
Wely, J. H. van: Panislamisme, Koloniaal Tijdschrift, 1912, deel II, blz. 1169.
Westenenk, L. C.: De inlandsche bestuurshoofden ter Sumatra's Westkust, Koloniaal Tijdschrift, 1913, deel II, blz. 833.

BIJLAGE V.[1])

(a) Uittreksel uit de resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 31 Augustus 1827.

Gelezen eene missive van den resident van *Soerabaja,* dd. 14 dezer, nr. 3217/2000, daarbij te kennen gevende dat de adsistent-resident aldaar, naar aanleiding der resolutie van 18 October 1825, nr. 9, van tien naar Arabië vertrekkende inlanders, verzeld van zeven *kinderen* van 8 tot 12 jaren, heeft geheven eene som van f 1100.- welke op last van hem resident provisioneel in 's lands kas is gedeponeerd;

verzoekende hij dat hem, bij wege van explicatie der voormelde resolutie, worde kennelijk gemaakt of niet ook voor elk der *kinderen* eene recognitie van f 110.- hadde behooren te worden gevorderd, alzoo de resolutie alleenlijk spreekt van inlanders, zonder eenige nadere bepaling of speciale uitzondering,

en dat hem voorts, ten aanzien van het emplooi der gelden, nadere meer bepaalde voorschriften gegeven worden dan in de voorn. resolutie zijn vervat;

Gelet op de resolutie van 18 October 1925, nr. 9;

Is na deliberatie goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Bij explicatie en, voor zoo veel des noods, bij ampliatie van art. 2 der resolutie van 18 October 1825, nr. 9, te verklaren dat *kinderen beneden de twaalf jaren oud,* hunne ouders of vrienden naar Arabië verzellende, vrij zijn van de betaling van f 110.- welke anders voor den pas van elken derwaarts vertrekkenden inlander wordt gevorderd;

---

1) Den tekst der in deze Bijlage opgenomen resoluties dank ik aan de welwillendheid der Algemeene Secretarie te Buitenzorg; daar ik de betreffende afschriften slechts op het laatste oogenblik ontving, kon ik hen niet meer in hoofdstuk III vermelden of bij Bijlage I voegen.

Ten tweede: Met opzigt tot de behandeling en het emplooi der gelden welke, ten gevolge der resolutie van 18 October 1825, nr. 9, reeds zijn of nog zullen worden ontvangen en ten voordeele komen van de mahomedaansche tempels in de hoofdnegorijen der respectieve residentiën, alsnu nader te bepalen:

a. dat die gelden bij 's lands kassen zullen worden gedeponeerd en aldaar verhandeld onder zoodanig hoofd als door den directeur-generaal der financien zal worden opgegeven;

b. dat de residenten bevoegd zijn zullen om over die gelden te beschikken tot onderhoud, reparatie of vernieuwing der mahomedaansche tempels in de hoofdnegorijen hunner residentie op de aanvragen hun deswege door de regenten of andere bevoegde inlandsche hoofden te doen, en nadat zij zich zooveel mogelijk zullen hebben overtuigd dat de aangevraagde werken noodzakelijk en de daarvoor begroote sommen niet te ruim berekend zijn; zullende overigens die werken geheel door de belanghebbende zelve worden bezorgd en uitgevoerd, zonder eenige tusschenkomst of dadelijke bemoeienis van de officieren der genie, de opzieners der civiele gebouwen en werken of de plaatselijke autoriteit;

c. dat de voorn. gelden door de residenten zullen worden verantwoord aan de algemeene rekenkamer, op zoodanigen voet als hun door die kamer, met overleg van den directeur-generaal der financien zal worden voorgeschreven.

Extract dezes zal worden verleend aan den directeur-generaal der financien, de algemeene rekenkamer en de residenten op Java tot informatie en narigt.

(b) Uittreksel uit de resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 6 November 1830.

Gelezen enz.

Gelet enz.

Is na deliberatie goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Te bepalen dat art. 2 der Resolutie van 18 October 1825 nr. 9, van toepassing zal zijn op de Residentie *Palembang*, luidende gemeld artikel als volgt:

„Te bepalen dat in den vervolge geene passen aan In „landers, welke zich voor Arabiën inschepen, zullen worden „verleend, dan tegen betaling van f 110.- voor elke pas, „welke gelden ten voordeele zullen komen van de Mahome- „daansche Tempels in de hoofdnegorijen der respectieve „Residentien; zullende de Residenten gehouden zijn van de „ontvangst dezer gelden op de periodieke staten der door „hen verleende passen aanteekening te houden".

Ten tweede: enz.

Extract dezes zal worden verleend aan de Algemeene Rekenkamer en den Resident van Palembang tot informatie en naricht

(c) Uittreksel uit de resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 27 Maart 1839.

Gelet enz.

Gelezen enz.

Is goedgevonden en verstaan

Eerstelijk: Alhier aanteteekenen, dat voor als nog geene veranderingen behoeven te worden gemaakt, in de thans bestaande wets-bepalingen omtrent het reizen van inlanders ter bedevaart naar Mekka; en dat te dien opzigte vooreerst geene nieuwe meer strenge maatregelen noodzakelijk worden geacht.

Ten tweede: De Residenten en op zich zelf staande adsistent Residenten op *Java* aanteschrijven, om, met gepasten klem, doch met eene daaraan verbonden staatkundige voorzichtigheid, de bestaande bepalingen, omtrent de bedevaart-gangers naar *Mekka,* te handhaven door alle gepaste middelen onder hun bereik, waaronder behoort, het niet erkennen als *Hadjie* of in de daartoe aangenomen kleederdragt toetelaten, van dezoodanige, welke bevonden worden, de reize naar *Mekka* te hebben ondernomen, *zonder* vooraf de vereischte reispas verzocht en erlangd, of wel, de op het verzuim gestelde boete, afgelegd te hebben; voorts om, casuquo, *zoo veel mogelijk* en zonder dwangmiddelen te bezigen of daarop aantedringen te trachten om tegentegaan het reizen naar *Mekka,* van inlanders behoorende tot de Erflijke vorstelijke geslachten, en eindelijk om bij derzelver algemeen jaarlijks verslag, melding te maken van het toe- of afnemen van het getal *Hadjies* in hunne residentie of afdeeling, met vermelding tevens van derzelver gedrag, invloed, enz.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Nederlandsch-Indië tot informatie en extract verleend aan den Procureur-Generaal, en de geconcerneerde autoriteiten op Java tot informatie ennarigt.

(∂) Uittreksel uit de resolutie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 10 Augustus 1841.

Gelezen de missive van den Resident van *Japara* van den 16en Juli ll. no. 1851/1, houdende mededeeling dat sedert korten tijd aldaar 34 Javanen van eene bedevaart naar Mekka zijn teruggekomen die voor eenige jaren vóór handelszaken naar Riouw waren vertrokken en thans over het algemeen onwillig of onvermogend zijn om de gevorderde recognitie te betalen; verzoekende de Resident bevelen, hoedanig in deze te handelen en tevens goedkeuring dat aan eenige onlangs naar *Mekka* vertrokken personen is vergund om de bepaalde recognitie van f 110-, in koper te voldoen en dat zoodanige betaling door hun niet is gevorderd voor de kinderen, die eenige hunner derwaarts met zich hebben medegenomen;

Gelet op de besluiten van den 24en Mei 1838 No. 2 en 27en Maart 1839 No. 1;

De Raad van Indie gehoord (advies van den 6en dezer No. 2604):

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Aan den Resident van *Japara* te kennen tegeven, dat wat de invordering der recognitie van de hierboven bedoelde 34 personen betreft, daarin voor zoo veel noodig wordt berust en dat tevens genoegen wordt genomen in de door hem aan eenige inlanders verleende vergunning om die recognitie in koper te voldoen.

Ten Tweede: De plaatselijke autoriteiten op *Java* aan te schrijven, om jaarlijks in te zenden eene opgave, der verleende passen aan inlanders, die zich ter bedevaart naar *Mekka* begaven, alsmede van het getal Hadjies die gedurende datzelfde tijdvak op Java zijn teruggekomen.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië tot informatie en extract verleend aan de Algemeene Rekenkamer, den Resident van Japara en de Plaatselijke autoriteiten op Java tot informatie en naricht.

Register.

Aboe-Ali, 85, 87, 182.
Aboe-Saad, 68 ,82, 85, 87, 95, 96, 111, 169-170, 182.
Borel (Dr. F. —), 72-73.
Capitulatie met Turkije, 58-60, 101.
Compagnie (De Oostindische —), 3-5, hoofdstuk II.
Consortium, 177-179.
Consulaire passen, 62.
Dhahhāk ibn Mozahīm, 1.
Djajadiningrat (lid van den Volksraad), 8.
Djawa-kolonie, 8-9, 53, 73-74, 173.
Drainage-theorie, 32.
Epidemieordonnantie, 156.
Eysinga (Prof. Jhr. mr. W. J. M. van —), 84.
Grootsjerief van Mekka, 9, 59, 64-66, 71, 103, 177.
Haddji-examen, 28-29, 36-37.
Harbbedoeïnen, 72-73.
Hoesein, 59, 71-72, 103, 111-112.
Hoog (Dr. P. H. van der —), 115.
Ibn Saoed, 59, 71-74, 103, 112, 114-118.
Jambo, 85, 87, 182.
Kamaran, 81, 84-89, 91, 92, 95, 96, 98, 103-111, 117, 118, 147, 169, 182.
Mahmoed II van Turkije, 77.
Meegevoerde waarde vermeld op de reispassen, 31 e. v., 41, 53, 67, 175.
Mohamad Rifangi, 25.
Nalatenschappen van pelgrims, 42, 67.
Nederlanderschap (wet op het —), 37-38.
Nederlandsche Handelmaatschappij, 60.
Nederlandsch onderdaanschap (wet op het —), 38 - 39, 60 - 61.
Omar, 75.
Ontsmettingsreglement, 133-134.
Opgaven (jaarlijksche — van vertrekkende en terugkeerende pelgrims), 19, 27, 30, 47, 51 - 52.
Philby, 116-117.
Plas (Van der —), 118.
Poll (Firma Van der—), 116-117.
Prauw, 68.

Pseudo-haddji's, 23-25, 29, 36-37.
Quarantaineordonnantie, 123-124, 144, 156, 161.
Raden Aboe Bakr, 73.
Reclame voor de bedevaart door de scheepvaartmaatschappijen, 174.
Regeeringsreglementen, 5,17.
Reispassen naar Mekka, 25-27, 31, 34, 38-52, 55-56, 61-62, 66-71, 156.
Reispenning, 26, 31, 37, 41, 175.
Retourbiljetten, 26, 35-36, 63, 69, 149-155, hoofdstuk VII.
Salim (lid van den Volksraad), 2.
Samboek, 68.
Sarèkat Islam, 180.
Schepenordonnantie, 128, 132, 137, 146.
Sēijid Omar Alsagaff, 35, 175, 177 - 178.
Singapore (practijken der te — gevestigde haddji's), 26, 30 - 31.
Sjar^{c}, 60.
Sjechs (pelgrims-), 22, 35, 44, 65 - 67, 71, 167, 177 - 179.
Soemedang (de regent van —), 7.
Suez, 81, 90, 125, 169, 182.
Syrische uitgewekenen, 114.
Vergunning om ter bedevaart te gaan, 5, 13, 16, 40.
Turchan-Bey, 82.
Verlof aan landsdienaren, 54.
Vermomming door middel van de haddji-kleeding, 29, 36.
Vervoer van pelgrims, 3-4, 35-36, 53, 57, 63, 69, 76 - 77, hoofdstukken VI en VII.
Vice-consul te Djiddah, 8, 73-74.
Vogel (Dr. De—), 106,110.
Wāli, 179.
Wasta, 85,87,182.
Watervoorziening van Djiddah, 113-114.
Wereldoorlog, 53, 59, 71, 79, 88, 101, 103. 111, 171, 173, 180.
Werkcontracten, 35, 167, 175, 178.
Zegel, 26,43.
Zelfbesturende landschappen, 9, 34, 39, 46, 48-49, 54-56.

INHOUD

HOOFDSTUK I.

Aanleiding tot overheidsbemoeiing met de bedevaart.

De bedevaart als godsdienstplicht 1-2
Moslimsche propaganda tegen de bedevaart, voor zoover ondernomen tot vermaak of uit bijgeloof . . . 2-3
Gevaren, vroeger aan de reis verbonden . . . 3-4
Beteekenis der haddji's in den tijd der Compagnie . 4-5
De regeeringsreglementen en de haddji's . . . 5
Meeningen over de haddji's na den tijd der Compagnie 6
Karakter der bepalingen op het stuk der bedevaaart . 6-8
Motieven tot de bedevaart 6, 7, 8
Djawa-kolonie 8-9
Welke overheden zich met de bedevaart inlaten . . 9

HOOFDSTUK II.

De Oostindische Compagnie en de bedevaart 10-16

HOOFDSTUK III.

De Indische Regeering en de bedevaart.

Resoluties van 1825 en van 1827 17-19
Resolutie van 1831 19-20
Arrest van het hooggerechtshof van 1852 . . . 20-21
Resolutie van 1852 21
Toeneming van het aantal haddji's 21-22
Niet langer bepalingen, die de bedevaart belemmeren . 22-23
Aanmatiging van den haddji-titel 23
Advies van den raad van Indië 23-24
Voorgeschiedenis van Staatsblad 1859 no. 42 . . 24-25

Staatsblad 1859 no. 42 en zijn wijzigingen . . . 25-30
Jaarlijksche opgaven omtrent de bedevaart . . . 30
Meegevoerde waarden, op den pas aangeteekend . . 31
De geldstroom naar Mekka 31-33
Consulaatrechten 33-34
Turksche autoriteiten jegens onvermogende of zonder pas reizende pelgrims. 34
Haddji's zonder middelen om terug te keeren . . 34-36
Staatsblad 1902 no. 318 36-37
De wet op het Nederlanderschap (1892) en die op het Nederlandsch onderdaanschap (1910) . . . 37-38
Regelingen omtrent den reispas en de daarbij voorgeschreven modellen van reispassen en registers (1902, 1909, 1926, 1927) 38-52
Jaarlijksche opgaven omtrent de haddji-beweging . . 52
Karakter van de regelingen op het stuk der bedevaart . 52-53
Vrees der Regeering om haar onzijdigheid jegens de Islam te schenden 53
Zelfbesturende landschappen 54-56

HOOFDSTUK IV.

Het Nederlandsch consulaat te Djiddah.

Taak van den consul 57
Zijn bevoegdheden 58
Rechtspraak 58-61
Het uitvaardigen van politiereglementen . . . 61-62
Het opmaken van akten 63
Bemoeienis met de scheepvaart 63
Bemoeienis met aanvallen op pelgrims door Bedoeïnen . 64-66
Onderzoek naar onafgehaalde passen 66-68
Bemoeienis met afzetterijen op Aboe-Saad . . . 68
Bemoeienis met praktijken van prauwvoerders . . 68
Zorg voor goederen van pelgrims 69
Zorg voor onvermogende haddji's 69
Turksche visarechten 69-71
Bemoeienis met misdragingen van pelgrimssjechs . . 71
Ibn Saoed en het Nederlandsch consulaat . . . 71-73
De Nederlandsche vice-consul te Mekka . . . 73-74

HOOFDSTUK V.

De sanitaire overheid en de bedevaart.

Omar en de epidemieën 75
Haddj-verbod 75-76
Levensgevaren, aan den haddj verbonden, toen er nog geen sanitaire overheid was 76-77
De conseil supérieur de santé de Constantenople: oprichting en lijdensgeschiedenis 77-80
De eerste sanitaire maatregelen in den Hidjaz . . 80-81
De internationale sanitaire conventies 81-84
De quarantaine-stations in de Roode Zee op papier en in werkelijkheid 84-88
De commission sanitaire du Hédjaz 88
De treurige staat der quarantaine-inrichtingen in 1914 . 88-89
Sanitaire maatregelen in de Roode Zee (Règlement spécial applicable au pèlerinage du Hédjaz . . 89-99
Bepalingen der conventies ten aanzien van den oppersten gezondheidsraad 99-101
Personeel van de quarantaine-inrichtingen . . . 102-103
De wereldoorlog en de Hidjaz 103
Engeland neemt Kamaran (1914) 103-104
Britsch-Nederlandsch verdrag over het beheer van Kamaran 104-111
De geneeskundige dienst van den Hidjaz onder koning Hoesein 111-112
Sanitaire toestanden in den Hidjaz. 112-114
Verbetering van die toestanden door Ibn Saoed . 114-117
Steun van Europa in dit opzicht 117-118

HOOFDSTUK VI.

De pelgrimsordonnanties.

Regeling van het vervoer vóór 1898 119-121
Sanitaire voorschriften vóór 1898 122-123
Sanitaire maatregelen na 1898, speciaal voor pelgrims bij hun terugkeer in Nederlandsch-Indië . . . 123-124
Pelgrimsschip 124-126
Pelgrims 126
Minimum inhoud en snelheid van pelgrimsschepen . . 126

Het vertoeven in buitenlandsche havens . . . 126
Verblijven der pelgrims (tusschen- en opperdek) . . 126-128
Reddingsmiddelen 128
Hospitalen 128-129
Apotheek 129
Kombuizen 129-130
Bad- en waschgelegenheden 130
Privaten 130
Ontsmettingsoven, distilleertoestel, drinkwaterketels, voorraden levensmiddelen, drinkwater, versterkende middelen, enz. 130-132
Brandbluschapparaten en draadlooze telegraphie . . 132
Stuurman 132
Geneesheer 132-136
Aankondigingen aan boord 136-137
Vrijstelling van bepalingen der pelgrimsordonnantie . 137
Sanctie dier bepalingen 137
Pelgrimscertificaat, meetstaat 137-142
Passagierslijsten. 142-143
Pelgrimslijsten 143-144
Gezondheidsboek 144-146
Scheepsjournaal 146
Scheepspapieren volgens de pelgrimsordonnantie 1898 en de internationale sanitaire conventies . . . 146-149
Plaatsbewijzen 149-151
Pelgrimsagenten in verband met retourbiljettendwang . 151-155
Inscheping en vertrek naar het buitenland . . . 155-160
Voorschriften bij aankomst in Nederlandsch-Indië . 160-164
Sanctie van de voorschriften der pelgrimsordonnantie . 164-165

HOOFDSTUK VII.

Vervoer van pelgrims en retourbiljettendwang.

Zeilschepen 166
De eerste motorschepen en de misstanden bij het vervoer met die schepen 166-167
Pogingen der scheepvaartmaatschappij „Java" gesteund door het gouvernement 167-168

Vervoer door de scheepva
Het Egyptisch pelgrimsr
derlandsche maatsch
Het Règlement spécial a
jaz komt te hulp
Gecombineerde dienst do
„terdamsche Lloyd"
Het gouvernement bevo
vaart . . .
De stoomvaarttrust .
Het pelgrimsvervoer vóó
Het in Arabië achterblij
middelen daartegen
Onderzoek naar den reis
Het gouvernement bevord
Voor- en nadeelen van d
Bestrijding van die nadee
De sjechs en het conso
tourbiljetten .
Het Straits-bestuur verni
retourbiljettendwang
De trust verplicht het ne
De gouverneur van
richting . .
De trust stelt in 1914 en
De pelgrimsordonnantie
Schetskaartje . .

Bijlage I: — a: resolutie
— b: „
— c: „
Bijlage II: de belangrijks
applicables a
pèlerins pen
de 1914
Bijlage III: eenige bedev
Bijlage IV: literatuuropg
Bijlage V: nagekomen a
Register . . .

e scheepvaartmaatschappij „Nederland" . 168-169
pelgrimsreglement ongunstig voor de Ne-
e maatschappijen 169
spécial applicable au pèlerinage du Héd-
e hulp 169
dienst door de „Nederland" en de „Rot-
ne Lloyd" 169-170
ment bevordert de Nederlandsche scheep-
. 170-171
trust 171
rvoer vóór en na den wereldoorlog. . 171-174
achterblijven van haddji's zonder geld; de
aartegen 174
r den reispenning aan boord . . . 175
ent bevordert het nemen van retourbiljetten 175
elen van den retourbiljettendwang . . 175-176
die nadeelen 176-177
het consortium in den Hidjaz contra re-
n 177-178
stuur vernietigt de werkcontracten en voert
tendwang in 178-179
icht het nemen van retourbiljetten . . 179
ur van den Hidjaz steunt in deze
. 179-180
in 1914 enkele-reisbiljetten beschikbaar . 180
lonnantie 1922 180-181
. 182

resolutie van 1825 183-185
„ „ 1831 186-187
„ „ 1852 188-190
belangrijkste artikelen uit de Dispositions
licables aux pèlerins et aux navires à
erins pendant le pèlerinage du Hédjaz
1914 191-203
nige bedevaartcijfers 204
eratuuropgave 205-208
ekomen afschriften van eenige resoluties 209-213
. 214-215

UNIVERSITY OF CHICAGO
48 428 808

BP
187
.3
.E3
Eisenberger
Indië en bedevaart naar Mekka
905303
Ap15'64
My8'64
CATALOG DEPT.
WATERBER

905303

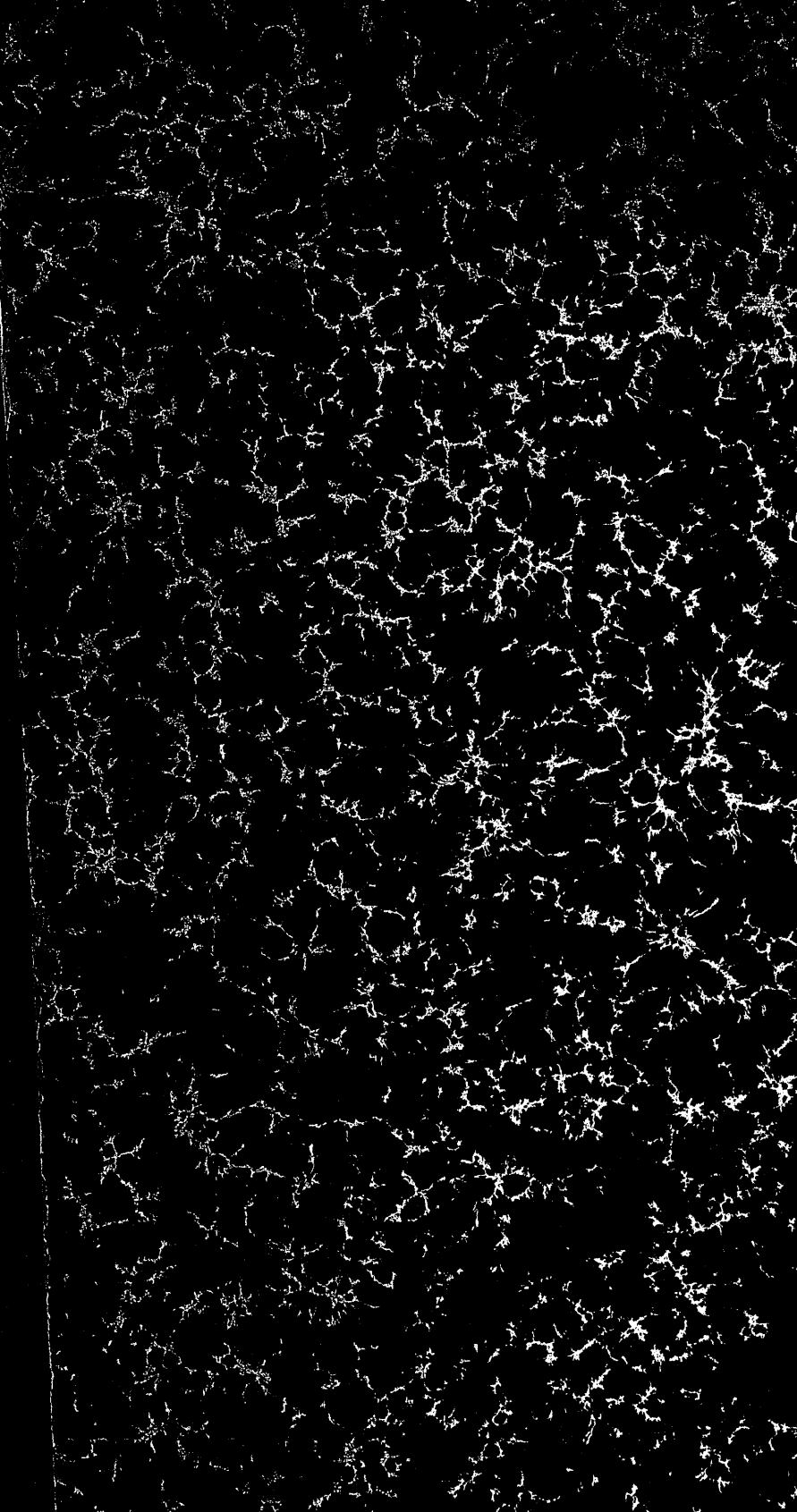

UNIVERSITY OF CHICAGO
48 428 808